ספרות עזר · אנציקלופדיות · שדי חמד

שדי חמד אסיפת דינים
מערכת חליצה

רבי חיים חזקיהו מדיני

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שדי חמד אסיפת דינים מערכת חליצה

רבי חיים חזקיהו מדיני

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שדי-חמד-אסיפת-דינים-מערכת-חליצה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 39-202611200317v של הספרייה.

תוכן העניינים

מערכת חליצה 5
אות א 5
אות ב 8
אות ג 12
אות ד 12
אות ה 14
אות ו 15
אות ז 15
אות ח 16
אות ט 18
אות י 19
אות יא 20
אות יב 20
אות יג 21
אות יד 21
אות טו 22
אות טז 23
אות יז 24
אות יח 25
אות יט 28
אות כ 29
אות כא 33
אות כב 36
אות כג 36
אות כד 37
אות כה 38
אות כו 38
אות כז 39
אות כח 39
אות כט 40
אות ל 41
אות לא 41
אות לב 43
אות לג 44
אות לד 45
אות לה 45
אות לו 47
אות לז 47
אות לח 47
אות לט 50
אות מ 50
אות מא 50
אות מב 51
אות מג 51
אות מד 51
אות מה 75
סימן ב 76
אות א 76
אות ב 77
אות ג 78
אות ד 78
אות ה 80
אות ו 81
אות ז 82
אות ח 87
אות ט 89
אות י 90
אות יא 91
אות יב 91
אות יג 92
אות יד 92
אות טו 92

אות טז 92
סימן ג 98
אות א 98
אות ב 99
אות ג 100
אות ד 101
אות ה 102
אות ו 102
אות ז 103
אות ח 104
אות ט 105
אות י 105
אות יא 105
אות יב 106
אות יג 106
אות יד 106
סימן ד 108
אות א 108
אות ב 108
אות ג 108
אות ד 108
אות ה 108
אות ו 108
אות ז 108
אות ח 108
אות ט 109
אות י 109
אות יא 109
אות יב 109
אות יג 109
אות יד 109
אות טו 109
אות טז 109
אות יז 109
אות יח 110
אות יט 110
אות כ 110
אות כא 110
אות כב 110
אות כג 110
אות כד 110
אות כה 110
אות כו 110
אות כז 110
אות כח 110
אות כט 111
אות ל 111
אות לא 111
אות לב 111
אות לג 111
אות לד 111
מפתחות מערכת חליצה 111
סימן א 111
סימן ב 113
סימן ג 114

מערכת חליצה

אות א

יבם ויבמתו שמסכימים שלא לחלוץ ושלא לייבם אם מניחים אותם או צריך להשתדל עמהם שיעשו חליצה או יבום בדין זה היה כתוב בקונטרס זה ונעתק בספרי דברי חכמים בסימן קי"ט ועל זה כתב לי רב אחד יצ"ו וז"ל במה שחקר כת"ר בספרו דברי חכמים סימן קי"ט אם חליצה מצוה ולדעתי יש להעיר מיבמות ל"ט דחד אמר דחליצת גדול עדיף מביאת קטן ואם נימא דחליצה לאו מצוה אם כן בודאי עדיף ביאת קטן שמקיים מצוה וחוב עליו וכבר חקרתי אם אדם מחוייב להכניס את עצמו לחיוב וראיתי שתלוי בשני תירוצים של תוספות פסחים קי"ג ע"ב (בד"ה ואין לו) וז"ל אי נמי אפילו אין לו יש לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן בסוטה דף י"ד במשה שהיה תאב וכו' ואף דהתוספות שם דף כ"ח ע"ב (ד"ה ערל) כתבו וז"ל ותדע דהא טומטום אינו אוכל בתרומה אף על גב דמסברא אין חיוב לקרוע משמע דאין חיוב לקרוע ולהכניס עצמו לידי חיוב אך יש לומר דהתם אפילו אם יהיה קורע אזי ספק אצלו שמא יהיה נקבה ואם כן לא ודאי אצלו שיהיה מכניס את עצמו לידי חיוב ועיין בפסחים ס"ט ע"א ואם כן בודאי עדיף לקיים חיוב שיש עליו מלעשות חליצה שהוא רשות וגם אם נימא דמצות יבום הוי מצד כונת המצוה לא על דעת הקנאה עיין בחכם צבי סימן א' בודאי מחויב לקיים המצוה אם לא דנאמר דהוי על דעת הקנאה אז איכא למימר דתליא ברצונם אך מהגמרא שהבאתי מל"ט משמע דהוי כונת המצוה וכמו שכתבתי עד כאן דבריו יצ"ו:

אמר המחבר מגודל טרדותי לא אוכל לעיין במה שמפלפל הרב הנ"ל יצ"ו אמנם זאת אגיד כי היסוד שהניח ועליו בנה כל בנייני אין סופו להתקיים כי הוא כתב שחקרתי בדברי חכמים סימן קי"ט אם חליצה מצוה היא ובמחילת כתר"ה לא הביט יפה ומעולם לא עלה על דעתי להסתפק חס ושלום אם חליצה היא מצוה דכל השקלא וטריא שם היא על מה שכתב הגאון חכם צבי בסימן א' דאם היבם ויבמתו מסכימים שלא להתייבם ושלא לחלוץ לית לן בה ושבאר שם דמה שכופין על חליצה אין כפיה זו משום דקיימא לן כופין על קיום מצוה ואומרים לו עשה סוכה וכו' דאין זה אלא בדבר שאי אפשר ליפטר ממנו אבל חליצה דכששניהם מסכימים לית לן בה אין הכפיה אלא כדי שלא תתעגן ואני ההדיוט רשמתי שם לעיין בקונטריסי בחלק הכללים מערכת הכ"ף כלל ק"ה שהבאתי מדברי מרן הבית יוסף בסימן קע"ה ועוד מאיזה פוסקים שכתבו דכפיה זו היא כמו בשאר מצות עשה וחזרתי לאותו ענין שהתחלתי בו (אם שניהם מסכימים שלא לחלוץ ולא לייבם אם מניחים אותם לעשות כרצונם) ואחר שהבאתי בזה מערכה

מול מערכה כתבתי (בד"ה ובעיקר) לענין מצות חליצה אם מוטלת דוקא על היבם ואין על היבמה שום מצוה או שמוטלת על שניהם והבאתי גם בזה מערכה מול מערכה אלו תורף הדברים אשר בדברי חכמים שם ומדברי כולם נלמוד דחליצה מצוה היא כשאר מצות שבתורה ולא רפרף אדם בזה ולא ידעתי מה היה להרב הנ"ל להבין ממה שכתבתי שם שאני מטיל ספק חם ושלום אם חליצה מצוה היא שלא ניתן דבר זה לאמרו כלל גם מה שנראה כמסתפק במצות יבום אם היא כונת המצוה או על דרך הקנאה וציין חכם צבי סי' א' והיינו ששם חקר הגאון אם מה שצריכים לכוין בחליצה היא כונת מצוה כדרך שאר מצות או אינה אלא כונת הקנאה הנה בענין זה כתוב אצלי במערכה זו לקמן סימן זה אות ל"ה ששם הבאתי מחלוקת הפוסקים בזה אך אין זה אלא בחליצה אבל ביבום יש לומר דכולי עלמא מודו דהכונה היא כונת מצוה והבאתי כן בשם הגאון בעל ספר שו"ת מוהרי"ם בספרו נחלי מים שכתב לחלק בזה בין חליצה ליבום עי"ש ואין להאריך שוב השגתי שו"ת אבן שתיה לידידי הגאבד"ק לוצין יצ"ו וראיתי שם בחלק אבן העזר סימן ק"ד שהביא דברי רבני האחרונים המדברים בזה ומפלפל בראיותיהם וזיל הכא קמדחי וזיל הכא קמדחי וכתב דמה שחדשו איזה פוסקים דחליצה לאו מצוה היא כלל רק הכנה למצוה לחוד אין מקור נאמן לזה ואדרבה לכאורה איפכא משמע וכו' ולא אוכל עתה לעיין בדב"ק ואתה תחזה. ועיין לקמן באות ל"ה שהבאתי בשם הגאון ישועות יעקב דאין על היבם מצות חליצה ושדבריו תמוהים:

והנה בספר אפריון שלמה (הנזכר בדברי חכמים) בקונטרס מזבח אבנים דף כ' ע"ב ראיתי שהביא שהרב תוספת יום הכיפורים בחידושיו ליומא דף כ"ו ע"ב נקיט בפשיטות דעשה דיבום אינה אלא על היבם ואין לה ליבמה שום מצוה ותמה עליו מסברא דלפי פשיטות הדברים נראה דמצות עשה דיבום היא על שניהם וכתב שמצא בספר הפלאה לכתובות דף כ"ד ע"ב דמצות יבום היא על שניהם ושהכריח הדבר ממאי דמצות יבום דוחה ללא תעשה כמבואר ביבמות דף כ' ואיך תעבור היא על לא תעשה אם לא היתה מצוה גם עליה ולפי זה גם בחליצה יש עליה מצוה כמו היבם כמובן וכשקבלתי ספרו הנ"ל כתבתי לו איזה הערות על ספרו וגם בענין זה כתבתי לו ונאבד ממני את אשר כתבתי לו אך מדברי תשובתו מובן מה שכתבתי לו אני הדל וז"ל תשובתו במ"ש כת"ר בקונטריסו בענין מצות יבום שסברת הרב תוספת יום הכיפורים לא נפלאת היא ולא רחוקה שכן היא גם דעת הרב בעל החינוך וכו' האמת אגיד שבעת שהעלתי הדברים על ספרי ידעתי מדברי החינוך ולא תמהתי על התוספת יום הכיפורים רק על שהיה הדבר פשוט בעיניו עד שהביא מזה ראיה לסברתו דהמצות עשה דרמיא על אחד דוחה הלא

תעשה המוטלת על השני ואי משום דברי החינוך הא יש לנגדינו דברי רש"י בקידושין דף י"ד ע"א (ד"ה מנא לן) שמבואר דסבר דמצות חליצה היא מצוית האשה ורמי רחמנא עליה ולא היה לו להתוספת יום הכיפורים להחליט ההפך להביא מזה ראיה לסברתו אלו דברי הרב הנ"ל יצ"ו ולא אזכור אם כתבתי לו דלא לבד הרב החינוך סובר כן כי שלמים וכן רבים סברי הכא כמו שכתב מרן חיד"א (הנזכר בדב"ק הנ"ל) ומדברי רש"י דקידושין אין כל כך הכרח ועתה השגתי ספר שו"ת בר ליואי חלק ב' וראיתי בחלק אהע"ז סי' ס"ט שנשאל הגאון ממר נכדו יצ"ו במה שהביא באבודרהם שער ג' בשם גדול אחד דעל היבמה ליכא עשה דיבום אם נוכל למצוא לדבריו סמך ומקור בש"ס והשיב שספר האבודרהם אינו אצלו לעיין בדבריו ומהש"ס דיבמות דף כ' גבי אלמנה לכהן גדול דמקשי אלא מן האירוסין יבא עשה וידחה לא תעשה מבואר בהיפך דהא היא גם כן מוזהרת דכל היכא דהוא מוזהר היא נמי מוזהרת ואם איתא דאין עליה מצות עשה מאי מקשי הא בדידה איכא לאו בלא מצות עשה וכתב בשם מר נכדו שדקדק ממה שכתב רש"י ביבמות דף ט"ל בד"ה יבמה יבא עליה מצוה עליו ליבמה דרק עליו היא מצות יבום והגאון המחבר כתב לדחות דקדוקו מדברי רש"י והאריך קצת עיין שם ואתה תחזה שלדעתו דברי הגדול שבאבודרהם אין סופן להתקיים כי הם נגד שיטת הש"ס ונראה שלא נתפשט בגבולם ספר הנורא ברכי יוסף ולא ראו מה שכתב דהמסתכל בדברי הרמב"ם וסמ"ג ובפרט בדברי הרב החינוך יראה דאשה בכל אלה (יבום וחליצה) לא מיפקדא בעשה וגם ספר כפות תמרים למרן מוהר"ם בן חביב (בע"ס גט פשוט) לא ראו במקומות ההם שהמעיין בקונטרס תוספת יום הכיפורים (שבספר כפות תמרים הנ"ל) יראה שאינו פשוט לומר דמשום שאין על האשה מצות עשה אף שעל האיש יש מצוה לא נימא אתי עשה ודחי לא תעשה ואדרבה מדמצות יבום ליתא באשה ואפילו הכי אמרינן ביבמות דף כ' הנ"ל דליתי עשה ולידחי לא תעשה מוכיח הרב דאף במצוה שאין באפשרות לקיימה אלא בצירוף חברו ויש בה לא תעשה ועל הלא תעשה מוזהר גם חברו אבל על קיום המצוה ליכא עשה על חברו כי אם לו לבדו דאף בזה אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה עיין שם ובקונטרס הכללים במערכת העי"ן אות ע"ג הבאתי דשלמים וכן רבים נקטי הכי וממילא אין סתירה מהש"ס דיבמות לסברת הגדול שבאבודרהם כמובן:

ובחידושי לכתובות כתבתי שהרב חקרי לב בסימן ס"ד הוכיח בראיות ברורות דמצות יבום איתיה גם ביבמה כמו שכתבתי במכתב לחזקיהו בחלק השיטה דף פ"ג ע"ג לדעת התוספות וכתבתי שהרב מעין גנים (שיטה) בדף מ"א פשיטא ליה דליכא בדידה מצות יבום ועתה אין אצלי ספר מעין גנים וחקרי לב לעיין בדברי קדשם ובספר עין יצחק למרן

הגאבד"ק קאוונא יצ"ו בפתח השער אות י"ט ראיתי שכתב דעשה דוחה לא תעשה אף דהעשה אינו רק לאחד מכל מקום יוכל לעבור על הלא תעשה כדי דהאחר יקיים העשה וכמו במצות יבום ועיין מזה בספרי באר יצחק חלק יורה דעה סימן י"ט עד כאן לשונו הנה נקיט בפשיטות כמדבר על הידוע דאין מצות יבום על שניהם ומסתמא בספרו היקר באר יצחק הנ"ל (שלא ראיתיו מעולם) כבר הביא דעות הפוסקים בזה ואולי כך היא הכרעתו שם (עיין מה שכתב רבינו בפאה"ש חלק הכללים מערכת היו"ד כלל ג'):

אות ב

כופין היבם עד חרמה לחלוץ ומטעין אותו שיתנו לו כך וכך עד שיחלוץ ושוב לא יתנו לו כלום אך אם כבר נתנו לו או ביד שליש שוב אין יכולים לכופו להחזיר המעות כן כתב הרב בית אהרן דף ל"א ע"א בשם הרב הון רב סימן י"א ואין ספר הנ"ל מצוי אצלי לראות במאי קעסיק אם ברוצה לייבם ולא לחלוץ או באינו חפץ לקחתה ולא לחלוץ ולפי הנראה מדברי הפוסקים בהכרח לומר דמיירי באינו רוצה לייבם ולא לחלוץ ומפני זה הוא שכופין עיין בשלחן ערוך סי' קס"א סעיף ד' אבל אם רוצה לייבם ולא לחלוץ נראה דאין כופין אותו לחלוץ עיין בסימן קס"ה סעיף א' ובפתחי תשובה שם סעיף קטן ד' שכן דעת הרבנים רא"ם ומוהריב"ל ודברי ריבות והר"ם מלובלין ומוהר"י בי רב ושמוהריב"ל החמיר דאף הרחקה דרבינו תם אין עושים לו עי"ש בשם שו"ת שב יעקב סימן מ"א ומר"ן החבי"ב בכנסת הגדולה הגהות הטור אות ג' אחר שכתב שמוהריב"ל סובר דאפילו הרחקה אין לעשות לו כתב שכן הסכימו הרבנים מוהר"י בי רב ומשפט צדק אלא שהביא שם בשם כמה פוסקים דסברי דעושין לו הרחקה דרבינו תם ומבואר שם דאפילו בנשבע לחלוץ סובר מוהריב"ל דאין לעשות לו הרחקה דרבינו תם וכן הביא בשמו הרב משפט צדק סוף סי' א' וכן היא דעתו עי"ש וכן דעת הרב מוהר"ש לאנייאדו בספר בית דינו של שלמה סי' א' כמו שכתב הרב בירך משה ריש סימן י"ט דהעלה הלכה למעשה דלא כייפינן ליה ולא עבדינן ליה הרחקה דרבינו תם אף לא למיקרייה עבריינא יעוין שם והרב אורים גדולים בלימוד פ"א דף כ"ג ע"ד ביבם נשוי שנשבע לאשתו שלא ישא אשה אחרת ושוב נפלה לו יבמה ורוצה לייבם וכתב הרב הפוסק דכופין אותו לחלוץ מכמה טעמים ואחד מהם מחמת שבועתו הנ"ל ולזה השיבו דאפילו הסוברים דחלה השבועה ליכא מאן דמחליט לומר כופין וכו' עי"ש ובלימוד ע"ח דף כ"ג סוף ע"א כתב דמוהריב"ל בנדונו צדד לעשות הרחקה דרבינו תם כי היו שם כמה ריעותות ואפילו הכי לא החליט אלא אם יסכימו בני דורו ובחלק שני סי' ח"י כתב דלא הסכימו ולא עשה מעשה ומה נענה אנן וכו' עיין שם וספר מוהריב"ל אין מצוי אצלי אך

מדברי הכנסת הגדולה באות ג' הנ"ל מתבאר דאפילו בנשבע לחלוץ כתב בההיא דסי' ח"י דאין עושין הרחקה כיעוין שם (אלא דהרב טל אורות בתשובות סי' ד' דף כ"ג ע"ד כתב דמוהריב"ל הסכים לעשות הרחקה ושכן הורה הלכה למעשה בחלק שלישי סי' ע"ט וכן כתב שם בשם הרב מוהר"א מונסון בדעת הרב מוהריב"ל עי"ש עלי לבי דוי כי לא מצינא לאישתעויי ליתי ספר תורה וניחזי):

הא למדת דיבם שרוצה לייבם אין כופין אותו לחלוץ לפי דעת כל הרבנים הנ"ל גם הגאון חכם צבי סימן א' (ד"ה ומ"ש מעלתו) הרחיק מאד סברא זו לומר דיכופו לחלוץ למי שרוצה לייבם והגם דהיכא דאיכא שבועה או שנשבע לחלוץ או שנשוי ונשבע לאשתו שלא ישא אחרת כתב הרב טל אורות (בתשובה הנ"ל) בשם כמה פוסקים דכופין לחלוץ וכן נראה דעתו דאף אם לא היה בנדונו עוד טענות ואמתלאות (עיין בספר זכרנו לחיים במערכת יבום אות א' מה שהביא בשם רבני קושטא) מכל מקום מפני מה שנשבע לאשתו היה דן את הדין לכופו לחלוץ עי"ש ע"כ מכל מקום מלבד דאין סברתו מוסכמת עיין להרב באר מים חיים בשו"ת אבן העזר סימן כ"ו בשם הרב דבר משה סימן פ"ד דהסכימו האחרונים בנשבע לחלוץ או שלא ישא אחרת שלא לכופו רק לעשות לו הרחקה דרבינו תם וכן נראה דעתו ותשובתו נדפסה גם בספר אשדות הפסגה סי' י"ג והרב המחבר סי' י"ד האריך באותו נדון ומסקנתו נראית כדעת רבו הרב דבר משה דאין כופין רק עושין לו הרחקה כיעויין שם וכן דעת הרב המג"ן בשו"ת בירך משה סוף סי' י"ג עי"ש:

זאת ועוד המעיין במילתייהו דרבנן קדישי הנ"ל ישר יחזה דעד כאן לא כתבו לכוף אלא בבאה בטענה מחמת השבועה או משום דלא מצי למיקם אסיפוקייהו או משום דאינה רוצה להכניס קטטה אבל אי ליכא שום טענה והיבם רוצה לייבם והיבמה רוצה לחלוץ מי זה אמר דכופין אותו לחלוץ אשר על כן צריכים אנו לומר דבנדון הרב הון רב הנ"ל דלא הוזכר שום טענה למניעת היבום מה שכתב דכופין אותו לחלוץ הוא משום דמיירי ביבם שאינו חפץ לקחתה ולא לחלוץ לכן דן את הדין דכופין אותו וכו' ולכל הדברות יש לתמוה על הרב בית אהרן בלא ימנע אי מיירי הרב הון רב באינו רוצה לחלוץ ולא לייבם כדמשמע לן בעניותין קשה מאי קמשמע לן הלא הלכה פסוקה היא בסימן קס"א סעיף ד' הנ"ל ואי מיירי ברוצה לייבם ולא לחלוץ ובכל זאת כחו יפה ופסיק בסכינא חריפא דן את הדין שבית דין כופין אותו לחלוץ אמאי סתם ולא פירש כי כל כי הא צריכה רבה וגם הדין שכתב בשמו שאם כבר נתנו בידו או השלישו מה שהבטיחו לו אין יכולים לכופו להחזיר הוא מפורש בדברי הרמ"א בסימן קס"ה כיעויין שם ואין זה דרך רבני

האחרונים בעלי אסופות להביא בשם בעלי התשובות מה שמפורש בשלחן הטהור אם לא בשביל דבר שנתחדש:

ועלה בדעתי לומר דאף דלא הוזכר בדברי הרב הון רב שום מניעה ליבום בהכרח לומר דמיירי בענין שעל פי הדין חייב לחלוץ דהא מבואר בסי' קס"ט סעיף נו"ן דחליצה מוטעת שאומרים לו חלוץ לה ותתן לך כך וכך כשרה וחייבת ליתן לו אבל אם אינו הגון לה וחייב לחלוץ ואינו רוצה והטעוהו ליתן כך וכך אינה חייבת ליתן לו עיין שם ואם כן ממה שכתב הרב הון רב דמטעים אותו ואינה נותנת לו כלום מוכרח דמיירי ביש טענה ומענה למנוע היבום ובהכרח לומר שסובר כדעת הרב טל אורות דכל שהדין נותן לחלוץ ולא לייבם והוא רוצה לייבם ולא לחלוץ כופין אותו. אלא דאין זה מוכרח דאף אי נימא דמיירי ביבם שאינו רוצה לחלוץ ולא לייבם אתי שפיר דכופין ומטעין אותו ואינה נותנת דכיון דאינו רוצה לחלוץ ולא לייבם הוי דינו כרוצה לייבם והדין מחייב לחלוץ וק"ל:

וראיתי להרב אהל יצחק בסימן י"ב דיבם שלא רצה לחלוץ ולא לייבם וגזרו בית דין לרדוף אותו בדיני ישראל ובערכאות ושוב נתפשרו בממון שנתנו לו ויש לאל ידם ליקח ממנו הממון לאחר החליצה ושאלו להרב מר זקנו אם רשאים לעשות כן ואמר דאף שכתב הרמ"א דאם נתנו לו המעות אין יכולים להוציא ממנו מכל מקום אפשר דאם זה מושבע ועומד לחלוץ לאשת אחיו בלא מעות יכולים להוציא מידו אחר כך לפי שבאיסור בא לידו. והוא כתב דנראה ברור דגם אם נשבע לחלוץ בחנם אם נתנו לו המעות אין מוציאין מידו דהא מה שכתבו הפוסקים כן הוא במי שחייב על פי הדין לחלוץ ואפילו הכי אם נתנו אין מוציאין מידו והוא הדין בנשבע וכו' וסיים וז"ל וכן בענין הכפיה לא יוסיף תת כח אף שנשבע שתי שבועות שלא לישא אחרת וגם לפטור יבמתו בחליצה אפילו הכי לדעת הריטב"א שהביא מרן בית יוסף סי' קס"ה אין כופין אותו להוציא וכתב הרב פרח מטה אהרן חלק שני סי' מ' דרובא דרבוותא הסכימו שלא לכוף רק להטעות בממון וכו' או לעשות לו הרחקה וכו' ע"כ ולכאורה משמע דביבם שאינו רוצה לחלוץ ולא לייבם דמיירי בתחלת הסימן קאמר דאין כופין אותו אלא מטעין או מרחיקין וזה לא יתכן דברי שלחן הלכה פסוקה בסימן קס"א דכופין אותו. אלא ודאי בענין כפיה דקאמר היינו ברוצה לייבם ולא לחלוץ שאם לא כן מה לנו בשבועתו שלא לישא אחרת לענין זה. וכונתו לומר דכי היכי דביבם שרוצה לייבם אף שחייב לחלוץ מכח שבועתו אין כופין אותו הכי נמי כשמטעין אותו אף שחייב לחלוץ מכח שבועתו אם נתנו לו מה שהבטיחו לו אין מוציאין מידו:

ואחר זמן רב נדפס ספר זכרנו לחיים חלק שני וראיתי שכתב בדף ס"ד אות ד' וז"ל יבם שאינו רוצה לחלוץ ולא לייבם **עיין** מוהראנ"ח חלק ראשון דף קכ"ב ע"א ומשפט צדק חלק שני סימן ע"ב אדמת קדש סימן נ"א ועיין הון רב סי' י"א שרב העיר גזר לרודפו עד חרמה ושוב נתפשרו ונשאל אם יכולים להוציא מידו מה שנתנו לו והשיב על זה עי"ש ולא ידעתי אמאי לא התרעם על מה שגזר רב העיר דלכאורה הוי היפך הדין ועיין חיים ושלום סי' ח"ל ובאות הקודמת ע"כ הנה מתבאר יפה מדבריו דהרב הון רב מיירי ביבם שאינו רוצה לייבם ולא לחלוץ וכהשערתי כנז"ל אלא דמה שכתב דלא ידע אמאי לא התרעם וכו' תמיהני על תמיהתו דלפי הנראה אין גזרת הרב היפך הדין אלא אדרבא כך שורת הדין מחייבת דכיון שאינו רוצה לייבם ולא לחלוץ כופין אותו על החליצה כמבואר בסי' קס"א סעיף ד' הנז"ל ושו"ת מוהראנ"ח חלק ראשון שציין וכן אדמת קדש אינם מצויים אצלי לראות במאי קמיירי ומתוך מה שכתב הרב כנסת הגדולה סי' קס"א הגהות הטור אות ו' בשם מוהראנ"ח חלק ראשון סימן ע"ח מתבאר יפה שכן היא דעתו דבכי האי גוונא כופין ובשוטים עי"ש. ועיינתי בשו"ת משפט צדק חלק שני סי' ע"ב שציין שם וראיתי דעת שפתיו ברור מללו דבכי האי גוונא כופין והילך לשון הרב הנ"ל במסקנתו כלל העולה דבנדון דידן דאין יבם רק אחד ונתנה לו היבמה הבחירה לייבם או לחלוץ והוא לא יחפוץ בשום אחת מהם הנה אם ירצה לייבם מיד ושלא לשהות עוד דשהוויי מצוה לא משהינן ניחא ואם לאו יכפוהו על החליצה בשוטים על ידי ישראל או על ידי נכרים שיאמרו לו עשה מה שישראל אומרים דאם בגט החמור עושים כן כל שכן בחליצה ולא יכפוהו על היבום וכו' עכ"ל הרי מבואר דבזה כופין אותו בשוטים וכו' וכן כתב בשמו בכנסת הגדולה אות ו' הנ"ל עיין שם גם בשו"ת חיים ושלום שציין ראיתי שמסכים הולך אל כל הנז"ל כיעוין שם. ולפי שיטתו היה לו לתמוה כן גם על מה שכתבו בשו"ת אהל יצחק הנ"ל (ורמזו שם באות הקודמת) דמבואר שם דהכי סברי בכיוצא לזה לרדוף היבם עד חרמה וכדגזר הרב הון רב בנדונו הנ"ל כיעויין שם:

גם במה שכתב בזכרנו לחיים באות ג' תיוהא קחזינא שהביא מה שכתב מרן מוהרד"ף בספר מכתם לדוד דף רכ"א ע"ג דיבם נשוי שרוצה ליבם עושין לו הרחקה דרבינו תם וסיים וכן ראיתי להרב אשדות הפסגה דף ט"ן דפסק כן וגדולה מזו כתב הרב מוהרש"ף הובאו דבריו בספר כהונת עולם סימן ו' דאפילו נשבע לחלוץ אין לכופו אלא הרחקה וכו' עכ"ל. ויש להבין חדא במה שהשוה דעת הרבנים אשדות הפסגה ומכתם לדוד ולפי הנראה רב המרחק ביניהם דלהרב מכתם לדוד הא דעבדינן הרחקה לאו משום לתא דשבועה דבנדונו לא נשבע לחלוץ רק נשבע שלא ישא אשה על אשתו וכבר הותרה לו

שבועתו שאשתו מחלה לו והרשתו לישא את יבמתו. וכל חיליה הוא מתשובת הריב"ש דבנשוי אשה לכולי עלמא מצות חליצה קודמת. ואילו הרב אשדות הפסגה מיסתמיך ואזיל בתר רביה הרב דבר משה שהביא שם ודוקא משום לתא דשבועה הוא שסובר לעשות הרחקה אבל משום שנשוי אשה בלא לתא דשבועה אפילו הרחקה אין עושין לו הא חדא. ותו מה שכתב וגדולה מזו וכו' תמוה דהרי גם הרב אשדות הפסגה בהכי הוא דמיירי כיעוין שם. ועיין להרב פתחי תשובה סימן קס"ה סעיף קטן יו"ד לענין אם היבם כתב שטר חליצה בנישואי אחיו לחלוץ ועתה ממאן לחלוץ (ועיין לקמן אות ט"ל בענין להטעות את היבם):

אות ג

אם היבמה היא קטלנית כתב הרב נודע ביהודה סימן יו"ד והביא דבריו הרב פתחי תשובה סימן קס"ה סעיף קטן ה' דאין כופין אותו לחלוץ דהרי מה שכופים אותו לחלוץ הוא מטעם דבעיא חוטרא לידה ואין חוסמין אותה ובקטלנית שאינה יכולה לינשא פשיטא שאין כופין ע"כ וכבר כתב סברא זו הרב חכם צבי סי' א' ועיין פתחי תשובה סימן ט' סעיף קטן ד' והרב בן אברהם דף כ"ו ע"ד כתב על דברי הרב חכם צבי דדבריו הם לפי הפשט אך לפי מה שאמרו בתיקוני הזהר הקדוש סי' כ"ו הוא צורך גדול לייבם או לחלוץ ומוטל על דייני ישראל להציל עשוק נפש המת וכו' עיין שם ובמה שהבאתי באות א':

אות ד

כתב הרמ"א בסימן קט"ן סעיף ה' דבזמן הזה דאסור לישא שתי נשים אם נפלה שומרת יבם אסור לישא אחרת עד שיחלוץ ואם היתה משודכת לו מכבר מותר לכונסה ע"כ משמע דאינו אסור אלא לישא אבל לשדך קודם שיחלוץ שפיר דמי דלא חמיר מימי הבחנה דאיכא מאן דאמר דהוא מדאורייתא וקיימא לן ברישׁ סי' י"ג דמותרת לעשות שידוך בלא אירוסין ועי"ש בדברי המפרשים לענין מינקת חבירו וכן ראיתי להרב אבני מלואים בתשובותיו בסי' כ"ו על בחור שנפלה לפניו יבמה ולא רצה לחלוץ ושידך אחרת שכתב וז"ל בגוף השידוכין אין איסור בדבר דאפילו מעוברת ומינקת מותרת לשדך וכו' עי"ש ודבר זה היה פשוט בעיני אך ראיתי בתשובות הגאון חכם צבי מה שכתבו הוא והרב השואל שמדברי שניהם נלמוד דמשמע להו דגם לשדך אסור לדברי הרמ"א הנ"ל שכתב בסי' קט"ז ביבמה שנפלה לקטן ובעודו קטן נשתדך וכשבא לכלל שלש עשרה שנה ויום אחד ולא הביא עדיין שתי שערות ורוצה אביו להשיאו ולא להמתין עד שיביא שתי שערות ויחלוץ וכתב הרב השואל להתיר מטעם שנשתדך ברשות בית דין ששתקו

ולא מיחו והוא כתב דלא מן השם הוא זה דאין רשות בית דין מעלה ומוריד בזה אלא תלי באם השידוכין קודמין דאז לא אתיא זיקה וחלה עלייהו אבל אם הזיקה קודמת לא אתי חרם השידוכין וחל על תקנת רגמ"ה כמבואר בהגהות מרדכי (דכתובות סי' רצ"א) עכ"ל מוכח דסברי דגם לשדך אחר שנפלה לו יבמה אסור. והרב פתחי תשובה בסי' א' סעיף קטן ט"ו לא היה בידו שו"ת חכם צבי ונסתפק במה שכתב הרב באר היטב בשמו (דהתיר לקטן הנ"ל לישא משודכתו) אם הוא משום דכיון דנפלה יבמתו בעודו קטן ואז נשתדך הוי כקדמו שידוכין לזיקה או דילמא אף בנשתדך אחר י"ג שנה התיר מטעם כיון שעדיין אינו ראוי לחלוץ מחמת הסימנים ואפשר אף לכתחלה מותר לשדך מטעם זה (ממה שכתב בבאר היטב בשמו ואפילו להרמ"א וכו' והיינו שיוכל לחלוץ וכו' יש להבין דכל הטעם שלו להתיר גם בדעת הרמ"א הוא משום שכיון שאינו ראוי לחלוץ מחמת הסימנים הוה ליה אנוס ולא גזר רגמ"ה) ע"כ הרי דגם הוא סובר דבעלמא במי שראוי לחלוץ אסור לו לשדך קודם שיחלוץ וכן דעת הרב אבן השהם שהביא שם. ואני בער ולא אדע מה מקום לאסור השידוך אחר דמדברי הרמ"א לא שמעינן איסורא אלא לישא וכאמור (ועיין לקמן אות יו"ד בשני יבמין הגדול נשוי והשני פנוי אם רשאי השני לישא קודם חליצה) וכן הוא משמעות דברי הרב הלבוש בסי' קט"ן סעיף ז' וז"ל יש אומרים דעכשיו בזמן הזה דאיכא חרם רבינו גרשון שלא לישא שתי נשים אם נפלה יבמה לפני אחד מוחין בידו לישא אחרת עד שיחלוץ ליבמתו ודוקא שלא היתה משודכת לו כבר אבל אם היתה משודכת לו כבר מותר לו לכונסה עכ"ל מוכח דאין מוחין אלא למי שבא לישא אשה שלא היתה משודכת לו מקודם ואין במשמע זה למחות במי שבא רק רק לשדך וראיתי להרב בית חדש בסי' קס"ה סוף סעיף ה' שאחר שהביא דמהרי"ח התיר לישא בשידך כבר סיים וז"ל ונראים דבריו ודוקא לכתחלה הוא דאסור לשדך משום דמכוער הדבר מפני מראית עין תשובת מוהר"ם מ"ץ ע"כ הרי שכתב מפורש דלכתחלה אסור לשדך אלא דלא נתקררה דעתי העניה במה שכתב דאסור לשדך מפני מראית עין דמי חמיר מהבחנה דמותר לשדך ומי שם פה לחוש בתקנתא דרבינו גרשון טפי ממה שאסור מדינא דגמרא:

ובעיקר דברי הרמ"א הנ"ל האריך הרב נאות דשא בסי' ל"א במה שנשאל על יבם בחור ולהיות היבמה מעוברת אי אפשר לחלוץ לה ושידך אשה בפני בית דין שבעירו ולא מיחו בידו כי לא נזכרו מפסק הרמ"א הנ"ל וקרובי היבמה מבקשים שישא האשה ששידך כי היא באותה העיר ואם לא יתירו לו לישא קודם חליצה אולי ירחיק נדוד ובאם תצטרך לחליצה (אם לא תלד ולד של קיימא) לא תמצאנו ותשאר עגונה ובתשובתו

האריך לתמוה על מה שנראה מדברי הרמ"א דמהר"י מינץ וההגהות מרדכי לא פליגי וגם ההגהות מרדכי לא התיר אלא כשכבר נשתדכה קודם שנפלה זאת ליבום דלפי דעתו אינו כן אלא גם אם לא שידך מקודם מותר לדעת ההגהות מרדכי ואין בזה חשש חרם רגמ"ה וכו' וכיון שהוא מחלוקת אפשר לסמוך במקום עיגון על המתיר וכו' ושוב דחה זה דודאי גם הרמ"א מודה דפליגי אלא דהוא הכריע כן לדינא ואם כן מי יבא אחרי הכרעתו ושוב כתב דעל כל פנים כיון דהוא מחלוקת הפוסקים יש לסמוך להתיר במקום עיגון וגם יש לומר דהאוסרים עצמם יודו להתיר במקום עיגון הרי היתר א'). ועוד יש היתר ב') לפי מאי דקיימא לן דבמקום ספק יש להקל בחרם רגמ"ה ממילא מה שאסר הרמ"א לישא קודם שיחלוץ לא מירי אלא בודאי זקוקה אבל לא בספק ואם כן כיון דהיבמה מעוברת ויש ספק אולי תלד ולד של קיימא ורוב נשים יולדות ולד מעליא ואם כן ליכא זיקה כלל והאריך לפלפל מאד בהיתר זה אשר יש לבנות ולסתור ויחזקהו במסמרים. היתר ג') על דרך שכתבו הגאונים בשו"ת אבן השהם סי' ל"ד וסי' ל"ה להיתר יבם בן שלש עשרה שנה שלא הביא ב' שערות לישא אשה כיון שעתה אינו יכול לחלוץ דדוקא כשיוכל עתה לחלוץ הוא דמעכבין בידו לישא עד שיחלוץ אבל בשאי אפשר עתה לחלוץ שהויי מצוה לא משהינן וכו' וכן בנדון זה שעתה אין יכול לחלוץ עד שתלד ונדע שאינו בן קיימא לא משהינן המצוה וכו' והאריך גם בהיתר זה ועוד כתב טעמים אחרים לסניף וכתב במסקנתו דעיקר ההיתר שלו הוא רק על פי שלשה טעמים הנ"ל ושם (בד"ה ואולם בבואי) הביא דברי הרב בית חדש דלכתחלה אסור לשדך דמכוער הדבר וכו' וסיים וז"ל וגם הלבוש בסימן קנ"ט כשהביא דין זה לא כתב לשון איסור רק כתב מוחין והדין עמו כי אפילו האוסרים לא אמרו רק שמכוער הדבר לשדך לכתחלה מפני מראית עין ולכן לא כתבו לשון איסור עכ"ל ואיני מבין דב"ק כי הרואה יראה דדברי הרב הלבוש לא על שידוך אמורים כי אם על לישא אשה ומה שכתב הרב בית חדש משום מכוער הדבר הוא על שידוך ולא על נישואין כיעויין שם:

אות ה

הא דשרי לישא קודם שיחלוץ אם נשתדכה קודם שנפלה שומרת יבם כמו שכתבתי באות הקודמת מפורש בדברי ההגהות מרדכי (מקור ההגהה הנ"ל) דמיירי בשידוכין שיש בהם חרם שלא לבטל השידוך וכן הוזכר בשו"ת הרבנים חכם צבי וחתם סופר שרשמתי באות הקודמת ופירש הרב חתם סופר דהכונה הוא כיון דיש חרם שלא לבטל השידוכין ואם אחר כך נפלה יבמה לפניו אם ירצה לייבם על כרחו לבטל השידוכין כי אסור לישא על יבמתו מחרם דרגמ"ה וכבר קבל חרם שלא לבטל לכן תחלת זיקה זו

לחליצה ולא ליבום וזיקה כזו אינה בכלל חרם דרגמ"ה כיון שאי אפשר לייבם ולכן מותר לכנוס ולחלוץ אחר כך אבל אם נפלה קודם ועומדת בין ליבום בין לחליצה הרי הזיקה הזאת הוי כעין אישות ואוסרת עליו לישא אחרת קודם חליצה. אם שוב נשתדך וקבל חרם שלא לבטל השידוך לא נימא שעל ידי זה החרם יהיה מוכרח לחלוץ ופקע זיקה ויהיה מותר לכנוס קודם חליצה הא לא אמרינן עכ"ל. אם כן לפי זה נראה דבשידוכין שלנו שאין מקשרים אותם בחרם שלא לבטל השידוכין כי אם בקנס מצד לצד אף אם נשתדך קודם שנפלה לפניו שומרת יבם אין שייך לומר דזיקה זו תחלתה לחליצה ולא ליבום דהא בדידיה תלי אם רוצה לייבם יכול לייבם ואין שום דבר איסור חוצץ לפניו ולכן אסור לישא אותה קודם חליצה במקומות שפשט חרם רגמ"ה שלא לישא שתי נשים:

אות ו

נפלה לו שומרת יבם ושוב שידך אחרת קודם שיחלוץ ושלח הרב מארי דאתרא להתרות בו שלא ישא משודכתו קודם שיחלוץ והוא לא שמע אליו ועבר ונשא מן הדין היה ראוי לכופו להוציא את משודכתו דמשום חרם רגמ"ה כופין להוציא ובפרט דלא חשיב כנס בדיעבד דאף אם אחרים התירו לו לא היה לו לעבור פי החכם שבעירו כמו שכתב הרא"ש בתשובות כלל ל"ב סימן ג' הביאו הרב דרכי משה בסי' ו"ד אמנם כיון שאי אפשר לכופו לגרשה על כל פנים מהראוי לכופו לחלוץ אם יש רשות לזה מהשררה יר"ה שהרי אי אפשר לו לייבם כיון דיש לו אחרת אלא כיון שהאחרונים חששו לדעת ר"ב דגבי יבמה לא גזר רגמ"ה ולכן אין לכוף לחלוץ. אמנם במדינות שאי אפשר לישא שתי נשים בשום אופן אם כן כופין אותו לחלוץ וכמו שכתב בדרכי משה סי' קס"ה בשם הריב"ש סימן תק"ט שבמקום שהנושא על אשתו מחייב ראשו למלך אלא אם כן נטל רשות ואי אפשר לו לייבם עד שיטול רשות מהמלך אין ממתינים לו עד שיטול רשות ועם כל זה לאהבת השלום ראוי לפשר ביניהם לפייסו בממון שיחלוץ וכמבואר ברמ"א סי' קס"ה ואם אינה בעלת ממון והחולץ בועט במצוה ראוי לכופו לחלוץ ומוטל על ראשי עם קדש לכופו בכל מיני כפיות לחליצה ובפרט שכבר נכוה בגחלי אש שנשא אשה על זקוקתו ולא שמע לקול מורים ויראו לכופו לתקן אשר עיות ושומר מצוה לא ידע דבר רע כן כתב הגאון אבני מילואים בתשובות סימן כ"ו:

אות ז

נפלה לפניו יבמה והיא רחוקה ממנו חמשים פרסה ואינה רוצה לילך אחר היבם בשום אופן כי היא זקנה ולא איכפת לה אם לא תחלוץ והיבם נותן אמתלא שאינו יכול לילך לעירה ורוצה לישא אשה הנה הגאון חכם צבי סי' קי"ו חולק על מה שכתב הרמ"א סי'

קט"ן סעיף ה' דאסור לישא עד שיחלוץ וכתב דזיקה אינו אלא מדרבנן לכולי עלמא ואין זה פשוט דודאי לפירוש רבינו תם בכתובות דף ח"ן ע"א דשומרת יבם אוכלת בתרומה מדאורייתא ודאי צריך לומר דזיקה מדאורייתא דאם לא כן איך הויא קניינו מדאורייתא אלא קיימא לן כמאן דאמר דמדאורייתא אינה אוכלת ואם כן יש לומר דזיקה מדרבנן ויש לומר דבזיקה קלישא כזו דאנן סהדי דלא ייבם מאחר דקים לן ונהגינן כאבא שאול לא שייך תקנת רגמ"ה אפילו לא קדמו השידוכין. ועוד כיון שהיא זקנה עד שאינה בגדר שתלד הא כתב בדרכי משה סי' קס"ה סעיף קטן ג' דגם למאן דאמר יבום קודם בזה כופין לחלוץ וכל שכן לדידן דנקטינן מצות חליצה קודמת ועיין בית שמואל ריש סימן קס"ה אם כן בהתוסף זה על המנהג הפשוט (שלא לייבם) יש לומר שאין כאן חשש תקנת רבינו גרשון ואם היה אפשר לחלוץ לא היה ראוי להקל בזה. אך כיון שהיבם דירתו רחוק והיא חייבת לילך אחר היבם ומסרבת מטעם שהיא זקנה הויא כעין מורדת והוא אנוס בזה ועדיף אונס זה מאונס שבנדון החכם צבי הנ"ל דהתם הקטן אינו רדוף להנשא ומי מכריחו לא כן הכא דאי אפשר לו לישב בלא אשה אין להחמיר עליו לעגנו כן כתב הגאון מוהר"ם מליבוויץ בשו"ת צמח צדק שלו סי' ח' והגאון חתם סופר חלק שני סימן פ' שהביא דבריו הרב פתחי תשובה בסי' קט"ן סעיף קטן ט"ו התיר בכי האי גוונא שהיבמה במקום רחוק ואינה רוצה לבא למקום היבם והתרו לה בית דין ולא באה ואם כן היא מורדת וכו' עיין שם והרב צמח צדק לא חשיב לה מורדת ממש אלא כמו מורדת לפי שכיון שמחמת אונס שהיא זקנה טובא וכי ירחק ממנה המקום יקשה לה לילך ולשוב אל עירה היא נמנעת אף שעל פי הדין צריכה לילך אחריו לא הויא מורדת ממש והוצרך לצרף טעמים להתיר לו לישא אשה אבל בעובדא דהרב חתם סופר גם הרב צמח צדק מודה להתירו מטעם שהיא מורדת. ונראה דגם בעובדא דצמח צדק הנ"ל נכון לעשות כמו שכתב בחתם סופר להתרות לה בתחלה והיבם יניח בטחון או ישבע שכשתבא יבמתו לא יעכב מלחלוץ וכן כתב בשו"ת מנחת עני שהביא בפתחי תשובה בתוספת נופך עי"ש:

אות ח

מצוה בגדול ואם היה הגדול במדינת הים והתחיל הקטן בחליצה והן בעודינו עוסק במצוה בא האח הגדול כתב הרב פתחי תשובה בסי' קס"א סעיף קטן ג' בשם הרב בית יעקב סי' ק"ד דחוזרין לעשות המצוה מתחלה דהיינו לסדר מתחילת החליצה בהגדול וכן הדין בכל מצוה שעשייתה על ידי אחד היא שלא מן המובחר ועל ידי חבירו היא מן המובחר גם בפתחי תשובה יורה דעה סי' רס"ד סעיף קטן ג' הביא דברי הרב בית

יעקב אלו בלי חולק ומה שציין לעיין בבאר היטב ושערי תשובה סי' תרע"ג היינו ששם הובא מה שנחלקו הרבנים שבות יעקב וחכם צבי במי שרגיל להדליק נר חנוכה בשמן זית ועתה לא נזדמן לו שמן זית והתחיל להכין ולסדר נרות של שעוה ועד שלא התחיל להדליק בהן הביאו לו שמן זית שדעת הרב שבות יעקב שיסיים וידליק בנרות שעוה שכבר התחיל המצוה בהן דמשום מן המובחר אין לבזות את אשר כבר התחיל והרב חכם צבי בסי' מ"ה חולק עליו דאין זו התחלה במצוה רק הכנה בעלמא והזמנה לאו מלתא ושחזר הרב שבות יעקב בחלק שני סי' ל' לקיים דבריו שבחלק ראשון ולדחות מה שהשיגו הרב חכם צבי וגלה דעתו שם שגם הוא מודה שאם רוצה להניח את הנרות שעוה ולעשות המצוה מן המובחר בשמן זית רשאי וכל מגמתו לא היתה אלא לומר שאינו מוכרח להניח את הנרות שעוה כדי לעשות המצוה בשמן זית ורשאי הוא לגמור המצוה בנרות שעוה שהתחיל להכין שהכנה זו נמי מיקריא התחלה במצוה וכו' אבל אין הכי נמי שאם רוצה להניח הנרות שעוה ולהדליק בשמן זית דמובחר שפיר דמי אלו תורף הדברים שהביא בשערי תשובה ולפי זה משמע דבנדון הרב בית יעקב שאחר שהתחיל המצוה בקטן שאינו מן המובחר נזדמן הגדול שהוא מן המובחר אין לו להניח המצוה שכבר התחיל ויסיים בהקטן ולהרב שבות יעקב אף שהתחיל בקטן אם ירצו לסיים בו שפיר דמי ואם ירצו להניח את הקטן ולסדר בגדול שפיר דמי ואפשר שגם הרב שבות יעקב מודה בחליצה שהיא התחלה בגוף המצוה ממש שצריך לסיים בו ולא דמי להכנת הנרות אף דגם היא מיקריא התחלה מכל מקום התחלה בגוף המצוה עצמה חמיר טפי וצריך להתיישב בגוף הראיות שהביא בחלק ראשון סי' ל"ז והן מסוגיא דפרק קמא דיומא דף וי"ו ע"ב אלא שכתב שהיא קצת ראיה ושיש מקום לבעל דין לחלוק אמנם עיקר ראייתו היא מדתנן בפרק קמא דשבת דף ט' ע"ב לא ישב לפני הספר וכו' ואם התחילו אין מפסיקין וכו' עי"ש והרב חכם צבי הבין שגם מההיא דיומא חשיב לראיה גמורא והשיג על שתי ראיותיו עיין שם באורך:

ומרן חיד"א בברכי יוסף שם אות ג' כתב וז"ל מי שהכין נרות שעוה להדליק נר חנוכה וקודם שהדליק הביאו לו שמן זית נחלקו הרב שבות יעקב חלק ראשון סי' ל"ז וחלק שני סי' ל' והרב מוהר"ץ אשכנזי סי' מ"ה ובימי חרפי כמעט שעברתי לדבריהם דרבנן בספרי שער יוסף סי' ח' ושם העליתי דכל שלא התחיל במצוה אף שכבר הכין הדבר לעשות המצוה אם נזדמן לו לעשות מצוה מן המובחר יעשה מצוה מן המובחר מתבאר מדב"ק שאם כבר התחיל בגוף המצוה אין לו להניחה משום לעשות המצוה מן המובחר ומסתמא כבר הביא בשער יוסף דברי הרב בית יעקב סי' ק"ד שהביא הרב פתחי תשובה

שסובר שגם אם התחיל בגוף המצוה פוסק אותה כדי לעשותה מן המובחר אלא שספר בית יעקב אין מצוי אצלי לעיין בדב"ק שנראה שדבריו סותרים בדין זה שהרי הרב שבות יעקב בחלק ראשון סוף סי' ל"ז כתב בשמו בסי' כ"ו בהיפך ממה שכתב הרב פתחי תשובה בשמו וז"ל שוב מצאתי בתשובת בית יעקב שכתב בנדון כזה היכא שאין הגדול רוצה לחלוץ או שהיה במדינת הים ובאמצע הסדר שהתחיל לסדר החליצה מן הקטן בא הגדול ורוצה לחלוץ אין מפסיקין וחולצין מן הקטן עי"ש דבריו באורך אף שאין ראיותיו שהביא שם מוהר"א קלוזנר מוכרחים כלל מכל מקום הדין אמת עכ"ד הרב שבות יעקב וסתירת דברי הרב בית יעקב מבוארת וחידוש הוא שהרבנים הנ"ל לא התעוררו על זה וספר אמרי צרופה שציין במחזיק ברכה סי' תרע"ג (שכתב בענין זה בדף יו"ד) אין מצוי אצלי ועיין בספר יד דוד בחידושיו ליומא דף ז' מה שפלפל הרב בדברי הרבנים שבות יעקב וחכם צבי ושער יוסף הנז"ל אחר זמן רב ראיתי שהרב נחמד למראה בפרק שלישי דביצה בדף צדי"ק ע"ג עמד בסתירת דברי הרב בית יעקב ועיין שם שהאריך קצת לפלפל בדבריו וחידוש הוא שלא זכר מכל דברי הרבנים הנ"ל המדברים בענין זה ובשו"ת תפארת יוסף בחלק אורח חיים סימן ל"ו ראיתי שמפלפל בענין זה בדברי הרבנים שבות יעקב וחכם צבי ומחזיק ומבאר דברי הרב חכם צבי להצילו מקושיות הרב השואל עי"ש. גם ראיתי בספר אבן שתיה (שנדפס מקרוב) לידידי הגאון אבד"ק לוצין יצ"ו בתוך סי' כ"ו (בד"ה ונראה) שפלפל בדברי הגאון שבות יעקב וכתב שעיקר יסודו הוא מסוגיא דיומא דף ו' והאריך לדחות ראיתו (המעיין בגוף דברי השבות יעקב יראה שכתב לקצת ראיה מההיא דיומא וגם סיים שיש מקום לבעל דין לחלוק כמו שכתבתי למעלה בשמו) ולא יכלתי להתיישב בדב"ק אך את זה אגיד אשר העיד שמנהג העולם שמניחים המצוה שאינה מהודרת מפני המצוה המהודרת ויש להם סעד גדול וכו' עי"ש דב"ק:

אות ט

אם הגדול הוא במדינת הים והקטן תולה בו אין שומעין לו כמו שכתבו הפוסקים בסי' קס"א סעיף ה' עיין להרבנים באר היטב ופתחי תשובה שם בשם כמה פוסקים אם מדינת הים הוא דוקא או הוא הדין במדינה וכו' ואני מצאתי פסק אחד להגאון מוהר"ם מטיקטין ונדפס בדפוס זיטאמיר ודפוס ווארשא קודם להלכות הרי"ף למסכת כתובות ומחמיר מאד שלא לבטל המצוה בגדול שהוא מן המובחר ויש לימוד גמור מוהיה הבכור וכו' ואף אם הוא בריחוק מקום (נדונו היה רחוק ששה ימים) כל היכא דשכיחי שיירות עבדינן בגדול וכתב דאף הרמב"ם והטור נקטו מדינה אחרת ולא נקטו מדינת הים כלשון המשנה הכל תלוי בשיירות מצויות וכו' עיין שם באורך וסיים שכן עשו מעשה בשנת

של"ד. והרבנים צמח צדק ועבודת הגרשוני וחתם סופר וישועות יעקב שהביא הרב פתחי תשובה לא ראו את דב"ק. והרב עבודת משא דף צ"א סי' ל"ב כתב בשם הרב ראש משביר חלק שני סי' נו"ן דכל שהגדול בעיר אחרת אפילו קרובה אם הקטן לפנינו שהויי מצוה לא משהינן וכתב שכן מוכח מלשון שו"ת הרשב"א חלק רביעי סימן ל"ח וכן הביא בשם הרב שרשי הים בכתיבת יד דכל שאינו בעיר בין רחוקה בין קרובה יחלוץ הקטן ולא משהינן המצוה. שוב ראיתי שתשובת הרב מטיקטין הנ"ל כבר קדם והביאה מרן החבי"ב בכנסת הגדולה אות ח' ועיין לקמן אות מ"א:

אות י

אם הגדול נשוי והקטן פנוי מצוה בקטן פנוי כן כתב הרב בית שמואל בסי' קס"א סעיף קטן ז' בשם הריטב"א הביא דבריו מרן הבית יוסף סי' קס"ה (ד"ה כתב הריטב"א) עי"ש. ורב אחד הובא בשו"ת שואל ומשיב חלק ראשון סי' ס"ט כתב דאדרבא מדברי הריטב"א מוכח דרק אין כופין אבל אם רוצה לחלוץ שפיר דמי ומני"ר דחה דבריו ומסיק כהבית שמואל וכתב שכן נעשה מעשה רב בבעלזא עיין שם וכן הורה הלכה למעשה הרב מוהרח"ך ראפפורט בשו"ת מים חיים סי' ע"ג וכתב דאסור הקטן לישא אחרת קודם שיחלוץ כדברי הרמ"א סי' קט"ן סעיף ה' ואין חילוק בין יבם אחד לשני יבמין כמבואר בהגמ"ר דכתובות סי' רצ"א שממנו הוציא הרמ"א דין זה ולכן אסור לישא אחרת משום חרם רגמ"ה אם לא היתה משודכת לו קודם שנפלה היבמה. וגם מעיקר הדין כיון שהמצוה על הפנוי אם לא ירצה לחלוץ ולא לייבם כופין אותו (ועיין שם מה שהבין מדברי הריטב"א הנ"ל כדברי הרב השואל בשו"ת שואל ומשיב הנ"ל) וכל שכן שמעכבין עליו שלא ישא אחרת שהוא גם כן כפיה אלו תורף דב"ק ונראה דדוקא אם הקטן ראוי עתה לחלוץ אבל אם הוא קטן ממש וצריך להמתין עד שיגדל שהויי מצוה לא משהינן ומצוה בגדול ומה גם דלפעמים יהא נמשך מזה חשש תרבות רעה מהאשה אם תתעגן עד שיגדל היבם קטן ועיין שואל ומשיב מהדורא תליתאה חלק ראשון סי' רפ"ד שכתב גם כן דאם הגדול נשוי מצוה בחליצת הקטן ומה שמתיירא מחמת שיתבטל השידוך חלילה חלילה ומי יוכל לומר שאם עושה מצוה יזיק לו שומר מצוה לא ידע דב"ר וכן פסק בשו"ת תועפות ראם סי' פ"ה כמו שכתב ידידי הגאון מוהרי"א נ"י בספר עמודי אש סי' כ' אות ט"ן ותמה על מה שכתב בישועות יעקב סי' קס"א סוף סעיף קטן א' דמשמע בהיפך ודחה מה שכתב בספר צלותא דאברהם סי' א' שאין דברי הבית שמואל מוכרחים וכו' והצריך עיון על הרב מוהראנ"ח בשו"ת מים עמוקים סי' ל"ב שלא התעורר מדברי הריטב"א שבבית יוסף הנ"ל ועיין לקמן אות מ"א ונסתפק רב גדול בדורנו יצ"ו בחליצת

אשה עניה שהחולץ נשוי יש לו אח במדינה זו רחוק כארבעים מיל (של קיר"ה הנודעים ברוסיא) שלא נודע אם הוא נשוי והחולץ אומר שתאומים הם רק אמרו לו הוריו שהוא הגדול אם מהימן או צריכים להדר לברר זה והנה באבן העזר סימן קס"א סעיף ז' וסימן קס"ט סעיף ח' ובאחרונים אינו מבואר זה רק בספר מצות חליצה סעיף כ"ז חקר בכי האי גוונא אי מהימן מצד ספק ספקא אמנם כאן יש ספק להיפוך שמא האחר פנוי וגדול עכ"ד יצ"ו:

אות יא

היבמה הולכת אחר היבם אפילו מארץ ישראל לחוצה לארץ כמו שכתב הרדב"ז בחדשות סי' רס"ט הביא דבריו הרב פתחי תשובה רישׁ סי' קס"ו וכל שכן אם היבם בארץ ישראל והיבמה בחוצה לארץ דאי אפשר להתיר לצאת לחוצה לארץ מאחר שהיא צריכה לילך אחריו וכן כתב הרב משפט צדק הביא דבריו הרב לשון ערומים בדרושים דף ח' ע"ד וכן כתב הרב משנה כסף דף קמ"ג ע"א כן כתב הרב מוהר"ם פיגו"ן הובאו דבריו בספר אבות הראש חלק שני דף קי"א שוב בא לידי ספר חיים וראיתי שבסימן קס"ו ציין בזה לעיין בספר נחמד למראה חלק שלישי דף ל"א ואין מצוי אצלי לעיין בדב"ק ובקונטרס ציונים שלי מצאתי כתוב בזה שמרן הבית יוסף בתשובות בדיני נישואין סי' י"ד כתב וז"ל ועוד דפריה ורביה שקולה כתלמוד תורה וכו' ומותר לצאת לחוצה לארץ אפילו כהן כדי לישא אשה וכו' ואילו ביבמה אסור לצאת לחוץ לארץ אפילו הוא ישראל כדאיתא סוף כתובות עכ"ל וציינתי לעיין במה שתמה הרב תקלין חדתין הובאו דבריו בספר שמע אברהם להרב הגדול מוהרא"ף נר"ו בסימן ג' ועתה אין בידי הספרים הנ"ל:

אות יב

מדברי רבינו מוהרימ"ט בחידושיו לכתובות דף קי"א ע"א בההוא גברא דנפלה לו יבמה בחוצה לארץ וכו' שכתב דמה שלא התיר לו לצאת לחוץ לארץ הוא משום שהיה נשוי אשה ודעתו להשתקע וכיון שנשוי אשה לא התירו להשתקע בחוץ לארץ משום מצות יבום דאפשר בחליצה שתבא כאן אצלו ובזה לא אמרינן יבום קודם לחליצה עכ"ל נראה שסובר דדוקא לחליצה הוא דהיבמה הולכת אחר היבם ולא ליבום אך מדברי הפוסקים בסי' קס"ו מוכח ודאי דבין לחליצה בין ליבום לעולם היבמה הולכת אחר היבם ועיין להרב מוהרמ"ף הובאו דבריו בספר אבות הראש חלק שני דף קי"א שתמה על דבריו והביא מה שכתב הרב תומת ישרים סימן ס"ו דדרך חומרא הוא מה שלא התיר להוא גברא שהרי מותר לצאת לישא אשה כל שכן יבמה עכ"ל והקשה דלאו כל שכן הוא אלא אדרבא יש לומר דדוקא לישא אשה שאינה מחוייבת היא לבא אצלו הוא דהתירו

לילך אחריה אבל ביבמה דהדין נותן היבמה הולכת אחר היבם לא התירו לצאת מארץ ישראל בשביל יבום ולי הדל אפשר דכונת הרב היא דנהי דמדינא היבמה צריכה לילך אחר היבם מכל מקום אם לא תאבה האשה ללכת אחריו והוא צריך לאותו דבר שאינו נשוי אם כן אם בעלמא מתירים למי שאינו נשוי כל שכן בזה דמקיים שתי מצות פריה ורביה ויבום:

אות יג

אונן או אוננת אינם יכולים לחלוץ דאונן פטור מכל המצות כן כתב הרב מוהרימ"ט בחלק אבן העזר סי' י"ד בטעמו של הרב מוהראנ"ח שלא רצה שתחלוץ אוננת ושקלו וטרו בענין זה הרבנים חכם צבי בסימן א' ומוהר"ץ הירש חיות בהגהותיו לריש יבמות (ומה שהקשה על הרב חכם צבי שנעלם ממנו דברי התוספות שם עיין למרן חיד"א בברכי יוסף יורה דעה סי' שמ"א אות ו' שכדברי התוספות כתב גם כן הרא"ש והזכיר תשובת הרב תרומת הדשן סי' רי"ט) ועיין להרבנים באר היטב סי' קס"ט סעיף קטן מ"ז ופתחי תשובה שם סעיף קטן ל"ד חקקי לב חלק ראשון סימן ס"ב לענין גט רוח חיים בסימן קס"ט אות ג' ונזדמן לידי ספר מצות חליצה וראיתי שגם הרב שקיל וטרי בזה וכתב דאם יש לו מי שישא משאו חולץ לכתחלה אם יש חשש עיגון ביחוד ביבם אונן. ואם לאחר שהתחילו לעסוק בחליצה נעשה אחד מהם אונן אין צריך להפסיק ואבל יכול לחלוץ אף שלא במקום עיגון עיין שם באות ע"ה ובביאורו סעיף קטן ע"ט ופ' והרב קרבן העדה בשיירי קרבן בריש יבמות הביא מה שתמה הרב חכם צבי על הרב מוהרימ"ט בדעת הרב מוהראנ"ח והוא תמה עליו שנעלם ממנו דברי התוספות וכתב שנראה דטעם מוהראנ"ח דמדרבנן מיהא אוננת אסורה בתשמיש וכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה הלכך יש למנוע אוננת מלחלוץ אלא דלפי זה אף כשהיא נדה יש למנעה מחליצה כיון דבהאי שעתא אינה עולה ליבום ולא ראיתי מי שחשש לדבר זה וצריך עיון עכ"ל ועיין בהגהות חשק שלמה (לידידי הגאון מוהרש"ל הכהן יצ"ו אשר בש"ס חדש דפוס ראם) לריש יבמות ונדפסו בסוף סדר טהרות (ומנחת שי סי' ל"ה):

אות יד

סומא בשתי עיניו ואין שם אח אחר עיין בסימן קס"ט סעיף מ"ח ובפתחי תשובה שם בשם הרב פרח שושן דהעלה דאם אין אח אחר וכן מפני איזו סבה שתהיה תחלוץ ממנו לכתחלה דכל מידי דלא אפשר כדיעבד דמי עיין שם וכן ראיתי למרן החבי"ב בכנסת הגדולה בסדר חליצה בקצרה אות מ"ד וז"ל לא יהיה החולץ סומא אם יש לו אח שאינו סומא ואם אין לו אח אחר אפילו סומא בשתי עיניו חולץ עכ"ל וכן כתב הרב אח"א נר"ו

בספר ויקרא אברהם סי' ל' שכן הסכימו רבנן בתראי וציין לעיין בספר יד אהרן ומשחא דרבותא ואין מצוים אצלי והרב בית חדש סי' קס"ט סעיף כ"ג כתב דאם אין אח אחר כשרה אפילו לכתחלה דהיינו דיעבד דלא תתעגן כיון שאין נוהגים לייבם ע"כ והיינו לדידהו דנקטי כמאן דאמר מצות חליצה קודמת וכן נהגו שלא לייבם אבל לדידן דנקטינן כמאן דאמר מצות יבום קודמת נראה דלא שרינן לחלוץ אלא היכא דאי אפשר לייבם והוא על פי סברת המצאתי כתוב שהביא מרן הבית יוסף עי"ש והרב אהל יצחק דף מ"ב ע"ב כתב בשם הרב פרח מטה אהרן חלק ראשון סי' מ"א דאם אינה רוצה להתייבם כופין אותו שיחלוץ ואין חילוק בין אם היה סומא קודם נישואי אחיו לנסתמא אחר כך בכל ענין כופין וכן בעובדא שבספר ויקרא אברהם הנ"ל דנסתמא קודם נישואי אחיו וכתב הרב נר"ו דחולץ והרבי שרי לב ל"ז ע"א אות ד' כתב למאי דקיימא לן דסומא אינו חולץ וכו' עי"ש דלא נחית לדין זה ולכן לא הוזקק לבאר דאם אין אח אחר חולץ כמו שכן נראה הסכמת רבנן בתראי כנז"ל ואולי דעתו כדעת הרב מוהרי"מ שהביא הרב עבודת משא סי' ל"ח דאף אם אין אח אחר דוקא אם היבם מומר דאינו ביבום הוא דחולץ עיין שם שכן נראה מדבריו ועי"ש אות ב' דאף אם יש אח אחר אם הוא קטן בן שתי שנים ויש חשש תרבות רעה להמתין כל כך חולץ הסומא:

אות טו

חליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחים עיין בסי' ק"ע ונחלקו רבני האחרונים ביבמה שילדה ומת הולד תוך שלשים יום דקיימא לן חולצת ולא מתייבמת אי גם בזה צריכה חיזור על כל האחים או לא וכן כל כיוצא לזה כשחולצת מחמת איזה ספק עיין למרן החבי"ב בכנסת הגדולה שם בהגהות הטור ומה שהביא הרב באר היטב סי' קנ"ו סעיף קטן ז' מתשובות גדולי האחרונים כבר הובא הכל בכנסת הגדולה שם ועיין שם להרב פתחי תשובה סעיף קטן י"ג בשם כמה מרבנן בתראי שהסכימו שאינה צריכה חיזור ובשם הרב צלעות הבית כתב דלאו דוקא בחליצה מספק דאיכא ממה נפשך שכתב הרב מהרח"ש שהביא דבריו הרב באר היטב שם אלא אפילו בחליצה מדרבנן מטעם גזרה ולא משום ספק אינה צריכה חיזור כיון דהזיקה אינה אלא מדרבנן ואין להחמיר בזה אפילו לכתחלה והגאון ישועות יעקב בסי' קס"ט סעיף קטן ו' באמצע התשובה (בד"ה והנה מוהרש"ל) לא הזכיר מדברי גדולי האחרונים הנ"ל וכתב דנראה פשוט דכשאינה צריכה חליצה רק מדרבנן אף דחליצה זו היא פסולה שאינה ראויה להתייבם מכל מקום אינה צריכה חיזור על כל האחים דלא מצינו חליצה פסולה דצריכה חיזור רק היכא שצריכה חליצה מן התורה והיא חליצה פסולה בזה אמרינן דלא נפקעה זיקת השני על

ידי חליצה הזאת אבל היכא דמן התורה כבר נפקעה הזיקה והיא חולצת רק מדרבנן אף שהיא חליצה פסולה אינה צריכה חיזור עי"ש ולפי זה במת הולד תוך שלשים יום דמן התורה כבר נפקעה זיקתה דאזלינן בתר רובא דבני קיימא הוו ורק מדרבנן הוא דצריכה חליצה אינה צריכה חיזור והרב עבודת משא דף צ"א סימן ל"ג כתב שהגאון חקרי לב סי' ט"ן האריך בענין זה והביא מדברי הריטב"א ליבמות דף כ"ג דקאי בשיטת הרבנים מוהראנ"ח ומוהרח"ש (שהזכיר בכנסת הגדולה ובאר היטב הנ"ל) ואם היו רואים החולקים את דברי הריטב"א היו חוזרים מסברתם ושהעלה הלכה למעשה להתיר כמוהראנ"ח ומוהרח"ש ובשם הרב זכרון יוסף כתב דאין להחמיר אלא שלא בשעת הדחק ולכן העלה בנדונו להקל לפי שאם היינו מצריכים חיזור היתה צריכה להתעגן ששה או שבעה שנים עד יגדל האח הקטן עי"ש ובדף צ"ב סוף סי' ל"ו:

והן עתה נדפס ספר משנת רבי אליעזר חלק שני וראיתי להרב בסי' ל"ה דף פ"ג ע"ד והלאה העמיק בענין זה ודעתו להצריך חיזור על כל האחים עיין שם באורך ובמה שכתב הרב המגיה נר"ו ולי הדל כיון דחליצה פסולה דצריכה חיזור אינו אלא מדרבנן (בישועות יעקב שם כתב שהרב השואל נסתפק בזה והוא השיב דפשוט דהוא מדרבנן עיין שם) אם כן דבר פשוט דבשעת הדחק כל דהו אפשר לסמוך על דברי רבנן קדישי הנ"ל שלא להצריך חיזור:

אות טז

לידע אם הנחלץ הוא איטר ברגלו עיין להרבנים באר היטב בסדר חליצה בקצרה סעיף קטן ז"ך ופתחי תשובה שם בשם הרבנים פחד יצחק וזכור לאברהם כמה בחינות על זה ומתבאר מדבריהם דאין אנו צריכים לנסותו בכל הבחינות אלא באם יפול איזה ספק בעקירת רגלו אבל אם עוקר רגל ימין תחלה שלשה וארבעה פעמים אין צריך עוד לשום בחינה והרב תפארת אדם בשו"ת סי' כ"ב שכתב שניסו אותו בעקירת רגל והכאה בכותל ודילוג (שם הזכיר בכלל הבחינות זריקה וכעת לא ידעתי מהו וגם לא ראיתי בדברי הפוסקים שהזכירו זריקה שוב ראיתי בזכור לאברהם דף עז"ר אות ז' שהזכיר זריקת אבן בכלל הנסיונות עיין שם) לרווחא דמלתא הוא דעבד וכתב שם שכל הבחינות הנ"ל עשה בימין חוץ מבדילוג שתלה רגל שמאל ונסתפק בדבר ומסיק לחלוץ בימין דאו או קאמרי הפוסקים ומיהו אם ביחנו אותו באחת מהבחינות והראה שהוא איטר צריך לנסותו בבחינות אחרות עיין שם ומרן החבי"ב בכנסת הגדולה בסדר חליצה בקצרה בקונטרס גן נעול אות כ"א והרב הדרישה בסי' קס"ט בשם הא"ח לא הזכירו אלא הבחינה מעקירת הרגל משמע דבחינה זו לבדה מהניא והוא פשוט ולכן הרב באר היטב (הוא מדברי הרב

הלבוש סימן קס"ט סעיף כ"ה) לא כתב אלא בחינת הרגל כדברי רש"י בבכורות דף מ"ה ע"ב ובאר הגאון שואל ומשיב חלק שלישי סי' כ"ה דהוא על פי מה שאמרו במנחות דף ל"ד לענין מזוזה כי עקר איניש רגליה כרעיה דימינא עקר ברישא וכו' והרב ישמח לב יצ"ו בחלק ב' דף ה"ן ע"ד כתב דנתפשט המנהג לעשות כל הבדיקות לרווחא דמלתא:

אות יז

אם היבם איטר ויש לו אח אחר אם האיטר הוא הגדול חולץ האיטר כן נראה דעת מרן בפירוש סדר חליצה סעיף מ' כמו שכתב מרן החבי"ב בכנסת הגדולה בסדר חליצה בקונטרס גן נעול אות כ' אך הרב מוהריק"ש בפירוש סדר חליצה כתב דיותר טוב שיחלוץ הקטן שאינו איטר מלעשות מעשה דלא כהרמב"ם (צ"ל הרמב"ן) והרשב"א והרב זכור לאברהם דף עד"ר אות י"ג היה לו לבאר שסברת הרב מוהריק"ש היא אפילו באח קטן ואולי משמע ליה דסתמו כפירושו דודאי מה שכתבו הפוסקים דאם יש אחר יחלוץ האחר ולא האיטר היינו בענין שאם לא היה זה איטר עליו היה מוטל לחלוץ דהיינו שהוא גדול וכתב הרב עבודת משא סי' ל"ח אות ג' בשם הרב מוהר"א ן' עזרא שהיה מעשה שאחר שעלו הזקנים לזמן מקום החליצה נמצא שהגדול היה איטר ונדחה לאחיו הקטן ממנו כהוראת הרב מוהריק"ש ע"כ וגם הרב נודע ביהודה במהדורא תנינא סי' קנ"ה הביא דבריו הרב פתחי תשובה סי' קס"ט סעיף קטן כ"ד הורה כן דאם יש אחר אפילו קטן אפילו רחוק איזה פרסאות אין לעשות מעשה היפך הרמב"ן עיין שם ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דגם מרן מודה לסברת הרב מוהריק"ש דבכי האי גוונא חליצת הקטן עדיף לחוש לסברת הרמב"ן והרשב"א ומה שנראה מדבריו בפירוש סדר חליצה הנ"ל דהגדול חולץ אף שהוא איטר מירי בדאיכא אח קטן בן שנה או שתים דאם נצריך להמתין עד יגדל הילד איכא עיגונא דיבמה ויש חשש שתצא לתרבות רעה אהכי סמכינן לדעת רוב הפוסקים ולא חיישינן לסברת רמב"ן ורשב"א הנ"ל וכיוצא לזה כתב הרב עבודת משא שהבאתי לעיל אות י"ד אבל אי איכא אח אחר קטן ממנו ואין חשש עיגון ותרבות רעה גם הוא מודה דלא יחלוץ האיטר ובכנסת הגדולה הגהות הטור אות ע"ה בשם הרב מוהראד"ב כתב שראה למוהר"ם די בוטון שחלץ יבם איטר שהיה לו אח קטן וכו' עיין שם אפשר דכונתו להשמיעינו שלפי שהיה האח קטן שלא היה ראוי עדיין לחלוץ משום הכי הוא דהורה שלא לעכב החליצה והורה שיחלוץ האיטר (שאם לא כן למה ליה למימר שהיה אח קטן לימא שהיה הוא הגדול) ועיין להרב פתחי תשובה סי' קס"ט סעיף קטן כ"ד (סוף ד"ה ולכאורה) ובביאורו לסדר חליצה של הגאון מוהר"ם באות ג' כתב בשם הגאון בית מאיר דמסתברא כהנודע ביהודה אלא שלא החליט הדבר

מפני שמדברי מרן הבית יוסף בפירוש סדר חליצה לא נראה כן דכתב על דבריו ולעניות דעתי מדברי הבית יוסף אין הכרח לזה כלל עכ"ל ונראה שהרב בית מאיר סובר דאם איתא דבכל גוונא כל דאיכא אח אחר לא יחלוץ האיטר אם כן היכי משכחת מה שכתב מרן דאם יש אח אחר חולץ האיטר בבת אחת וכו' והרב פתחי תשובה סובר דאפשר לפרש כמו שכתבתי אני הדל או כמו שכתב מרן החבי"ב דגם האח אחר הוא איטר (אלא שכתב דזה דוחק עי"ש) שוב ראיתי שכן מפורש בפתחי תשובה לקמיה אות ע"א עי"ש:

אות יח

אם היבם איטר ויש לו אח אחר כתב מרן בפירוש סדר חליצה סעיף מ' דצריכה לחלוץ שתי רגליו בבת אחת משום חשש פיסול דצריך חיזור על האחים וסיים דאף דנמצאת חולצת רגל אחד ביד שמאל מכל מקום הכי עדיף משום דחליצת רגל שמאל פסולה וחליצה ביד שמאל כשרה עיין שם ומרן החבי"ב בכנסת הגדולה הגהות הטור אות ע"ה כתב בשם הרב מוהר"ם די בוטון שביבם שהיה איטר רגל ולא איטר יד (כעת לא ידעתי מאי נפקא מינה אם היה איטר יד או לא) והיה לו אח קטן חלץ האיטר בשתי מנעלים ובבת אחת ושוב הביא דהרב מוהרמ"ל סובר דטפי עדיף בזה אחר זה והוא השיב על דבריו וסיים דמטעם אחר עדיף בזה אחר זה מפני שאפילו כשחולצת רגל אחד בימינה צריך ליזהר שלא תסייע בשמאלה כל שכן אם תחלוץ שתי רגליו בשתי ידים דאיכא למיחש לבלבול ולכן טוב לחלוץ בזה אחר זה עכ"ל ולא זכיתי להבין דב"ק דנראה דארכביה אתרי ריכשי דממה שכתב דאפילו כשחולצת וכו' נראה שסובר דאם אנו מצריכים שלא תסייע בשמאל כל שכן כשעיקר חליצת רגל אחד בשמאל דלאו שפיר דמי ואילו מדסיים דאיכא למיחש לבלבול נראה דהחשש הוא משום שיהיה בלבול ולא משום שתחלוץ ביד שמאל וגם צריך להבין מהו הבלבול וסבור הייתי לומר דבמקום מה שכתוב דאיכא למיחש צריך להיות ואיכא למיחש ומתרי טעמי אתי למימר דטפי עדיף בזה אחר זה חדא משום שחולצת רגל אחד לגמרי ביד שמאל ועוד איכא למיחש לבלבול והיינו משום דמשמע ליה דאם תחלוץ בבת אחת היינו שתחלוץ רגל ימין דכולי עלמא (דהוא שמאל דידיה) בידה הימנית ורגל שמאל דכולי עלמא בידה השמאלית וכיון שהיא עומדת נגד היבם תצטרך בשעת חליצה לעקם את ידיה זה שלא כנגד זה לגבי רגלי היבם והיינו בלבול אבל אם תהיה חולצת בזה אחר זה תחלוץ שניהם בימין ולא תבא לידי בלבול והגם דמרן עצמו כבר נרגש ממה שתצטרך אז לחלוץ ביד שמאל וכתב דאין לחוש נגד החשש של רגל שמאל מכל מקום הרב עשאו סניף להדי טעמא דחשש בלבול אלא דקשה על זה דמנא ליה הא דהרואה יראה דבדברי מרן לא פורש

איזה רגל תחלוץ בימינה ואיזה בשמאלה ואם כן נאמר שכונתו שתחלוץ בימינה ימין דידיה ובשמאלה שמאל דידיה והם יד נגד רגל בלי שום בלבול ואולי סובר הרב דאף דלא פורש כן בדברי מרן מסתמא מה שכתב מרן שנוהגים לחלוץ בשתיהם היינו סברת היש אומרים שהביא רבינו הטור והרב המרדכי והם כתבו שחולץ בשתיהם במנעל של ימין בימין ובמנעל של שמאל בשמאל ע"כ ואם היו כותבים שחולצת רגל ימין בימין וכו' היה אפשר לפרש דרגל ימין היינו רגל ימין דידיה שהוא שמאל כל אדם אך מדכתבו מנעל של ימין וכו' מוכח דימין ושמאל קאי אמנעל ופשיטא דגם האיטר נועל מנעל ימין של כל אדם בימין של כל אדם שהוא שמאל דידיה ואם כן מוכח דבידה הימנית חולצת רגל ימין דכולי עלמא ותבא לידי בלבול אלא דקשה דאם כן מוכח מדברי היש אומרים הללו דכשנאמר לחלוץ בשתים היינו בבת אחת שאם לא כן מהיכא תיתי לומר שתחלוץ רגל שמאל בשמאלה הלא כיון שהיא חולצת בזה אחר זה סמי בידה לחלוץ שתיהם בימינה אלא ודאי מוכח מדברי היש אומרים דחולצת בבת אחת ובהכרח לחלוץ רגל אחד בשמאל ואי הכי בואו ונצווח על מרן וכל שכן על החולקים עליו דהא סתמא דמלתא מה שכתבו היש אומרים לחלוץ בשתיהם וכו' היינו בין אית ליה אח אחר ובין ליתליה אח אחר (וכל שכן לדעת הסוברים דכי איכא אח אחר לא חליץ איטר אם כן בהכרח לומר דמירי דליכא אח אחר עיין באות הקודמת) סברי לחלוץ בשתיהן בבת אחת ואילו מדברי מרן מוכח דבדליכא אח אחר עדיף טפי לחלוץ בזה אחר זה ויהיה הכל בימינה ועיין בקונטרס זכרון לראשונים שבספר בירך משה דף קס"ג ט"א על דברי מרן החבי"ב הנ"ל וכל שכן דקשה על החולקים עליו וסברי דאף אי איכא אח אחר חולצת בזה אחר זה והיש אומרים סברי דגם אי ליכא אח אחר חולצת בבת אחת:

אשר על כן נראה דבהכרח לומר דמה שכתבו היש אומרים מנעל של ימין בימין וכו' לאו לחולצת קאמרי דתחלוץ מנעל ימין בימינה אלא אחולץ קאמרי שינעול מנעל ימין ברגל ימין ומנעל שמאל ברגל שמאל בכדי שתחלוץ בשתיהם (דייקא נמי דקאמרי חולץ בשתיהם במנעל ימין וכו' ולא כתבו חולצת שתיהן וכו' דאז הוה במשמע דבימין קאי אידה דתחלוץ ביד ימינה) ואף דקשה דאם כן משנה שאינה צריכה היא והוה סגי דלימרו דחולץ בשתיהן וממילא ידעינן דנועל מנעל ימין ברגל ימין וכו' יש לומר דכלפי מאי דקיימא לן דחלצה בשל שמאל בימין חליצתה כשרה הוצרכו לאשמועינן דלכתחלה מיהא בעינן ימין בימין וכן כתבו כל הפוסקים שיעשה מנעל בצורת רגל ימנית וינעלנו ברגל ימין וכן בסדר חליצה שבספר המצות שהעתיק הרב המרדכי כתוב וישים מנעל ימין ברגל ימין עיין שם ולא כתב סתמא וינעול מנעל ברגל ימין וממילא הוה ידעינן

דהיינו מנעל ימין ולכן גם באיטר כתבו היש אומרים בלשון הנ"ל ואינו כל כך מהדוחק ומעתה הדרא קושיין על דברי הרב כנסת הגדולה לדוכתא וצ"ע:

וראיתי להרב פתחי תשובה סי' קפ"ט סעיף קטן כ"ד שהביא מה שהרב מוהרמ"ל חולק על מרן משום חשש שמא תתכוין לזה שאינו ימין באמת וכו' וכתב עוד טעם אחר משום דלדעת מרן נמצאת היא חולצת בשמאלה וכו' עיין שם וכבר כתבתי שמרן עצמו נרגש מזה וכנז"ל ולכן הוצרך הגאון מוהרמ"ל לטעם אחר ועיין להרב שבות יעקב בחלק ראשון סי' קכ"ט שוב ראיתי מה שכתב בפתחי תשובה בפירושו להדר חליצה דמוהר"ם אות ט"ן עיין שם וק"ל:

והנה הרב זכור לאברהם דף עד"ר אות י"ג כתב וז"ל אם היבם איטר ויש לו אח אחר יחלוץ האחר וכו' ואם לאו חולץ בשתי רגליו בבת אחת וכו' עיין שם והוה קשיא לי דאי ליכא אח אחר בטלה מחלוקת וגם מרן מודה דחולצת זה אחר זה כדמוכח מדברי עצמו בפירוש סדר חליצה וכן הבין בדעתו הרב בקונטרס זכרון לראשונים הנ"ל כיעוין שם אמנם לפי מה שכתב הרב פתחי תשובה על דברי הרב נודע ביהודה עיין שם כן יש לפרש דברי הרב זכור לאברהם דמה שכתב ויש לו אח אחר היינו הראוי לחלוץ ואם לאו כלומר שאינו ראוי לחלוץ וצריכה להמתין וכו' חולצת בשתיהן וכו':

ולענין הלכה מבואר בדברי הרב פתחי חשובה הנ"ל ובביאורו לסדר חליצה של מוהר"ם אות ט"ן דרבני אשכנז קמאי ובתראי פוסקים ביש לו אח אחר לחלוץ בזה אחר זה עיין שם ואמנם לדידן נראה דאין לנו לזוז מפסק מרן לחלוץ בבת אחת כמו שכתב הרב זכור לאברהם הנ"ל (לפי מה שפירשתי בכונתו) וזה לשון הרב עבודת משא סי' ל"ח אות ה' והיכא דליכא אח אחר הנכון לחלוץ בזה אחר זה ע"כ מכלל דאי איכא אח אחר חולץ בבת אחת אלא דבקונטרס זכרון לראשונים הנ"ל כתב דהרב גנת ורדים הסכים לסברת הכנסת הגדולה לחלוץ בזה אחר זה וציין שו"ת בית דוד ואינו מצוי אצלי (וכן ספר כרם שלמה ואדר"א אינם מצויים אצלי עתה) אך מתוך דברי הרב שמן המשחה דף קי"ז ע"ד סימן קמ"ח נראה דגם הרב בית דוד סובר דחולץ בבת אחת וכן עשו מעשה עיין שם וגם מדברי הרב בקונטרס זכרון לראשונים הנ"ל שכתב ועשינו מעשה ביבם שלא היה לו אח אחר לחלוץ בזה אחר זה על פי הוראת מרן וכו' משמע דאם היה לו אח אחר היו מורים לחלוץ בבת אחת גם בספר רוב דגן דף ע"ג אות תקי"ג כתוב שם כמו שכתב בשמן המשחה הנ"ל אות באות אלא דקצת תימה על הרבנים שמן המשחה ורוב דגן הנ"ל שהיה להם לבאר דבנדונם היה אח אחר משום הכי הוא דהוזקקו שתחלוץ בשתיהן בבת אחת דאם לא היה אח אחר היו מורים לעשות בזה אחר זה וכדמוכח מדברי מרן

הנ"ל וגם היה להם לבאר מאיזה טעם הורו בית דין שיחלוץ האיטר ולא האח האחר אם מפני שהיה האיטר גדול או משום עיגון דידה (עיין באות הקודמת) ומדלא כתבו שום דבר מזה משמע דבאין לו אח אתר נמי סברי לחלוץ בבת אחת והוא תמוה:

ועתה הגיע לידי ספר ישמח לב חלק שני הנדפס מחדש וראיתי להרב נר"ו בדף ה"ן סי' ז' האריך בענין חליצת איטר וכתב בשם הרב כרם שלמה דהוכיח מדברי היש אומרים שהביאו הטור והמרדכי שכתבו דחולץ בשתיהן דרצונם לומר בבת אחת משום דמשמע ליה דמה שכתבו בימין קאי אימה דאי אפשר לומר דהכונה שינעול מנעל ימין בימין דהיכי הוה סליק אדעתין למימר דינעול ימין ברגל שמאל כי היכי דליצטריך לאשמועינן הכי וגם קשה דהיכי הוה סלקא דעתין לומר דתחלוץ בימינה רגל שמאל דיליה ובשמאלה ימין דידיה ותעקש ידיה אלא ודאי בא לאשמועינן שתחלוץ שתיהן בבת אחת אלו תורף דב"ק יצ"ו וכבר כתבתי למעלה דאינו כל כך דוחק אם פירשו לנו היש אומרים לנעול ימין בימין וכו' ומה שכתב הרב דלא הוה סלקא דעתין שתחלוץ בימינה שמאלו ותעקש ידיה לי הדל אינו רחוק לומר דהוה סלקא דעתין דהמעיין בדברי הפוסקים בענין זה ישר יחזו פנימו כי ברבים היו הסוברים דימין דכולי עלמא עיקר וכיון דקיימא לן דלכתחלה צריכה לחלוץ בידה הימנית אם כן הוה סלקא דעתין לומר דתעקם ותעקש ידיה כדי לקיים המצוה כתקנה אהכי השמיעונו רבוותא יש אומרים הנ"ל דתחלוץ מנעל ימין דהיינו רגל ימין דכולי עלמא (דידה) בימינה וכו' ולא תצטרך לעקם ידיה ואפשר דטעמם משום דלא פסיקא להו למינקט כמאן דאמר דימין דכולי עלמא עיקר או משום דכיון דתצטרך לעקם ידיה ותבא לידי בלבול וטורח חשיב כדיעבד וחליצה ביד שמאל כשרה בדיעבד (סיום הענין עיין לקמן אות למ"ד):

אות יט

יבם איטר ואין לו אח אחר וצריך לחלוץ בשתי רגליו אך יש לו מיחוש ברגל שמאל (שהוא ימינו) מכמה שנים שמחמת חולי נתכווצו הגידים מתחת לארכובה ובעבור זה עקב רגלו הנ"ל כשעומד או הולך אינו מגיע לארץ כשאר כל אדם רק הולך על חצי כף הרגל הסמוך לאצבעות וכשהוא יושב או מוטה יכול למידחס רגלו על הארץ כמו כל אדם כי בעקבו לא שלט שום חולי נשאל על זה הגאון שואל ומשיב נר"ו במהדורא קמא חלק שלישי סי' כ"ה והביא מימרא דאמימר יבמות ק"ג ע"א צריך למידחסיה כרעיה ומאן דמסגי אלוחתא דכרעיה ושקיל וטרי בדברי הפוסקים בזה וכתב דבנדונו דיכול לדחוק כרעיה כשהוא יושב הוי ראוי לבילה לכולי עלמא ועוד דהרדב"ז הביא דבריו הרב גנת ורדים סי' ב' כתב דחלצה בשמאל פסולה הוא רק מדרבנן וכתב המשאת בנימין

דבדרבנן לא אמרינן אינו ראוי לבילה בילה מעכבת ואף דיש כמה השגות על המשאת בנימין מכל מקום כיון דהרבה פוסקים סוברים דסגי בימין של כל אדם מכל שכן דאינו פוסל באינו ראוי לבילה ולכן אם השמאל של כל אדם הוא הכואב ואינו יכול למידחסיה יחלוץ בימין של כל אדם כמו שכתב בים של שלמה פרק י"ב דכל שאי אפשר בענין אחר כשר באיטר בימין של כל אדם וליתר שאת תחלוץ בשתיהן כיון דליכא חשש דחליצה פסולה (לפי שאין לו אח אחר) ובתחלה הרגל ימין של כל אדם אלו תורף דב"ק לענין דינא עיין שם באורך ואף אם יש לו אח אחר והוא בענין שמההכרח שיחלוץ האיטר נראה דיכול לחלוץ או שתיהם בבת אחת או בזה אחר זה לכל מר כדאית ליה עיין באות הקודמת:

אות כ

חולץ שיש בו חשש חרש ששומע כשמצווחים לו בקול רם ואינו מדבר רק איזה תיבות מהסידור יוכל לומר בלחש מאד כמו נשמת כל חי וברוך שאמר ושכרו מלמד ללמדו לא חפצתי לקחתה ויש להסתפק אם יש לו דין אלם כיון ששומע בצווחת קול רם או דינו כחרש כיון שאינו מדבר וגם אינו שומע ככל אדם וגם שחרשותו גרמה לו שאינו בן דעת ככל אדם אלא דעתא קלישא כמו חרש נשאל בזה הגאון מוהר"ם מליבוויץ בספר צמח צדק שלו בסי' שכ"ג והביא מתניתין דתרומות חרש שדברו חכמים בכל מקום שאינו שומע ואינו מדבר דמה שכתב רבינו שמשון שם דהאי כללא לאו דוקא דהא בריש חגיגה תני חרש ומדבר ואינו שומע בכלל וכן בפרק מצות חליצה והבין מדבריו שרצונו לומר דבההיא דפרק מצות חליצה גם מדבר ואינו שומע בכלל והביא שכן כתבו בחידושי הרמב"ן והריטב"א ליבמות שם והביא דברי הרמב"ם בפירוש המשנה דתרומות שסיבת האלמות הוא החרשות וכתב כיון שזה היבם אינו שומע ככל אדם והחרשות גרם לו אלמות גמור יש להסתפק דנקרא חרש גמור ועוד יש לו סי' חרש שאינו בן דעת כלל יותר מקטן ושוב כתב להכריח מכמה מקומות דמדבר ואינו שומע היינו שאינו שומע בקול בינוני אף ששומע בקול גדול דלא כהשבות יעקב חלק שני סי' ל"ג ושקיל וטרי במה שכתבו הפוסקים בטעם פיסול חרש לחליצה אם הוא משום שאינו בן דעת או משום ואמר ואמרה ושהעיקר כהסוברים שהוא משום ואמר והיבם הנ"ל שלימדוהו לא חפצתי לקחתה כשר לחליצה ונשא ונתן אם יש לדונו כחרש מצד פתיות שלו שאינו מבין שום דבר וכו' ומסיק דאין נחשב מפני זה כחרש ומשום שאינו יודע לכוין לחליצה אין חשש כיון שבית דין עומדים על גביו ומלמדים ומזהירים אותו שיכוין כמו שכתבו התוספות וכו' אלו תורף דב"ק עיין שם באורך וצריך להתיישב בדברי הגאון חתם סופר באבן העזר

חלק שני סימן צ"ב בדיין אשר אזן אחת כבדה משמוע מרחוק שנסתפק הרב השואל אם כשר לחליצה דאפשר דבעינן שמיעה יפה ולא שמיעה בכבדות והשיב דמלבד דלא כתיב שמיעה בחליצה ותו לו יהיבנא דבעיא שמיעה יש להוכיח דשמיעה כי האי גוונא ששומע רק כבדה אזנו משמוע ממרחקים מקרי שמיעה מדאמרינן בחגיגה דף ג' ע"א וכו' ומסיק דשמיעה מעליא מיקרי עיין שם ולפי הנראה אזיל בשיטת הרב שבות יעקב דלא מיקרי אינו שומע אלא כשאינו שומע כלל גם הרב פתח הדביר בחלק ראשון בסי' קכ"ח אות כ"ב נשאל על כהן שכבדו אזניו איננו שומע קול בינוני של המקרא לו ברכת כהנים וצריך שיקרא לו בקול גדול אם כשר לנשיאות כפים והשיב דאין לפוסלו משום חרשות שבו חדא דחרש המדבר ואינו שומע אינו מכלל המומין הפוסלים בכהנים לעבודה דמאי דתנן בבכורות דף מ"ח חרש היינו שאינו שומע ואינו מדבר ועוד דכהן זה אינו מסוג זה שהרי שומע בקול גדול וכיון דלעבודה כשר כל שכן לנשיאות כפים ושקיל וטרי שם אם יש לפסלו מטעם אחר עיין שם הרי דגם הוא משמע ליה דלא מיקרי אינו שומע אלא כשאינו שומע כלל ובתשובת הרא"ש בסוף כלל פ"ה והביאה מר בריה הריב"ה בחשן משפט סי' רל"ה סעיף כ' כתב דע שכל מקום שהזכירו חרש אצל שוטה וקטן היינו שאינו מדבר ואינו שומע כלל וכן היה ממעי אמו אבל זה ששומע כשמדברים עמו בקול רם אינו חרש אלא שכבדו אזניו משמוע והרי הוא כפקח לכל דבר ומרן הפרי חדש באבן העזר סי' קכ"א סעיף ט"ז (בד"ה כתב הרא"ש) הביא דברי הרא"ש הנ"ל וסיים ומסתברא נמי דאף שאינו שומע כשמדברים עמו בקול רם זולת על ידי מין חצוצרות וכיוצא דלא מיקרי חרש עיין שם וצריך לעיין בדברי המפרשים באבן העזר ובחשן משפט הנ"ל אם דברו בענין זה ועיין בשערי תשובה סימן תרפ"ט סעיף קטן כ':

גם אשור בשו"ת בית שלמה שנדפס מקרוב שנשאל הגאון בחלק אורח חיים סי' צ"ה בנער בן עשרים שנה ואינו שומע ככל אדם שאם קוראים אותו מאחוריו אפילו בקול גדול אינו שומע כלל וכשמדברים אליו מבין מה שאומרים ונראה מענייננו כי הוא שומע כשמדברים בפניו וגם מדבר הוא רק שלא יבין לדבר ככל אדם ואינו אומר כל תיבה כראוי ואביו החזיקו לחרש גמור ולא חנכו לתורה ולמצות ובעיני הרב השואל קשה לפטרו ממצות אחרי ששומע קצת וגם מדבר קצת ועוד שהנער הזה הוא פקח גדול וכו' והשיב דמה שהוא פקח גדול לא מעלה מידי דכשפטרו חרש מן המצות היינו אף אם הוא פקח גדול אבל מצד מה ששומע קצת נראה ברור שאינו בכלל חרש והביא דברי תשובת הרא"ש הנז"ל דלא מיקרי חרש אלא כשאינו שומע כלל ואם כן נער זה ששומע כשמדברים אליו בפניו אינו בכלל חרש ועוד ראיה מהש"ס דחגיגה דף ג' (היא הסוגיא

שהזכיר בחתם סופר הנ"ל) וכו' והיא ראיה ברורה דבכי האי גוונא בכלל שומע הוא ושוב כתב לפקפק דכיון שכשמדברים אליו מאחוריו אינו שומע כלל יש לומר דכשמדברים לו בפניו גם כן אינו שומע רק מפני שהוא פקח גדול מבין מתוך עקימת שפתי המדבר ואם כן הרי זה חרש המדבר ואינו שומע אלא דמכל מקום לענין חיוב במצות אין מזה נפקא מינה דכיון שמדבר קצת אף אם הוא מדבר ואינו שומע הרי הוא כפקח לכל דבריו וכו' אלו תורף דב"ק:

ועל מה שכתב הגאון צמח צדק אם יש לדונו כחרש מצד פתיות שבו וכו' הנה הגאון שבות יעקב בחלק שלישי סוף סי' קל"ז כתב ועל דבר שהוא נוטה לטפשות כבר הוזכר עובדא בתשובת מוהר"י מיטראני חלק שני באבן העזר סי' י"ז באורך אף על פי שאינו מבין ענין הדברים כדרך שאר העם כיון שיוכל לומר על לאו לאו ועל הן הן כשר לחליצה וכבר שמעתי פה שנעשה מעשה כן בפני הגאון מוהר"ר גבריאל וכן עיקר עכ"ל והרב חנא וחסדא בח"ב דף ר"ל אות ק"ב הביא תשובת הרב בית דוד אה"ע סי' ל"ג דסתם חרש שאינו שומע היינו שאינו שומע כלל אבל כששומע בהרמת קול גדול איכא לספוקי וכו' ואין אצלי שו"ת בית דוד הנ"ל לראות אם מזכיר מדברי הרא"ש והריב"ה הנ"ל:

ומה שכתב בצמח צדק בשם הרמב"ן והריטב"א בחידושיהם ליבמות דמדבר ואינו שומע פסול לחליצה הנה חידושים הנ"ל אינם אצלי אך מה שייחס לזה דעת רבינו שמשון מדהכריח דליתיה להאי כללא מההיא דפרק מצות חליצה והבין שרצונו לומר דגם חרש דתנן התם מדבר ואינו שומע בכלל אינו מוכרח לדעתי העניה לפרש כן דיש לומר דכונתו מדאמרינן ביבמות שם אלם ואלמת חליצתם פסולה שאינם באמירה שמעינן דחרש דתנן לאו דוקא שאינו שומע ואינו מדבר אלא גם שומע ואינו מדבר בכלל ואין כונתו לומר דכמו ההיא דחגיגה דמדבר ואינו שומע בכלל כן הוא ההיא דיבמות אלא כדכתיבנא וכדברי רבינו שמשון כתב רבינו עובדיה ודבריהם הם מהירושלמי בפרק קמא דתרומות ודחגיגה ובפרק מצות חליצה הלכה ד' וראיתי להרבנים קרבן העדה ופני משה בביאוריהם שהבינו מהירושלמי דההוכחה היא משומע ואינו מדבר גם הגר"א בשנות אליהו אמתניתין דתרומות הנ"ל הביא דברי הירושלמי לית כללא דרבי כללא וכו' ומייתי עוד ראיה ממסכת יבמות וכו' שמעינן דאף שומע ואינו מדבר חרש הרי שדקדק לכתוב ההוכחה משומע ואינו מדבר והרב תבואת שור כתב בחידושיו לגיטין דף ט"ן ומאי דתנן החרש שנחלץ וכו' גם שומע ואינו מדבר בכלל ומדלא כתב גם מדבר ואינו שומע משמע דלא פשיטא ליה דמדבר ואינו שומע פסול וכן הוא פשט משמעות דברי רש"י והרב הנמוקי יוסף בההיא דהחרש שנחלץ (יבמות ק"ד) אמה שאמרו בש"ס דפסול

משום שאינו באמר ואמרה שכתבו דסתם חרש שדברו חכמים שאינו שומע ואינו מדבר דמשמע דסברי דלא יתכן לפרש דחרש היינו שאינו שומע אבל מדבר הוא דאם כן היכי ממעטינן ליה מואמר לכן כתבו דסתם חרש וכו' וכן פשיטא ליה להרב שדה הארץ חלק שלישי בשו"ת ליורה דעה תוך סי' כ"ב (הבאתיו בקונטרס הכללים מערכת החי"ת כלל ק"ו ואיני מבין בעניותי מלתייהו דרבנן קדישי הנ"ל היכי משמע להו לפסול מואמר את המדבר ואינו שומע ונראה לי הדל דהפוסקים באבן העזר סי' קס"ט שלא כתבו לפסול מדבר ואינו שומע לחליצה ובהכרח לומר שלא ראו דברי הרמב"ן והריטב"א שהביא הרב צמח צדק מוכרח דהבינו מדברי רבינו שמשון ורבינו עובדיה בפרק קמא דתרומות הנ"ל דכונתם להוכיח משומע ואינו מדבר כדכתיבנא בעניותין שאם לא כן היה להם להביא סברתם לדינא דהרי זה בבל יאמר שנעלם מהם דבריהם דפירוש המשניות הנ"ל מפורסמים ומצויים ויד הכל ממשמשין בהם אלא ודאי הבינו הם דהוכחתם משומע ואינו מדבר וראיתי להגאון קרן אורה בחידושיו ליבמות שם שהצריך עיון על שלא הזכירו הפוסקים סברת הרמב"ן והריטב"א הנ"ל ואילו היה מבין דהוכחת רבינו שמשון ורבינו עובדיה היא ממדבר ואינו שומע היה מגדיל תמיהתו כמובן ומכל מקום לענין דינא בהגלות לנו סברת הרמב"ן והריטב"א שהביאו הצמח צדק וקרן אורה הנ"ל הא ודאי הכי אית לן למינקט הלכה למעשה:

אחר זמן רב השגתי ש"ס חדש שנדפס בווילנא בדפוס רא"ם מוכתר בפירושים וחידושים רבים חדשים גם ישנים ומכללם פירוש המשניות להרב מוהר"י בן מלכי צדק וראיתי שכתב במתניתין דתרומות חרש שדב"ח וכו' לאו כללא הוא דבחגיגה תני חרש ובין שומע ואינו מדבר ובין מדבר ואינו שומע בכלל ובחליצה תנן החרש שנחלץ וכו' ונכלל אפילו שומע ואינו מדבר לפי שאינם באמר וכו' ע"כ לענייננו דוק בלשונו דבההיא דחגיגה נקט תרוייהו ובדיבמות לא נקט אלא שומע ואינו מדבר ולא נפלאת היא לומר שלזה נתכוונו רבינו שמשון ורבינו עובדיה:

וראיתי בש"ס הנ"ל בחידושי הרש"ש שכתב על דברי רבינו שמשון הנ"ל וז"ל משמע דגם שם (גבי חליצה) מדבר ואינו שומע בכלל אבל נמצא שם בגמרא רק אלם ואלמת וכו' אבל מדבר ואינו שומע משמע דחליצתו כשרה וכן היה פשוט להשאגת אריה בסוף תשובה ז' עכ"ל הנה הגאון הבין מדברי רבינו שמשון כמו שהבין הגאון צמח צדק דכונתו להוכיח דליתא להאי כללא משום דמשמע ליה דגם מדבר ואינו שומע פסול לחליצה ואהכי קאמר דליתא התם מדבר ואינו שומע וכבר כתבתי מה שנראה לדעתי העניה ועיינתי בדברי הגאון שאגת אריה סוף סי' ז' (שציין בחידושי הרש"ש) וראיתי ששם

הביא מתניתין דתרומות הנ"ל ומסתמא ודאי עינו ראה בפירוש רבינו שמשון ורבינו עובדיה ונראה לי הדל שאם היה מבין בכונתם כמו שהבין בחידושי הרש"ש הנ"ל לא היה פשוט לו כל כך דמדבר ואינו שומע אינו פסול לחליצה ועל כל פנים נראה דשניהם (שאגת אריה והרש"ש) נעלם מהם דברי הרמב"ן והריטב"א הנ"ל:

שוב נדפס ספר יקר מלבושי יום טוב לידידי הגאון אבד"ק מיר יצ"ו וראיתי בשו"ת אבן העזר סי' ד' (בסוף ד"ה ועתה נשובה) שהביא תורף דברי הרמב"ן והריטב"א ליבמות דלדעת הירושלמי ואפשר גם לש"ס דילן מיירי באינו שומע לבד דזה נמי מיקרי שאינו באמר ואמרה דבעי שתהא שומעת מה שאומר לא חפצתי לקחתה וישמע מה שאומרת לא אבה יבמי וסיים ונפלאתי על מה שלא הובא בשלחן ערוך דעתם דאינו שומע לבד פסול לחליצה שוב מצאתי שרבינו עקיבא איגר העיר בזה עכ"ל (לא ידעתי איה מקום דברי רבינו עקיבא איגר אם בתשובות או אולי יש לו נימוקים על אבן העזר כמו שיש לו על יורה דעה) ולפי זה אף אי נימא דכונת רבינו שמשון להוכיח מהש"ס דיבמות דמדבר ואינו שומע פסול כמו שהבין בחידושי הרש"ש הנ"ל יש ליישב קושיתו דשם לא נאמר אלא אלם דבכלל ואמר ואמרה הוא שישמע וכו' כמו שכתב הרמב"ן והריטב"א וק"ל והרב שונה הלכות בחלק שני דף ל"ג ע"א (ד"ה ותו) כתב דבריש חגיגה תני חרש ואיירי במדבר ואינו שומע וכן גבי חליצה עכ"ל מתבאר דפשיטא ליה דמדבר ואינו שומע פסול לחליצה:

אות כא

אם היבם הוליד תו אין צריך בדיקה כן כתב הרב בית שמואל בהגהתו לפירוש סדר חליצה סעיף י"ז עיין שם סעיף קטן ז"ך בשם סדר חליצה של מוהר"ם וכתב דבריש פרק בן סורר ומורה איכא פלוגתא אי קטן מוליד ושהרמב"ם פסק דקטן אינו מוליד וכיון דהוליד מוכח דאינו קטן עיין שם ודברי מוהר"ם הם באות מ' שכתב אם היה ליבם או יבמה זרע אין צריך לשאול על מנין השנים ולא הסימנים אלא מפרסם וכו' עכ"ל ומשמעות לשון זה הוא דכונתו דאם אין אנו יודעים מספר שנותיו של יבם אם קטן או גדול אזי סמכינן דודאי גדול הוא מדהוליד ולזה הביא הרב בית שמואל דאיכא פלוגתא ודנקיטינן דקטן אינו מוליד ומדהוליד ידעינן דלאו קטן הוא וגם הרמ"א בדרכי משה בסדר החליצה של מוהר"י מרגליות והביאו גם מרן החבי"ב בכנסת הגדולה בהגהות הטור אות ל"א (אלא שיש קצת שינוי עיין שם) כתב דאם יש בנים ליבם אין צריך לשאול על שניו ועל שערות שלו עכ"ל משמע ודאי דהיינו ביבם שאין אנו יודעים שנותיו קאמרי דסמכינן דמדהוליד ודאי גדול הוא אבל אם אנו יודעים בודאי דהיבם קטן הוא בהא לא

מיירי לומר דאף על פי כן מהני מה שהוליד להחשיבו כגדול ובזה מתיישב מה שקשה לכאורה על הרב בית שמואל דבהגהתו על פירוש סדר חליצה בסעיף קטן כ"ח על מה שכתב מרן דאם היו בנים להיבמה אין צריך לשאול על הסימנים אפילו אם היא ילדה וכו' כתב וז"ל כבר כתבתי דמשמע מהרי"ף והרא"ש דפסקו כרב זביד ולא מהני בנים לענין חליצה עכ"ל ואילו בסעיף קטן ז"ך כתב דקיימא לן דקטן אינו מוליד ומדהוליד שמעינן גדול הוא אלמא סבירא ליה דנקיטינן דבנים מהני לחליצה ואם ביבם דאינו ברור כל כך שבניו הם כמו היבמה מהני בנים לחליצה כל שכן לגבי היבמה דודאי הבנים שלה שהרי ראינו שילדה ודאי דאית לן למימר דמהני בנים לחליצה אמנם לפי מה שכתבתי ניחא משום דבסעיף קטן כ"ח קאי על דברי ההגהות מרדכי שכתבו דאפילו אם היא ילדה מהני בנים שבקטנותה בהא קאמר מר שמואל דלא מהני בנים לחליצה כיון דידוע בבירור שהיא קטנה כן היה נראה ליישב אלא דשוב ראיתי דמה שכתב וכבר כתבתי וכו' כונתו למה שכתב בסי' קנ"ה סעיף קטן ח"י ובסי' קס"ט סעיף קטן י"א ושם כתב דלדעת הרי"ף והרא"ש לא מהני בנים בלא סימנים אפילו אחר שתים עשרה שנה ולהרמב"ם מהני בנים דוקא אחר י"ב שנה ואם כן מוכח דאפילו בגדולה בודאי קאמר דלא מהני בנים בלא סימנים והדרא קושיין לדוכתא מאי שנא דביבם מהני בנים בלא סימנים וביבמה לא מהני:

וראיתי להרב פתחי תשובה בביאורו לסדר חליצה של הרב מוהר"ם באות מ' שהביא דברי הרב בית שמואל וכתב דמשמע שדעת הבית שמואל דעדיפי בנים דיבם מבנים דידה וכתב דלפי מה שכתב לעיל דהרבנים בית מאיר וגט מקושר מסכימים דמהני בנים ליבמה אף לענין שנים ממילא דהוא הדין או כל שכן בבנים דיבם עכ"ל ואיברא דכן נראה דעת הרב בית שמואל אלא דעל הראשונים אנו מצטערים דלא ידענו מה טעם לחלק ביניהם ואדרבא איפכא מסתברא להעדיף בנים דידה מדיבם ובא להוסיף שכן הוא גם דעת הרבנים בית מאיר וגט מקושר ולי הדל אפשר לומר בהפך דאף הרבנים הנ"ל שהסכימו לפסק הרמ"א דמהני בנים דיבמה גם לענין השנים מכל מקום בבנים דיבם אפשר דמורו דלא מהני בלא סימנים ומצאתי בשו"ת צמח צדק החדש להגאון מוהר"ם מליבוויץ בסי' שט"ו שעמד בענין זה אי בנים דיבם הם כסימנים כמו שכתב בשו"ת משאת בנימין בשם ספר פדואה (טעות סופר הוא וצריך לומר בשם סדר חליצה למוהר"י מרגליות עיין שם) או לא והביא פלוגתא דריש פרק בן סורר ומורה ודברי הרב בית שמואל בהגהתו לפירוש סדר חליצה סעיף קטן ז"ך הנ"ל וכתב על דבריו דמה שכתב דמוכח מרמב"ם דקטן אינו מוליד ומדהוליד אלמא גדול הוא זה אינו מספיק אלא אם אין

ידוע שנותיו אבל אם ידוע דודאי הוא קטן לא אמרינן דבנים כסימנים למיחשביה בהכי גדול כמו לרב ספרא גבי יבמה דאדרבא יש לומר צא וחזור על בניו מאין הם כדאמרינן בהערל דף ע"ה ולא רמי לאשה דהרי אנו רואים שילדה אבל בקטן כיון שיש לומר צא וחזור וכו' אין הבנים מספיקים לעשותו גדול תוך הזמן וכו' וכתב עוד דאם אין השנים שלו ידועים ויוכל להיות שכשהוליד הוא קרוב לארבע עשרה שנה היה אפשר לומר דמחזיקינן ליה בגדול אלא דיש ומר כיון שבמדרש איכה על פסוק רבתי עם מבואר בהדיא שבן שנים עשר שנה מוליד שקודם כ"ו שנה היה רואה בנים לבניו הוצא שמונה עשר חודש לשני עבורים הרי לי"ב שנה היה עיבור אשתו וכו' וכן דעת רב חסדא בגמרא דקטן מוליד לכן שמא יש לחוש לכתחלה ואפשר דגם לרבה דקטן אינו מוליד אם אירע שהוליד לא אמרינן בנים הרי הם כסימנים דדוקא גבי אשה אמרינן כן כיון שלא מתה מצער הלידה אמרינן דהויא כגדולה אבל מצד העיבור לבד לא אמרינן כן לכן גבי איש דהוא רק מפני העיבור לא שייך לומר כן עכ"ל הנה מבואר דדעתו לחלק בין בנים דידה לבנים דידיה דביבם לא אמרינן בנים כסימנים ואפשר שכן גם דעת הרבנים בית מאיר וגט מקושר דאף שהחזיקו בפסק הרמ"א בבנים דידה מיהו אפשר דביבם מודו דלא מהני ודלא כהרב פתחי תשובה ומה שכתב הגאון צמח צדק על דברי הגהת הבית שמואל דאין זה מספיק וכו' לי הדל נראה דגם הרב בית שמואל לא קאמר אלא באין ידוע שנותיו דהא מדכתב מוהר"ם דאין צריך לשאול על שניו וכו' מוכת דאין אנו יודעים כמה ימי שנותיו ועליה קאי להקשות וליישב על פי פסק הרמב"ם כמאן דאמר דקטן אינו מוליד ומדהוליד אלמא דהוא גדול וקצת קימה איך לא התעורר בדברי הרב בית שמואל דנראים כסותרים תוך כדי דבור בסעיף קטן ז"ך וסעיף קטן כ"ח הנ"ל ומה שכתב דגם לרבה דבנים כסימנים היינו משום צער לידה וכו' עיין להגאון קרבן נתנאל בפרק קמא דיבמות סי' ז' אות כ' שביאר דלהתוספות עיבור בני קיימא מהני לכשתלד למיחשבה כגדולה למפרע משעת עיבורה וכל שלא ילדה אין מחזיקין אותה עדיין בגדולה אבל האור זרוע סובר דמשעת הריון הוי כגדולה ולא הזכיר מתנאי זה עיבור בני קיימא וכוותיה פסק הרמ"א עיין שם ולפי זה יש לומר דלדעת האור זרוע כשם שבנים שלה מהני משעת הריון אף דאכתי לא ילדה הכי נמי מהני לגבי דידיה מה שהוליד אף שאין בו צער לידה ועיין להרב זכור לאברהם דף ע"ר אות ט' ואות י"ד דמתבאר מדבריו לענין דינא דבנים דיבם מהני דוקא במקום סימנים אם יש עדות על השנים או שהוא גדול בקומה שזה מהני במקום שנים בזה הוא דמהני בנים במקום סימנים שהרי באות ט הביא דעת האומרים דמהני בנים במקום סימנים ושנים ושהרב משאת בנימין חולק וכן נראה הסכמת הרבנים כנסת

הגדולה ופרח מטה אהרן וכו' ושוב כתב דהכנסת הגדולה ופרח מטה אהרן ומוהר"ם בסדר חליצה כתבו דמהני בנים בין ביבם בין ביבמה ובאות י"ג כתב דאם יש עדות על השנים דיבמה ויש לה בנים סגי וכו' וכן כתב באות י"ד לגבי היבם עיין שם וזה שלא כמו שכתב בסדר חליצה להרב מוהר"ם דבנים מהני על הסימנים והשנים:

אות כב

יבם שתובע מיבמתו נכסי עזבון המת והיא אומרת שלא השאיר כלום והיבם מעכב החליצה עד שתבא לבית דין ותברר דבריה והיא אינה רוצה לירד עמו בדין ולא לשים מורשה בעדה אין כופין אותו לחלוץ אלא כופין אותה שתבא לדין עמו ותברר שהאמת אתה ושוב יחלוץ לה כן כתב מרן החבי"ף בספר חיים ושלום חלק שני סי' ק"ה ועיין גדולה מזו בתשובת שב יעקב סי' מ"א הביא דבריו הרב פתחי תשובה בסימן קס"ה סעיף קטן יו"ד דאפילו אם נתן שטר חליצה כנהוג בין האשכנזים ויש להיבם איזה תביעת ממון על היבמה או אפילו על אבי היבמה יכול לעכב החליצה עד שיציית דין עמו וכתב בשם שו"ת שיבת ציון בנדון כזה דאם כפו היבם באיזה כפיות וכדי להפטר מהכפיות הסכים לחלוץ קשה למצוא היתר לחליצה זו עיין שם ואפילו במקום שיש חשש איסור חרם רגמ"ה דהיינו לישא אשה קודם שיחלוץ כמו שכתב הרמ"א סי' קט"ן סעיף ה' מתירין לו לישא אם היבם טוען שתבא יבמתו לדין על נכסי המת והיא ממאנת לבא אלא שיחלוץ בחנם כמו שכתב הגאון חתם סופר בחלק אבן העזר חלק ראשון סי' א' דאם התרו בה בית דין שתעמוד בדין עם היבם והיא מסרבת אף שאין בידינו לנדותה מכל מקום מתירים אותו לישא כדי לקונסה וכו' רק שיעמיד ערבות ובטחות ובשבועה וחרם שמיד שתרצה היא לבא עמו בדין בבית דין שבעירם או המרוצה לשני הצדדים מחויב לעמוד בדין וככל היוצא מפי בית דין יעשה אפילו אם יצא בלא כלום יחלוץ לה מיד בלי שום עיכוב עד כאן לשונו וכן נכון לעשות בכל כיוצא לזה:

אות כג

יבם שרוצה לילך למדינת הים ולא הוברר עדיין לבית דין שאחיו מת מי נימא שיחלוץ מספק שלא תשאר עגונה או דילמא כל שאינה ראויה ליבום אינה ראויה לחליצה ואין חליצה מספק נראה דלכתחלה נמי תחלוץ דחיישינן לתקלה וכל שכן אם בדיעבד נחלצה דמהני ובשעת הרחק או במקום סכנה יכולים לחלוץ בית דין חשוב דקלא איתליה דהא אשכחן לרז"ל דבעת הסכנה כותבין ונותנין אף שאין מכירין הכא נמי לא שנא עכ"ל הרב מוהר"ם מלכי הביא דבריו בספר זכרנו לחיים במערכת יבום אות ב' ולפום ריהטא נראה דבכי האי גוונא לא שייך לומר כל שאינו עולה ליבום וכו' כדאמרינן בהחולץ דף

מ"א ע"ב הכי השתא התם אם יבא אליהו ויאמר דהא קידש בת חליצה ויבום היא ופירש רש"י התם עולה ליבום היא אי הוה ידעינן לה וכו' והכא נמי בת יבום היא אי הוה ידעינן ממיתת אחיו וכי היכי דהתם מפני חסרון הידיעה אינה מתייבמת וחולצת הכי נמי מפני חסרון הידיעה והבירור אם מת אחיו לא אמרינן דהוי כדין אינו עולה ליבום דאינו עולה לחליצה ולקמן דף ק"ו ע"א אמר רב הונא חולצין אף על פי שאין מכירין ומשמע דאשה זו בחזקת איסור לשוק עומדת עד שיהיה ברור שזה אחי המת דהא משמע דידעינן באשה זו דשומרת יבם היא אלא דלא ידעינן אם זה אחי בעלה דוק בדברי רש"י והרב הנימוקי יוסף שכתבו יבם ויבמה שבאו לפנינו לחלוץ ואין אנו מכירים בו שהוא יבמה וכו' ע"כ ובודאי דאין עולה ליבום כדאמרינן ואין כותבין אלא אם כן מכירים וכו' דאסורה לינשא עד שיכירום והכי נמי אסורה לייבם ואפילו הכי חולצין ואף רבא דאמר אין חולצין אלא אם כן מכירים ונקיטינן כותיה היינו משום חשש בית דין טועים דבהכי הוא דפליגי רב הונא ורבא כיעוין שם אבל לא משום שאינו עולה ליבום וכו' והיינו ודאי משום דמאי דאינו עולה ליבום משום חסרון ידיעתינו אם הוא יבמה לא חשיב אינו עולה ליבום ושפיר חליץ אי לאו משום חשש שתבא לינשא ונראה לכאורה שהיה לו להרב הנ"ל להעמיד ספקו באופן אחר והוא דכיון דלא נתברר בבית דין שאחיו מת אם כו בכלל הספק הוא שאין שלשה חדשים ממיתתו וקיימא לן דלא תחלוץ עד שיהיו לה שלשה חדשים ובדיעבד חליצתה כשרה ולדון בזה כדיעבד משום חשש עיגון ואף להההגהות מרדכי ופסקו הרמ"א בסי' קס"ד דכל שחלצה תוך שלשה חדשים צריכה חיזור על כל האחים ואם אין אחים אחרים חולצת ממנו אחר שלשה חדשים הא כתב שם הרב פתחי תשובה בשם הרב זכרון יוסף דלא אמרו כן אלא לחומרא בעלמא ולא בשעת הדחק (אלא שסיים שהוא מיראי הוראה וכו') עיין שם גם מה שכתב דאשכחן דבעת סכנה כותבין וכו' דמשמע דיליף חליצה מגט לענין זה יש לפקפק דלא היה צריך לזה דהא גם בחליצה אמור רבנן כן עיין בפירוש סדר חליצה סעיף ל"ה בשם האור זרוע ובודאי שלא יתירו לינשא עד שיתברר ועיין באות שאחר זו:

אות כד

כתב האור זרוע והובא בפירוש סדר חליצה בהגהה סעיף ל"ה דבשעת הדחק כגון שהיבם רוצה לילך למדינת הים ואין כאן עדים המכירים אותו יחלוצו אף שאין מכירין ואחר כך תחזור אחר עדים המכירים ע"כ כתב על זה הרב פתחי תשובה בסי' קמ"ב סוף סעיף קטן ז' ורמזו בסי' קס"ט סעיף קטן י"א דאחר החליצה שבאים העדים להתירה צריכים עדים כשרים ואשה וקרוב אין נאמנים וכתב שם בשם הרבנים בית הלל ובגדי

ישע סי' ל' דבשעת הדחק חולצין אף שאין מכירים כהוראת האור זרוע הנ"ל ועיין להגאון שואל ומשיב במהדורא תניינא חלק שלישי סי' טו"ב ובמקום עיגון אי חולצין אף על פי שאין מכירים ולא תצטרך אחר כך לעדי הכרה עיין להגאון שם אריה הנדפס מחדש סי' ל"ז שהאריך בזה ועיין לקמן אות מ"א (ד"ה והנה ובד"ה והנה הגאון):

אות כה

הא דחולצין אף שאין מכירין היינו דוקא בשעת הדחק אבל אם יש אח כשר לחלוץ אף שמצוה בגדול האחים לא ידעתי אם זה נקרא שעת הדחק ליכנס בפרצה דחוקה אחרי שיש ספק שאינו אח כלל כן כתב הגאון שואל ומשיב בחלק שני סי' פ"ה ומבואר שם דאף שהאח הברור יודע שהיה לו אח גדול ממנו אלא שזה שלשים וחמש שנים שהלך לעבודת הצבא ולא הכירו עתה והאח הזה הוא ידע את כל המשפחה וחלץ לה כתב שם דצריכה חליצה אחרת עיין שם גופא דעובדא:

ודע דמצאתי בשואל ומשיב מהדורא תליתאה חלק ראשון סימן רמ"א בעובדא שלא היו מכירים אשת המת ואם הוא אחי המת וכתב הרב השואל לסמוך על הר"א אסמעל דאין צריך להכיר אשת המת ועל שאינו ידוע אם הוא אחי המת כתב אילי נסמוך על עדות היבם עצמו כדכתב הבית שמואל בסימן טו"ב סעיף קטן י"ד ביבם המעיד שמת אחיו דנאמן להתירה לאחרים והוא הדין להעיד שהוא אחי המת דמה לי עדות זה או זה והשיבו יפה כתב וכו' ויש לסמוך על הר"א אסמעל וכו' ולכן האשה מותרת לחלוץ ע"כ (עיין לקמן אות מ' ד"ה ובשו"ת) ומשמע ודאי דמודה להשואל דיש לסמוך על עדות היבם ולפי זה צריך לומר דמה שפלפלו כל הפוסקים אם חולצין אף שאין מכירים או לא מיירי דוקא כשאין היבם מעיד שהוא אחי המת ואף שאינו רחוק מציאות כזה מכל מקום מסתמיות דברי הפוסקים לא משמע כן וצריך להתיישב עוד ראיתי בשואל ומשיב הנ"ל בחלק שלישי תוך סי' ו' (בד"ה והנה במה דמבואר) שחקר למצוא טעם על הכרת אשת המת נפק דק ואשכח ולפי טעמו המציא דבמקום שאין נוהגים ביבום רק לחלוץ אין לחוש כל כך בהכרת אשת המת ומרן בשלחן ערוך אזיל לשיטתו דגם בזמן הזה יבום קודם עיין שם:

אות כו

אם יש שתי יבמות והאחת פסולה לכהונה היא חולצת משום לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים לו כדאיתא בש"ס ובסי' קס"א סעיף ב' וכתב מרן החבי"ב בכנסת הגדולה ריש הגהות בית יוסף דמהלשון משמע דאין כופין על זה אלא עצה טובה קמשמע לן דכשם דחלוקה דבא לייבם מייבם רוצה לומר אם ירצה הכי נעי חולץ לפסולה

וכו' עיין שם ותמוה בעיני איך הוא חולק בידים נקיות על הרמ"ה שהביא מרן בבית יוסף (שכתב להדיא דכופין אותו לחלוץ לפסולה ואם עבר על דברי המזהירים על כך מנדין אותו ואם התרו בו למלקות מלקין אותו במקומות שיש רשיון לזה מהשררה יר"ה) מבלי שיזכיר את דבריו והוא פלא כי בהיות הדבר באותו פרק באותו מקום רחוק לומר כי נעלם ממנו וכזאת תמיה לי על הרב מוהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה סי' ט"ו שכתב בתוך דבריו והרב חשק שלמה סי' ז"ך הביא ענין זה וכתב בשם הרמ"ה שכופין אותו לחלוץ ואם עבר על דברי המזהירין מכין אותו עכ"ל ועיינתי בחשק שלמה הנ"ל שם ולא ראיתי שהביא זה ולא היה לו להביא ממרחק לחמו מדברי הרב חשק שלמה אחרי שמפורש כן במרן הבית יוסף במקומו וגם יש איזה שינוי כמו שיראה הרואה:

אות כז

אם יש שתי יבמות ילדה וזקנה אם בא לחלוץ יחלוץ לזקנה כדי שלא תפסל הילדה לכהונה כן כתב מרן החבי"ב בכנסת הגדולה סי' קס"א הגהות בית יוסף אות א' וכן כתב הרב בית יהודה בסי' ט"ו אף דכתב שם שני טעמים א) משום לא ישפוך מי בורו וכו' דמסתמא כיון שהיא גדולה בשנים אומדנא דמוכח דתשב עד שילבין ראשה ושוב אינה חפצה לינשא ואינה מפסדת בחליצה כי בלאו הכי אינה ראויה לאיש והקטנה מפסדת נישואי כהן ב) לפי שהקטנה נתקדשה לאחר (ואסרוה לינשא עד שיחלוץ היבם) ואם היא תחלוץ תתנוול בעיני הארוס וכו' וכופין על מדת סדום עכ"ל נראה דלהעדיף כח בנדונו כתב כן והוא הדין דגם אם לא היתה מתקדשת הקטנה היינו אומרים דתחלוץ הגדולה מטעם הראשון וקצת משמע מדבריו דאף אם הגדולה אינה עתה זקנה מכל מקום אומדנא דמוכח דכיון שהיא גדולה בשנים מסתמא אין עליה קופצים ותצטרך להמתין עד שיזדמן לה זיווג ואדהכי והכי לא תהיה אשת המת החוצה כי זקנה ולכן מוטל עליה לחלוץ אך מדברי מרן החבי"ב הנ"ל נראה דדוקא משום שהיא עתה זקנה ואינה ראויה לאיש הוא דמוטל עליה והכי מסתברא וכן יש לפרש גם דברי הרב בית יהודה וכן צריך לפרש בעובדא דאתא קמיה דהרב אח"א נר"ו בספר ויקרא אברהם סימן ל' דהגדולה בשנים אינה ראויה לינשא עיין שם ומשום הכי הוא דדן את הדין דעל הגדולה לחלוץ:

אות כח

אחר החליצה מותרת לינשא מיד בלא שום המתנה דהא אין חולצין קודם שלשה חדשים וכן כתב בסדר חליצה להגאון מוהר"ם באות צ"א וכן מתבאר מדברי הרב כרם שלמה שהביא הרב פתחי תשובה וכבר מפורש כן בדברי גדולי הפוסקים הרי"ף והרמב"ם

והרא"ש והטור סוף סי' קס"ט ומרן החבי"ף בספר חקקי לב חלק ראשון סי' ז"ן דף קי"א ע"ד כתב בשם הרב יד אהרן דהבין מתשובת הרב בית חדש גבי עגונה שהותרה לינשא על ידי חליצה דצריכה להמתין שלשה חדשים מיום החליצה ותמה על דבריו ומסיק דאין לחוש לזה עיין שם גם הרב זכר דבר במערכה זו אות א' הביא דברי הפוסקים שכתבו דאינה צריכה להמתין כלום אחר החליצה ובקונטרס זכרון לראשונים שבספר בירך משה דף קס"ג ע"א כתב על דברי הרב יד אהרן הנ"ל דאין כונת הרב בית חדש אלא להצריך צ"א יום מיום שהותרה לינשא ולא מיום החליצה ועיין במה שכתבתי לעיל במערכת אישות סימן א' אות ו' (בשדי חמד חלק ראשון בחלק אסיפת דינים):

אות כט

החולצת לא יהיה טבעת בידה השמאלית בעת החליצה כן כתב הגאון מוהר"ם בסדר חליצה אות ע"ט וכתב הרב פתחי תשובה דטעות סופר הוא וצריך לומר ביד ימנית והרב זכור לאברהם דף ער"ו ע"א העתיק ביד שמאלית וסיים על זה ואיני יודע טעמו וגם לא ראיתי מי שכתב כן ולפי הנראה אין דעתו נוחה בזה אבל לא באר מאי קשיא ליה בגוה ואם מה שהוקשה לו הוא כיון דחליצה בימין מה לנו בידה השמאלית הדבר פשוט שהוא טעות סופר ויותר היה נראה לומר דקשיא ליה לפי מה שכתב הרמ"א בדרכי משה סי' קל"ט דהטעם שלא יהיו טבעות בידה בקבלת הגט הוא דאולי יהיה צר לה בידה ותקפוץ ידיה משום זה והוי כקפצה ידה מחמת דבר אחר עיין שם ובחליצה אין שייך זה אלא דממה שכתב בזכור לאברהם חלק שלישי דף קי"ח ע"א נראה שסובר דהטעם בגט הוא משום חציצה ואם כן גם בחליצה שייך טעם זה דהגם דלא כתיב וחלצה ביד (עיין יבמות ק"ד) מכל מקום כיון דבגט איתרבי גגה וחצרה וכל שכן ידה ממש על ידי חציצה הוה לן למימר דשפיר דמי ואפילו הכי מחמירינן ואם כן הוא הדין בחליצה והרב פתחי תשובה אות רכ"א בביאורו לסדר הגט כתב בשם הגאון גט מקושר לפקפק על טעם דחציצה וכבר השיגו הגאון מוהר"ר בצלאל הכהן נר"ו (בעל ספר ראשית ביכורים) בקונטריס תוספת ביכורים שבסוף ספר פתחי תשובה שם שנעלם ממנו דברי הרב בדרכי משה הנ"ל עיין שם ואם כן הרב זכור לאברהם שסובר דבגט הטעם משום חציצה כן יש לומר גם בחליצה ומכל מקום אם חלצה בעוד שטבעות בידה נראה דחליצתה כשרה כמו שכתב הרב פתחי תשובה לענין גט בשם הרבנים גט מקושר וזכור לאברהם והוא הדין או כל שכן לחליצה:

אות ל

איטר שחולץ בשני מנעלים אם הוא בבת אחת או בזה אחר זה עיין לעיל אות ח"י שהוקשה לי בדברי הרב זכור לאברהם דמשמע דבאין לו אח אחר נמי סובר לחלוץ בבת אחת ואילו מדברי מרן בפירוש סדר חליצה מתבאר דטפי עדיף בכי האי גוונא לחלוץ בזה אחר זה ונדחקתי בכונתו עיין שם ועתה ראיתי להרב ישמח לב נר"ו חלק שני דף נ"ו ע"ג שכתב בשם הרב כרם שלמה דהבאים אחרי מרן הוסיפו על השמועה לפסוק לחלוץ בבת אחת אפילו אם אין לו אח אחר ושכן נהגו בשאלוניקי וכו' עכ"ל ולפי זה אין צריך לדחוק בזה כי דברי הרב זכור לאברהם הם בשם הרב דבר משה מאריה דאתרא שאלוניקי ומה שהוקשה לי דמדברי מרן מוכח דעדיף בכי האי גוונא בזה אחר זה ראיתי שם (בד"ה והרואה) בשם הרב בית דוד שפקפק כן עיין שם ומה שכתבתי שם דהרב מוהרמד"ב סובר כמרן דבישׁ לו אח אחר חולץ האיטר בבת אחת הנה שם בישמח לב (ד"ה ואולם) כתב בשמו בתשובות סי' ט"ל דבין יש לו אח אחר בין אין לו בכל גוונא חולץ בבת אחת גם מה שכתבתי דמדברי הרבנים שמן המשחה ורוב דגן משמע דסברי דבאין לו אח אחר נמי חולץ בבת אחת ראיתי להרב ישמח לב נר"ו בדף ז"ן ע"ג (סוף ד"ה ואולם) שהבין כן מדבריהם ועמד מתמיה דהרא"ם והרב זקן אהרן כתבו בפירוש בזה אחר זה עיין שם גם מה שכתבתי דאנן אית לן למינקט כסברת מרן לחלוץ בבת אחת היכא דיש לו אח אחר עיין שם בישמח לב דף נ"ו ע"ד שנראה דהרבנים פרי האדמה ושער המים וגנזי חיים סברי דהעיקר לחלוץ בזה אחר זה ואין ספרים הנ"ל מצוים אצלי לראות דב"ק:

אות לא

צריך היבם לדחוק רגלו על הארץ ונחלקו הראשונים אי מעכב בדיעבד והבינו מדברי הרי"ף והרמב"ם דפוסל בדיעבד וכתב מרן הבית יוסף בסי' קס"ט בשם רבינו ירוחם שכן דעת הרמ"א ויש סוברים דמימרא קמייתא דאמימר (יבמות ק"ג) האי מאן דחליץ צריך למידחסיה כרעיה וכו' אינה אלא לכתחלה והקשה על זה הרב לחם משנה בפרק ד' דיבום הלכה י"ז דאם כן מאי פריך מדתניא בין יושב בין מוטה כשרה דההיא דיעבד והאי דאמימר לכתחלה ונדחק עיין שם ולא ראה דהרב הנמוקי יוסף בשם המפרשים כתב דאף דברייתא קתני כשרה דמשמע דיעבד לאו דוקא אלא אפילו לכתחלה נמי דהא תני בברייתא עומד ועומד הוא לכתחלה עיין שם ומה שהקשה עוד דאמאי לא פריך אמימרא קמייתא דאמימר מברייתא דבסמוכות הרגלים כשרה לא זכיתי להבין היכי הוה מצי לאקשויי מינה דאיהו קאמר דלכתחלה צריך למידחסיה ובריתא קתני דבדיעבד

כשרה והגאון רש"ל בים של שלמה פרק י"ב סי' ט"ו הזכיר דברי הרב הנימוקי יוסף הנ"ל ודעתו לענין דינא דאי לא דחיס רגליה חליצתה כשרה בדיעבד ומצאתי שהגאון נודע ביהודה במהדורא קמא סי' צ"ד האריך בסוגיא הנ"ל ובדברי הפוסקים ועל דברי הרב לחם משנה כתב כדכתיבנא בעניותין ודעתו נראה שם דהמיקר דאי לא דחיס רגליה כשרה ושכן היא גם דעת הרי"ף והרמב"ם ושקיל וטרי לענין חליצה בישיבה אם פסולה או לא ומסיק דלהרי"ף והרמב"ם אף לכתחלה לא בעינן עמידה בחליצה (ולא הוזכר עמידה אלא באמירה) ומסופק בדעת התוספות והרא"ש מחלק בין לכתחלה לדיעבד עיין שם באורך והגאון ישועות יעקב בסדר חליצה בקצרה סעיף קטן ט' כתב דמי שאין רגליו הפוכות רק שמהלך על ראשי אצבעותיו להרי"ף והרמב"ם פסול ולהראב"ד כשר וכתב בשם הרב מוהרשד"ם דאם אי אפשר באופן אחר כדאי הוא הראב"ד לסמוך עליו בשעת הדחק עד כאן (עיין במה שכתבתי בקונטריס הכללים במערכת החי"ת אות ל"ב): **ולפי** הנראה בזה סמכו של בית רבי בי דינא רבא בעוב"י שאלוניקי במעשה רב המובא בספר שער אשר להרב הגדול מוהר"א קובו בשו"ת אבן העזר במזכרת החליצות דף קכ"ח אות י"א שהנחלץ היה חולה וכתב ואף שהיה חולה ושוכב על מטתו ולא היה יכול לקום על רגלו כדי לחלוץ בדריסת רגל על גבי המטה עשינו מעשה לחלוץ עכ"ל והיינו ודאי משום שהיה שעת הדחק ובשעת הדחק לפי דברי הרב מוהרשד"ם סמכינן על הראב"ד וכל שכן למה שכתבו הרבנים רש"ל ונודע ביהודה הנ"ל דגם להרי"ף והרמב"ם לא מצינו שהזכירו לפסול החליצה בדלא דחיס כרעיה וגם מה שיחלוץ בישיבה אף לדעת הרא"ש דלכתחלה בעינן עמידה שעת הדחק כדיעבד דמי כמו שכתב מרן בפירוש סדר חליצה סעיף ס"ד דחולה שאי אפשר לו אלא בישיבה חשוב דיעבד והנה מרן בפירוש סדר חליצה סעיף ס"ט הביא מחלוקת הראשונים בהיכא דלא דחיס לכרעיה והביא בתחלה סברת הרי"ף והרמ"ה דפסולה בדיעבד ושוב הביא סברת הרא"ש שהסכים לדעת הראב"ד דדיעבד כשרה והביאה בלשון אבל ולפי מה שכתב הרב פרי מגדים באורח חיים סי' ל"ב במשבצות סעיף קטן ח' דאף דנקטינן דסברא שמביא מרן בסתם היא עיקר דסתם ואחר כך מחלוקת הלכה כסתם מכל מקום אם הביא סברת המחלוקת בלשון אבל נקטינן כהמחלוקת עיין שם נראה דכל שכן היכא דגם סברא הראשונה לא כתבה בסתם אלא בשם אומרו ושוב כתב סברת החולק בלשון אבל דאית לן למינקט כסברא השניה ואם כן משמע דגם בדין הדחיסה סובר מרן דכשר בדיעבד אלא דאין כלל זה מבורר כמו שכתבתי בקונטריס כללי הפוסקים סי' י"ג אות י"ב וגם מדין שלפנינו נראה דיש לפקפק בכלל הנ"ל שהרי מדכתב בשלחן ערוך סי' קס"ט

סעיף ל"ב יש אומרים שאם לא דחס רגלו בקרקע חליצתו פסולה ולא הזכיר כלל דעת המכשירים נראה דכן היא דעתו וכן הבין בדעתו הגאון נודע ביהודה שם (בד"ה וממילא) אף דבפירוש סדר חליצה כתב דעת המכשיר בלשון אבל ובספר רוח חיים סי' קס"ט אות י"ד ציין לעיין בזה בספר נחמד למראה חלק שלישי דף ל"א ע"א ואינו מצוי אצלי:

אות לב

הטעם שצריך להשליך המנעל לארץ אחר החליצה כתב הרב זכר דבר במערכה זו אות ל"ב בשם הרב מוהרש"י שהוא להראות שעד עכשיו היתה לה זיקה עמו והיתה חייבת לשרתו אבל מעתה אינה זקוקה לו לשרתו והוא יטרח ליקח מנעלו מן הארץ ולכך צריכה להשליכו קצת למרחוק ע"כ ואיני יודע היכן מצינו ששומרת יבם חייבת לשרתו כדי שתצטרך להודיע שאינה חייבת עוד לשרתו וגם איזה היכר יהיה בזה ואם היינו מצריכים להיבם שתכף אחר השלכתו מן הארץ ילך ויקח אותו בפנינו ואם הוא מנעל של הבית דין הוא יחזיר למי שנתנו לו ואם הוא שלו יקחנו לעצמו בזה היה היכר אבל מה שתשליך אותו לבד אם הוא לא ילך עתה ויקח אותו אין בהשלכתה לבד הוכחה שאינה חייבת לשרתו שאפשר אחר שעה כשיצטרך לו היא תביא לו ולכן נראה כמו שכתבו מרן בפירוש סדר חליצה סעיף ע"ד והרב בית חדש בסעיף כ' שהוא לפרסם שחלצה לשם מצוה דלא נימא דהמנעל היה שלה ולכן חלצה דעל ידי הזריקה מוכח דאינו שלה ובזהר הקדוש חקת דף ק"כ ע"א בעי לבטשא לההוא נעל בארעא לאחזאה דשכיך גופיה וקב"ה חייס עליה וכו' כמו שכתב הרב פתחי תשובה בסדר חליצה בקצרה סעיף קטן ט"ו בשם הגר"א דמנהג הקדמונים הוא וכו' שוב ראיתי שכתב הרב החינוך בפרשת כי תצא סי' תקנ"ה לפי שאשה זאת היתה ראויה לשמש האיש הזה תחת אחיו והוא אינה רוצה בה ציותה תורה שתעשה אליו מעשה שימוש זה של חליצה נעל שהוא שימוש העבד הקנוי בפרסום לפני בית דין להראות לכל שקנויה היתה לו לגמרי ולפי שאינו רוצה לעשות מה שמוטל עליו להקים לאחיו שם היא יוצאת מתחת ידו וירקה בפניו להודיע שנפטרה ממנו לגמרי ואינה משועבדת לו עוד לחלוק לו כבוד בשום דבר אבל הוא כאיש זר שאין משגיחין עליו מלירוק בפניו ותנשא לכל מי שירצה עכ"ל ויתכן שמה שכתב הרב מוהרש"י שהיתה חייבת לשרתו כונתו שהיתה ראויה להיות חייבת לשרתו תחת אחיו אם היה מייבם אותה וכדברי הרב החינוך אלא דמכל מקום מדברי הרב החינוך למדנו שאין טעם ההשלכה כדברי הרב מוהרש"י להראות וכו' דהא להראות שנפטרה ממנו לגמרי הא איכא הרקיקה בפניו ותרתי למה לי:

אות לג

קריאת הפסוקים שקורא החולץ והחולצת ראיתי בקונטריס תוספת ביכורים (שבסוף ספר פתחי תשובה לסדר הגט וחליצה של מוהר"ם) דבסדר חליצה של החלקת מחוקק ובהלק"ט נדפס קריאת היבמה והיבם באותיות מרובעות לכן כתב שם פסוקים אלו באותיות מרובעות ובנקודות כדכתיב באורייתא ומוהרשד"ם סי' ק"ה בסדר חליצה אות י"ב כתב דיקראו הפסוקים מתוך הכתב עכ"ל ואין שו"ת מוהרשד"ם אצלי אך בדרכי משה בסדר חליצה של מוהר"י מרגליות כתב וזה לשונו ובסדר חליצה בסופו כתב וצריך להקרות לו מתוך הכתב ולא על פיה וכן נהג ר' שמואל ולא ראיתי נוהגים כן ואפשר שטעמם משום דברים שבכתב אין רשאי לאומרם על פה וכבר כתבתי באורח חיים שאין לחוש על זה לכן אין נזהרים עכ"ל הדרכי משה והנה ספר דרכי משה הנדפס בפני עצמו אין אצלי כי אם הדרכי משה שנדפס עם הטור ועיינתי באורח חיים סימן מ"ט ולא ראיתי בדרכי משה שם שום רמז מזה אמנם ממה שכתב מרן הבית יוסף בשם יש אומרים דדוקא בניגון הטעמים הוא דאסור לומר על פה וכן לפי מה שכתב בשם הירושלמי והרד"א דדוקא בקורא בספר תורה אסור שמא יאמרו חסר משם וכן לפי מה שכתב בשם הרי"ף דדוקא במוציא אחרים ידי חובתם אסור לומר על פה אבל גבי עצמו לא כמו שכתבו התוספות עיין שם הנה לכל אלו החילוקים נראה דבחליצה אין שום חשש:

אך אנן מה נעשה דמרן בשלחן ערוך השמיט כל החילוקים הנ"ל ולא כתב אלא דברי הריב"ה בשם דודו הרר"ח דאם שגור ורגיל שפיר דמי ונחלקו בזה אי בעינן שיהא שגור בפי כל או סגי במה ששגור בפיו לבד ולדעת זו יש לומר דלפי מאי דנהגינן דמלמדים אותם המקראות עד ששגור בפיהם היטב אם כן אין שום חשש אך להסוברים דבעינן שיהא שגור בפי כל כפרשת התמיד וכו' אם כן יש חשש בחליצה כיון שאין שגור בפי הכל וגם על מה שכתב בשם הירושלמי והרד"א דדוקא בקורא בספר תורה הוא דאסור שלא אמרו דהספר תורה חסר הנה הרדב"ז בחלק ראשון סימן קל"ה (היא בדפוס ווארשא תרמ"ב בחלק רביעי סימן אלף ר"ה) כתב כיון דלא פריש האי טעמא בש"ס דילן משמע דלא סברי הכי וכו' ואם כן גם בקריאה שבחליצה יש לחוש משום דברים שבכתב:

והנה מדכתבו הפוסקים הנ"ל דצריך להקרות מתוך הכתב ולא כתבו צריך לקרות וכו' משמע לי דכל ההקפדה היא שיהא המקרא מקרא מתוך הכתב אבל הקורא אם יקרא על פה לית לן בה כיון דהוא קורא מפי המקרא והמקרא קורא בכתב הוא נגרר אחריו והוי כקורא מתוך הכתב ועיין להרב פתח הדביר בסי' מ"ט אות א' דתלי תנא דבר זה בפלוגתא דקמאי ובתראי ומסיק דלפי מה שנהגו להעלות סומא לספר תורה שמעינן

דנקטי כמאן דאמר דכל שקורא מפי המקרא מתוך הכתב שפיר דמי עי"ש ומדקדוק לשון הפוסקים הנ"ל משמע כן:

ומתוך דברי הפוסקים הנ"ל בדין שלפנינו תמיה לי על מה שכתב הרב פתח הדביר שם אות ג' בשם הרב שאלת יעב"ץ חלק ראשון סימן פ"א דלא נאסר לקרות פסוק על פה אלא כשגומרו וכו' ושבסימן ע"ה דף צ"ד ע"ב כתב דבקריאת ספר תורה אפילו אות אחת שלא מן הכתב אסור אבל בקריאה בעלמא אינו אסור אלא אם גומר הפסוק עיין שם והרי הפסוקים הנ"ל הזקיקו להקרות ליבם ויבמתו מתוך הכתב אף דכל הקריאה בין של יבם בין של יבמה אינו פסוק שלם אלמא דגם בקריאה בעלמא ואינו פסוק שלם איכא קפידא (בעיקר דין זה דדברים שבכתב וכו' רשמתי בחלק הכללים במערכת הדל"ת כלל מ"ד בשדי חמד חלק ראשון ובקונטריס זה במערכת חתן וכלה אות טו"ב עיין שם):

אות לד

אם קראה ככה יעשה קודם חליצה צריכה לחזור ולקרות אחר חליצה ורקיקה דאף דאמרינן בש"ס דף ק"ו ע"ב מצוה הכי ואי אפיך לית לן בה ומשמע דקאי על כל הסדר אין האמת כן דדוקא ברקיקה הוא דאם הקדימה לחליצה אין צריך רקיקה אחרת משום דנפיק חורבא כדאמרינן בדף ק"ה ע"א אבל בקריאה דלא נפיק חורבא אם תקרא פעם אחרת לא שייך לומר מה שעשה עשוי ולכן דקדק רב אחאי גאון בשאלתות סי' דק"ן וכתב אם הקדימה רקיקה לחליצה מה שעשה עשוי ולא נקט כלשון הש"ס הא קא משמע לן דאי אפיך לית לן בה כן כתב הגאון נצי"ב נר"ו בהעמק שאלה שם אות ד':

אות לה

היבם והיבמה צריכים לכוין שבחליצה זו תהיה מותרת לשוק וחקר הגאון חכם צבי אם כונה זו היא משום מצוה ככל המצות דצריכות כונה או אינו אלא כונת הקנאה וזה זמן רב שכתבתי דלפי מה שכתב מרן חיד"א בברכי יוסף יורה דעה סי' שמ"א אות ו' בשם כמה פוסקים דמצות חליצה ויבום היא רק על היבם ולא על היבמה עיין שם אם כן מדמבואר בש"ס ופוסקים דגם היא צריכה לכוין אף דאין עליה מצוה מוכח דלאו כונת המצוה היא אלא כונת הקנאה ועתה ראיתי להגאון ישועות יעקב סי' קס"ט סעיף קטן כ"ד שכתב וזה לשונו אמנם באומר שאין רצונו לקחתה ורוצה בחליצה ובדידיה תלי רחמנא וחליצה אין המצוה חלה עליו שהרי אינו עושה מעשה רק עליה דכתיב וחלצה נעלו מעל רגלו והרא"ה בספר החינוך מנה מצות יבום עליו ומצות חליצה על האשה עכ"ל והנה גם לפי דבריו אתי שפיר מה שכתבתי מאז להוכיח דהוא כונת הקנאה מדצריך החולץ גם כן לכוין אלא דתמיה לי מה שהוכיח מדברי הרא"ה בספר החינוך דאין מצות חליצה על

היבם ואילו מרן חיד"א שם כתב דמוכח להדיא מדברי הרב החינוך דמצות חליצה ויבום אינו אלא על היבם ולא על היבמה וכן הוא באמת שהרי בפרשת כי תצא בסוף סימן (תקד"ן) [תקצ"ח] דקאי במצות יבום סיים בזה הלשון ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים והעובר על (לאו) זה ולא ייבם יבמתו או שלא פטרה בחליצה בטל עשה ובסוף סי' (תקנ"ה) [תקצ"ח] במצות חליצה סיים ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ועובר על (לאו) זה ולא רצה ליבם ולא לחלוץ ברוע לבבו בטל עשה זה עכ"ל הרי מדברי קדשו שתים זו שמענו מפורש דמצוה זו היא על היבם ואין מצוה על היבמה והגאון במחילת כבוד תורתו הרמתה אזיל בתר איפכא והוא פלא ועיין לעיל באות א' (בד"ה ובעיקר) שהבאתי דעות הפוסקים אם יש מצוה על היבמה לחלוץ או רק היבם מצווה ודאתאן עלה (אם הכונה היא כונת מצוה או כונת הקנאה) הנה הגאונים קצות החשן ובית מאיר וגט מקושר הביא דבריהם הרב פתחי תשובה בסי' קס"ט סעיף קטן ל"ד כתבו דהיא כונת המצוה וגם גדול בדורנו הגאון בספר העמק שאלה נר"ו בשאלתא דק"ן כתב דהעיקר דמצות חליצה היא כשאר מצות עשה ושכן העלה הגאון פני יהושע גיטין דף ס"ה והגאון בספר עמק יהושע סי' כ"ב ועיין לקמן סי' ב' אות ג' (ד"ה ואח"ז) והשגתי ספר נחלי מים (להגאון בעל ספר שו"ת מוהרי"מ) שנדפס מקרוב:

וראיתי בקונטריס עין המים שבסוף הסימן בסי' א' אות ג' כתב שבתשובת הגאון מוהר"י אבד"ק קארלין השיג על מה שצדד הגאון חכם צבי דכונת חליצה אינה אלא כונת הקנאה והלא לאבא שאול דאמר הכונס לשם אישות והיינו כונת קנין כאילו פוגע בערוה ולאו דוקא כונס לשם נוי אלמא בעינן כונת המצוה ולא מהני כונת הקנין ורבנן דפליגי עליה היינו משום דאיכא רבויא דיבמה יבא עליה מכל מקום אבל בחליצה מודו לאבא שאול דבעינן כונת המצוה והמחבר צדד לדחות דלשם אישות לאו היינו כונת קנין וכו' ושוב כתב דאין ללמוד חליצה מיבום דשאני יבום דבהדיא כתב רחמנא להקים לאחיו שם בישראל ובעינן הכונה שתהא להקים וכו' והיינו כונת המצוה ורבנן פליגי עליה מרבויא דיבא עליה אבל בחליצה שהיא רק הפקעת קנין לא בעינן אלא כונת קנין וכתב שקצת משמע כן מדאמרינן בדף ט"ל מצות יבום קודם למצות חליצה בראשונה שהיו מכוונים לשם מצוה עכשיו שאין מכוונים לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת והיינו דסברי כאבא שאול דבעינן מצות יבום לשם מצוה דוקא ואם איתא דגם מצות חליצה בעינן דוקא כונה מה תקנו בזה דילמא לא יכוין לשם מצוה אלא ודאי משמע דבחליצה לא בעינן כונת מצוה רק כונת קנין ועם שיש לדחות דבמצות יבום חששו משום שיצרו מתגבר עליו ולא תהיה כונתו לשם מצוה אבל בשאר מצות דעלמא לא

חששו לזה דמסתמא יכוין לשם מצוה מכל מקום משמע קצת כדברי החכם צבי דקאמר עכשיו שאין מכוונים למצוה משמע דמצות חליצה לא בעי כונה לשם מצוה הנה מתבאר שדעתו נוטה לומר דבחליצה לא בעינן אלא כונת קנין ועיין לעיל אות א' (בד"ה אמר המחבר מגודל):

אות לו

מותר לחלוץ בחול המועד כמו שכתבו כל הפוסקים מיהו לפי מאי דפסקינן דהאשה לא תאכל ולא תשתה כלל קודם החליצה אם ישכילו הדיינים שימשך החליצה כל היום אין רשאים לחלוץ בחול המועד דמונעים אותה משמחת יום טוב וראה זה חדש ונכון לדינא ועל כל פנים צריכים ליזהר להקדים החליצה כל מה דאפשר שלא יגרמו לה מניעת שמחת יום טוב והוא איסור דרבנן כן כתב בספר מצות חליצה סעיף קטן כ"ח:

אות לז

יבמה שיש לה ריבוי שערות וספק אם באה לכלל שנותיה הנה הבית חדש כתב דאי איכא ריבוי שערות אין **צריך** לבדוק באורך השערות וכתב הנודע ביהודה סי' צ"ג דאפשר דדוקא כשנודע השנים וכו' והישועות יעקב קהה טובא בדברי הבית חדש (הובאו דבריו בפתחי תשובה בביאור סדר חליצה למוהר"ם אות ו' דף ס"ב ע"ג) ונראה דכל זה ביבם אבל ביבמה דמן התורה חולצת אף כשהיא קטנה אם כן כי יש לה שתי שערות וספק אם באה לכלל שנותיה הוי ספק דרבנן ולקולא לכן היכא דאיכא ביבמה ריבוי שערות או ריבוי גומות כדאי הבית חדש [לסמוך עליו] אף דאין בהם כדי לכוף כלל כיון דאינו אלא מדרבנן כן כתב בספר מצות חליצה סעיף קטן ל"ה:

אות לח

מה שאומרים שיש חשש סכנה להחולץ ומחמת זה קצת מונעים את עצמם לקיים המצוה הוא טעות כמבואר מדברי התוספות יבמות קי"א (ד"ה לאחר ל' יום) ולבד זה מוקצה מן הדעת לומר כן כי שומר מצוה לא ידע דבר רע ותורתינו הקדושה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום כן כתב הרב פתחי תשובה בביאורו לסדר חליצה של מוהר"ם בסופו וכונת הוכחתו מדברי התוספות היא משום שאם לא כן מאי קשיא להו להתוספות ויחלוץ ומה בכך הרי איכא חשש סכנה ועיין בהרב הנמוקי יוסף שכן הקשה גם הריטב"א ותירץ בענין אחר והגם דלדידי חזה לי דאין מדבריהם שום ראיה משום שיש לדחות דמה שיש חשש סכנה הוא בחליצה שהיא מוכרחת ונצרכת להתיר האלמנה שבלעדה אין לה היתר מה שאין כן היכא דהחליצה אינה מוכרחת דאז אין מעשה החליצה אלא כמעשה קוף בעלמא בזה ודאי אין שום חשש סכנה ולכן שפיר

קשיא להתוספות והריטב"א לפי דברי היבם ההוא אמר כי כבר בא עליה אם כן כבר הותרה זקיקתה ואין בחליצה זו אלא כמעשה קוף בעלמא תחלוץ ומה בכך וזה פשוט מכל מקום העיני בשר לו עיניו תחזנה מישרים כי הני מילי דמר מילי דסברא נינהו כי דרכיה דרכי נועם וכו' וחלילה להעלות על הדעת שיבא שום חשש נזק מקיום המצוה ויש לו רב דמסייע ליה בסברא זו הוא הקדוש הגאון מוהר"ם מליבוויץ בשו"ת צמח צדק שלו הנדפס מחדש באבן העזר סימן שי"ט אשר היה לפלא בעיניו מאין יצא להמון עם לפטפט בחליצה שהיא מצוה גדולה אחת מתרי"ג מצות שבתורה וכתיב שומר מצוה לא ידע דבר רע ואמרינן בשבת דף ס"ג ע"א כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה וכו' ובמדרש רבה יתרו פ"ג מצות שהיא חייכם שנאמר שומר מצוה וכו' עיין שם ובמדרש רבה נשא פרק י"ד ועיין בבית יוסף אורח חיים סוף סי' תנ"ה בשם רבינו יהודה החסיד והובא בשלחן ערוך שם סעיף א' בהגהה אין לשפוך וכו' דשומר מצוה וכו' כמו שכתבו המגן אברהם והטורי זהב שם וקל וחומר לנדון זה ואפשר דפטפוט ההמון נמשך רק ממדינות שנוהגים גם ביבום וסברי דמצות יבום קודמת ואם כן החולץ אינו מקיים המצוה כמאמרה אך באמת אין זה כלום דהא משנה אחרונה סברי דמצות חליצה קודמת וכן דעת כמה אמוראים וכן דעת הרבה גדולי הפוסקים אם כן ודאי דעבד כמר עביד ונקרא גם כן מקיים המצוה כמאמרה ועיין מדרש רבה פרשת וישב פרשה פ"ז בדבר מצוה ממאנין שנאמר מאן יבמי וגם אפילו למאן דאמר מצות יבום קודמת כתב מרן בבית יוסף בסי' קס"ה בשם תשובת הריב"ש סי' ש"ב דאם היבם נשוי אשה לכולי עלמא חליצה קודמת והובא בשלחן ערוך שם בהגהה וכל זה במדינות שנוהגים ביבום גם כן אבל בכל מדינות אלו שאין נוהגים ביבום כלל כי אם בחליצה פשיטא שהחולץ נקרא עושה מצוה כמאמרה ממש ואם כן פשיטא דשום מורא לא יעלה על ראשו חס ושלום עד כאן לשונו:

ויש לפקפק במה שכתב שדעת כמה אמוראים דמצות חליצה קודמת ולא גילה לנו מי הם האמוראים שסוברים כן ואנכי הרואה לרבינו הרדב"ז בתשובה סי' אלף ק"פ (היא בדפוס ווארשא תרמ"ב בחלק רביעי סי' ח"ק דף ל"ב ע"א) שכתב ולא ראיתי מי שיסבור באמוראים מצות חליצה קודמת זולת שמואל לפי דעת קצת מפרשים דאמר אין כותבים אגרת מרד על שומרת יבם עד כאן לשונו עיין שם ודאתאן עלה עיניך הרואות שחתר למצוא טעם למה שמפטפטין ההמון ולא מצא והיה אפשר לתת טעם לפטפוט ההמון עם לפי מה שכתב רבינו מוהרד"ך בבית שני חדר י"ג הביא דבריו הרב קהלת יעקב במענה לשון חלק שלישי סי' רמ"ו דלא אמרינן שומר מצוה לא ידע דבר רע אלא בשומר

לשמה והוא זריז ונזהר בה כרבי חנינא בן תרדיון בקופה של צדקה ובלאו הכי לא הוי בכלל שומר מצוה לא ידע דבר רע ואם כן חוששים שמא לא יכוונו לשמה ובזריזות כדבעי למיעבד אמנם באמת גם לזה אין לחוש דמלבד דבעיקר דינו של הרב מוהרד"ך (אם ביבמה איכא חשש קטלנית) אין הכל מודים לו ורבינו מוהרלנ"ח סובר דביבמה ליכא משום קטלנית דשומר מצוה לא ידע דבר רע ועוד יש לומר דדוקא ביבום הוא דאמר הרב לחוש שמא לא יתכוון לשם מצוה דשמא יתגבר עליו יצרו ומים גנובים ימתקו לו אבל בחליצה לא חיישינן כל כך שמא לא יעשה לשמה ומלמדים אותו שיתכוין לשמה ומסתמא כן יעשה ועוד אף אם גם בכי האי גוונא סובר הרב דאיכא למיחש שלא יכוין לשמה ולא יהא זהיר וזריז בה כדבעי הנה בשדי חמד כללים במערכת השי"ן כלל ח"ן הוכחתי מדברי הפוסקים בכמה מקומות שסוברים שכל אדם יכול לסמוך על הא דשומר מצוה לא ידע דבר רע עיין שם (ונדפס בשדי חמד חלק ראשון בחלק דברי חכמים סי' פ"ב) נחזור למה שכתבנו שדעת הרבנים פתחי תשובה וצמח צדק דאין שום חשש סכנה בחליצה חלילה:

ויש להם תנא דמסייע גדול אדונינו הרשב"א בתשובה הביא דבריו הרב אורים גדולים לימוד פ' דף כ"ג ע"ד וזה לשונו נשאלתי על יבמה שיש ליבם אשה ורוצה לחלוץ אלא שאמרו לו מאנשי הקבלה עונש הכתוב בקבלה על מי שחולץ וכשומעו נהפך לבו ולא רצה לחלוץ עד שיעמוד על דעתי תשובה אני איני מהמתעסקים בקבלה אבל איני רואה שאמרו לך האמת כי באמת היבום מצות עשה אבל התורה אמרה אם לא יחפוץ וכו' ואם היה עונש כל כך היה הכתוב מחייב לייבם על כל פנים ואדרבא התורה אמרה וקראו לו זקני עירו ובאה הקבלה האמתית שיתנו לו עצה ההוגנת לו אם הוא ילד והיא זקנה וכו' אומרים לו אל תכניס קטטה וכו' ואם היה עונש כל כך מוטב שיכניס קטטה ולא יהיה רשע לפני המקום וכו' ועוד הוכיח כן מכמה עובדי בש"ס שהיו מטעים אותו לחלוץ ואם היה חשש סכנה לא היו מטעים לחלוץ וכו' עיין שם:

גם אשו"ר נלוה עם הרשב"א בסברא זו חד מקמאי הוא הרב מוהר"ם דוראן בספר התשב"ץ חלק רביעי סוף סי' כ"ו הביא דבריו עבודת משא דף צ"ב אות ז' דלא יחוש אדם וכו' ולכן מובטח יהיה שאם יפטור היבמה כרת משה רבינו ע"ה שומר מצוה לא ידע דבר רע עד כאן הרי מצינו שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד דאין שום חשש במצות חליצה חס ושלום וקרוב לומר שכן הוא גם דעת התוספות יבמות והריטב"א שהביא הרב הנמוקי יוסף הנ"ל אף שיש לדחות כמו שכתבתי ומר"ן החבי"ף בספר חיים ושלום סי' ל"ח הביא סעד לדברי הרשב"א הנ"ל מדברי התיקונים תיקון כ"ו והביא דברי התשב"ץ

הנ"ל והאריך במוסר השכל אף הוא ביטל את המעוררין ומפקפקים במצות חליצה והעד העיד כי מעשים בכל יום בני אדם שקיימו מצות חליצה זכו להוליד בנים ובנות ולעושר וכבוד ואל ישעה בדברי שקר לומר כי החליצה תביא לידי מיתה כי הם דברי מינות ומצות התורה מביאות לחיים נצחיים וטובות גם בעולם הזה ועיין שם עוד בדף ל"ז ע"א וע"ב דהחליצה היא לתקן ולא לקלקל חס ושלום והגאון שואל ומשיב במהדורא תליתאה חלק ראשון סי' רפ"ד כתב בשני יבמין שהגדול נשוי מצוה בחליצת הקטן ומה שמתירא מחמת שיתבטל השידוך חלילה חלילה ומי יוכל לומר שאם עושה מצוה יוזק שומר מצוה לא ידע דבר רע ועיין במה שהבאתי לקמן סימן ג' אות י"ד:

אות לט

חולה שגירש את אשתו ומת ואחר שכבר נשתדכה ראו בהגט כמה טעותים אשר אי אפשר להכשירו והיבם אינו רוצה לחלוץ בלתי שיתנו לו ממון רב ואין ביכלתה יש תקנה להטעותו באופן זה שיאמרו בית דין ששאלו על הגט והורה איזה מגדולי הדור שהגט כשר ומכל מקום אם ירצה לחלוץ לה יתנו לו סך מועט ואם לא יתרצה אלא בממון הרבה נוכל להטעותו על דרך המבואר בסי' קס"ט סעיף נו"ן ואף אם השלישה לו מעות אינה חייבת ליתן אף דמבואר שם דבהשלישה חייבת עיין שו"ת הרמ"א סי' כ"ז דאף בהשלישה יכולה לומר משטה הייתי בך וגדולה מזו נראה לפי מה שכתב רש"ל סי' כ"ד דבמסרה מודעה אינה חייבת לתת וכאן שבית דין מורים כן שתטעהו אין צריך מסירת מודעא דבאמת היא קבלה הגט ואף דחיישינן לגט הזה מכל מקום סגי בזה שמצוין לה להטעותו מפני ספקות שיש לנו בגט בודאי סגי בזה כן כתב הגאון שואל ומשיב בחלק שלישי סי' ט"ו (ועיין לעיל אות ב' בענין להטעות את היבם):

אות מ

בדין הכרת היבם אי מהני על ידי כתב היה כתוב בקונטריס זה ונעתק בקונטריס דברי חכמים שבשדי חמד ת"א סי' ק"ך:

אות מא

אם בשעת הדחק אפשר לחלוץ בלא הכרת היבם וכן אם כתוב במכתב שזה אחי המת ולא כתב בפירוש שהוא אחיו מן האב אי אמרינן דמסתמא כונת הכותב לומר שהוא אחיו מן האב בכל זה היה כתוב בקונטריס זה ונדפס בספר דברי חכמים שבשדי חמד חלק ראשון סימן קכ"א:

אות מב

יבם גדול והוא נשוי ויש יבם קטן ממנו והוא פנוי והוא הראוי לחליצה אך הוא איטר אבל הגדול אינו איטר מי יחלוץ בענין זה היה כתוב כאן ונדפס בשדי חמד חלק ראשון בספר דברי חכמים סימן קכ"ב עיין שם גופא דעובדא:

אות מג

אם יש מצות עשה דחליצה ויבום על היבמה כתבתי בדברי חכמים סי' קי"ט (ד"ה ובעיקר מצות חליצה) ולעיל באות א' עיין שם:

אות מד

בדין בדיקת שערות היבם זה לשון השואל יבם אחד יש פה אשר נתמלא לו היום שלש עשרה שנה ושש חדשים כפי עדות המטריקע שלו וכפי עדות השכנים הכשרים להעיד וסימני השערות כפי שבדקנו המה כדי לקרוץ בציפורן וכפי שנוכל ליטלן בפי הזוג אך המה דקות מאד מאד ושוכבות והשומרת יבם הזאת מחכה עליו זה כעשר שנים ומפני זה היא בסכנה גדולה בכמה פנים ולא נוכל לחכות עוד מפני הסכנה לכן אבא לבקש מכבוד מעלתכם להשיב את דעתו הקדושה בזה אם יוכל לחלוץ היבם הזה את יבמתו עד כאן דברי השאלה:

ובמכתבי אליו כתבתי לו בזה הלשון עמל הוא בעיני להשיב על שאלה סתומה שאינה מבוררת יפה כי מה שכתוב בזה הלשון וסימני השערות כפי שבדקנו המה כדי לקרוץ בצפורן וכפי שנוכל ליטלן בפי הזוג אך המה דקות מאד מאד ושוכבות והשומרת יבם מחכה עליו וכו' לכן אבקש להשיב דעתו אם יוכל לחלוץ וכו' עד כאן דבריו הם דברים סתומים וחתומים א) לא פירש אם יש ריבוי שערות או רק שתי שערות ב) כנראה שמקום ספקו הוא רק משום שהשערות דקות מאד מאד שלולא זה היה פשוט בעיניו שיכול לחלוץ ואנכי לא ידעתי מי זה אמר לחלק יצא בשערות אלו בין עבות לדקות ומה שיעור עובייין ודקותן ג) לא ביאר אם יש גומות לשערות או לא:

ואם באמת אין לו אלא שתי שערות בלבד ושיעור ארכן כדי לקרוץ בצפורן תמה אני איך יעלה על הדעת להכשירו לחלוץ והרי שלחן הלכה פסוקה בסימן קנ"ה סעיף י"ח דדוקא למיאון הוא דבכדי לקרוץ בצפורן חשיבה גדולה אבל לחליצה בעינן שיהיה בהן כדי לכוף ראשן לעיקרן ומפורש בדברי מרן בשלחן ערוך בפירוש סדר חליצה סעיף ז"ך שהוא כרוחב אצבע שקורין אמה:

ואף אם הן כשיעור רוחב אמה הנה שרים רבים מרבני האחרונים מצריכים לעיכובא בדיקת גומות ומהם אמרו שאין אנו בקיאים בבדיקת גומות שבשערות והחמירו אף

במקום עיגון שאין להתיר לחלוץ אלא בריבוי שערות או בשתי שערות ארוכות מאד כמו שרגילות לאיש גדול וכבר טרח וכתב בכל זה הגאון בעל פתחי תשובה בביאורו לסדר חליצה דמוהר"ם סעיף ז' עיין שם ובקונטריס תוספת ביכורים ויש בזה הרבה חילוקי דינים בדברי רבני האחרונים וכשיברר כבוד תורתו איך הוא הנדון אשר בשאלתו אז אדע מה להשיב איה"ב אלו דברי מכתבי להשואל ואכתוב פה תורף דברי הרב פתחי תשובה והוא שעל מה שכתב הגאון מוהר"ם בסדר חליצה סעיף ז' לבדוק היבם אם יש לו ריבוי שערות אפילו אינן ארוכות או שתי שערות כמו שרגילות לאיש גדול וכו' ואז הוא בחזקת גדול אף אם אין עדים שהוא בן י"ג שנה וכו' ולא סגי בשתי שערות ארוכות כרוחב אצבע שקורין אמה אף אם יש עדים שהוא בן י"ג שנה ויום אחד הנה על זה כתב הרב פתחי תשובה דמשמעות לשון מרן בשלחן ערוך לפי מה שפירשו הגאונים טורי זהב ובית שמואל הדין נותן דאם אין עדים על השנים אז צריך שיהיו השערות כרוחב אצבע שקורין אמה ואז אין צריך בדיקת גומות ואם יש עדים על השנים סגי מדינא שתי שערות כדי לכוף ראשן לעיקרן ולבדוק בגומות שתחת השערות שבזה אנו בקיאין לבדוק וירק לבדוק בגומות בלא שערות הוא דאין אנו בקיאים אך הרב המסדר (מהר"ם) שהחמיר דבעינן ריבוי שערות או שתי שערות ארוכות ולא סגי ליה בשתי שערות כרוחב אצבע דעתו להחמיר כדעת הרב בית חדש שסובר דאף לבדוק גומות שתחת השערות אין אנו בקיאים ושהיה אפשר לומר דמוהר"ם לפי שלא ראה דעת החולקים על הבית חדש החמיר אבל לדידן דחזינן דעת הבית שמואל וטורי זהב ונודע ביהודה וחתם סופר שדעתם להקל דגם בזמן הזה אנו בקיאים בבדיקת גומות שתחת השערות הרי יש לנו ארבעה עמודים גדולים לסמוך עליהם ובפרט במקום עיגון (אמר המחבר חידוש הוא שלא הזכיר שכן דעת הגאון שבות יעקב בחלק שני סי' קכ"ט וזה לשונו החמירו לענין חליצה שהשערות צריכין להיות כדי לכוף ראשן לעיקרן וכרוחב אצבע וכו' וצריכין לבדוק אם יש גומות אף דיש אומרים דאין אנו בקיאים בבדיקת גומות כבר תירץ הבית שמואל דבמקום שיש שערות בקיאים אנו וכן עיקר וכן נהגו דלא כהבית חדש שכתב דאין אנו בקיאים עד כאן לשונו והנה בהרבה מחברים ראיתי שמייחסים להרבנים טורי זהב ובית שמואל שסוברים דלבדוק בגומות כשיש שערות אנו בקיאים כמו שכן מתבאר באמת מדבריהם אך ראיתי להגאון סדרי טהרה בחידושיו למסכת נדה בדף ב"ן ע"ב על דברי התוספות (בד"ה הלכה כדברי כולן) שכתב וזה לשונו ומיהו בפירוש סדר חליצה כתב דאינה חולצת עד שתביא שער גדול כרוחב אצבע שקורין אמה והיינו משום דקיימא לן דבעינן נמי גומות בעיקרן ואנן לא בקיאין בהא משום הכי בעינן כשיעור

הנ"ל ואז אין צריך לבדוק אחר הגומות וכן כתב הבית שמואל בשם הטורי זהב בסי' קנ"ה עד כאן לשונו הנה מתבאר שמייחס לדעתם דאף בדאיכא שערות אין אנו בקיאים בגומות והוא שלא כמו שמתבאר מדברי טובים השנים הטורי זהב והבית שמואל גם מה שכתב דבשיעור רוחב אצבע אין צריך לבדוק בגומות הוא שלא כדעת הרבה מחברים שסוברים שגם ברוחב אצבע צריך בדיקת גומות ובקיאים אנו בבדיקתן ועד כאן לא כתבו הפוסקים שסומכים שלא לבדוק אחר גומות אלא כשיש ריבוי שערות או שהן ארוכות כמו שרגילות לאיש גדול וכו' (עיין בסי' קס"ט סעיף י"א) אבל כשהן כרוחב אצבע צריך בדיקה ואנו בקיאים בבדיקתן כיון שיש שערות כן מתבאר מדברי כמה רבנן ומהם יובאו דב"ק בדברינו להלן אם ירצה השם אלא שיש גם כן סוברים דכשיטה אצבע הוא שערות ארוכות האמור בפוסקים ונראה שכן סובר הגאון סדרי טהרה וסברא זו לא נפלאת הוא כמו שאביא להלן איה"ש ועל כל פנים מה שמייחס בדעת הטורי זהב ובית שמואל דנקטי דאין אנו בקיאים בגומות אף לחליצה כשיש שערות אינו נח לדעתי העניה ונחזור מעתה לסיים דברי הרב פתחי תשובה שאחר שכתב שלכאורה יש מקום לסמוך על הארבעה עמודים וכו' סיים):

אך חלילה להקל כי אף דבלשון ספר התרומה שהובא בטור סי' קנ"ה אין הכרח לדברי הבית חדש וכו' מכל מקום במרדכי פרק מצות חליצה סי' נ"ז קרוב לסופו ושם בסי' נ"ח (בד"ה מתני' בא סימן) מבואר דאף לבדוק בגומות שתחת השערות אין אנו בקיאים ובעינן ריבוי שערות וכן מצא בספר בית מאיר שכתב כן ועוד מצא כן בסמ"ק עשין קמ"ה בסדר חליצה דרבינו פרץ וכו' וסיים מכל הנ"ל מבואר כדברי הבית חדש וכו' וגם הבית שמואל לא החליט הדבר רק כתב בלשון ולכאורה נראה ובפירוש סדר חליצה סעיף כ"ז בהגהת הבית שמואל הביא דברי הבית חדש הנ"ל דאין לסמוך כלל על שיעור דכפיפה כיון שאין אנו בקיאים בגומות ולא העיר עליו כלום ממה שכתב הוא עצמו בסי' קס"ט סעיף קטן יו"ד משמע שלא רצה לסמוך על סברתו לדינא בזה גם בבית אפרים העלה בשם הגאון בעל ההפלאה להחמיר כהבית חדש על כן אין שום צד להקל בזה אף במקום עיגון רק לנהוג כמו שכתב הרב מוהר"ם דבעינן דוקא ריבוי שערות או שתי שערות ארוכות כמו שרגילות לאיש גדול דבזה אין צריך בדיקת גומות אלו תורף דב"ק:

ובשו"ת מים חיים להגאון מוהרח"ך מאוסטרהא בסי' ע"ו נשא ונתן על מה שנשאל בחולץ שבדקוהו על השערות ואמרו שראו שערות שיכולים לכוף ראשן לעיקרן בערך חמשה או ששה שערות והשיב לא נזכר בדבריכם אם לא בדקו רק השערות ולא הגומות כמבואר בשלחן ערוך סי' קנ"ה סעיף ט"ז שני שערות צריך שיהיה בעיקרן גומות ושאלתי

להבודקים אותו ואמרו שמחמת ששמעו שכעת אין בקיאים בגומות וגם כי הוא איש שחור ושמע שבאיש שחור אין יכולים לראות הגומות לכן לא דקדקו אחר גומות ובאמת משמעות השלחן ערוך בסי' קס"ט סעיף י"א הוא להדיא דבלא ריבוי שערות או ארוכות צריך בדוקא בדיקה אם יש גומות וכן מפורש בדברי הרב בית חדש סימן קנ"ה סעיף קטן ז' (בד"ה ולענין שיעור אורך) וזה לשונו ומיהו ביבם שאינו אלא בן י"ג שנה ויום אחד ולא נמצא לו אלא שתי שערות בלבד וכו' לא עשינו מעשה מעולם דכיון דנקטינן דשתי שערות צריך לבדוק אם יש בהן גומות ואין אנו בקיאין להכיר הגומות הרי מבואר בדבריו דבשתי שערות צריך לבדוק אחר הגומות:

שוב הביא שהגאון בית אפרים בסי' ק"ל כתב שלולא דב"ק דהבית חדש היה אומר וכו' אבל סתמא דמלתא כל שאנו רואים שערות הן עם גומות וראיה מדברי התוספות בבא בתרא דף קנ"ד (בד"ה ועוד) ואומר ר"י דשמא וכו' והביא דברי הוכחתו מהתוספות וכתב על דבריו ואני אומר דאין מדברי התוספות שום ראיה וכו' והאריך לבאר דחייתו וגם לבאר דברי הרמב"ם בפרק שני מהלכות אישות הלכה י"ז ופלפל בדברי הרב המגיד והרב לחם משנה ושוב כתב (בד"ה היוצא מזה) דבשתי שערות אף אם יש בהם כדי לכוף ראשן לעיקרן שהוא השיעור הגדול ומהני אף לחליצה מכל מקום צריך בדוקא לבדוק אם יש גומות בעיקרן דאם לא כן לא מהני השערות כלל מעיקר הדין המפורש בש"ס ופוסקים ואם כן בנדונינו שראו שערות שיש בהם לכוף ראשן לעיקרן אבל לא ראו גומות בעיקרן לא מהני השערות:

ואחר שהוגד לו שני דברים שלא הזכירם השואל והם א) שמלבד הששה שערות הנ"ל ראו בו שהיו לו עוד שערות הרבה שיש בכל אחת כדי לקרוץ בצפורן ב) שיודעים בבירור שהחולץ הוא יותר מבן י"ג שנה ויום אחד כתב שאם כנים הדברים יש להתירה בחליצה מכבלי העיגון על פי מה שכתב הרב בית חדש בסי' קנ"ה (בסוף ד"ה ולענין אורך) וזה לשונו אבל זה פשוט כשיש שם ריבוי שערות דשוב אין צריך לבדוק באורך השערות כלל דמסתמא הגיע לכלל גדלות לדברי הכל כשיש ריבוי שערות ואין צריך לבדוק אם יש בעיקרן גומות גם אין צריך לבדוק אם יש ביניהם לכל הפחות שתי שערות שיש בהן שיעור כפיפה דאפילו אין שם גומות ולא שיעור כפיפה ודאי גדול הוא כיון שיש שם ריבוי שערות אלו דברי רבינו הבית חדש ואם כן בנדונינו יש להתירה בחליצה לפי מה שהעידו שיש ריבוי שערות שיש בהן כדי לקרוץ בצפורן מלבד הששה שערות שיש בהן כדי לכוף ראשן לעיקרן ושקיל וטרי במה שהגאון נודע ביהודה מצריך בדיקת גומות גם בריבוי שערות ומסיק (בסוף ד"ה שוב ראיתי) שדבריו תמוהים מאד ועל כל פנים

בנדון דידן שיש עדות ברורה על השנים נוכל לומר אפשר שגם הגאון נודע ביהודה מודה דבריבוי שערות שיש בו אין צריך להיות לכל אחת גומא כמפורש בדברי הבית חדש והביא מה שתמה בבית אפרים על מה שכתב הבית חדש דבריבוי שערות אין צריך שיעור כפיפה ממה שכתבו הפוסקים בסי' קמ"א סעיף כ"ח דבעינן ריבוי שערות וגדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן והוא כתב ליישב דדוקא לגבי גט משום דקשים גירושין לפני המקום מצריכינן לצאת ידי כל הדעות וכו' והכריח כן מדכתבו בסי' קמ"א שתהיו השערות שחורות וכו' עיין לקמן (בד"ה והנה) ועוד כתב שאף לדעת הגאון בית אפרים דמדמה חליצה לגט הרי בגט גופיה לא כתבו כן אלא כשאין השנים ידועות כי אם על פי האב אבל בנדון דידן שיש עדות ברורה על השנים גם הוא מודה שאין צריך בריבוי שערות כדי לכוף ראשן לעיקרן ומסיק דכיון שיש ששה שערות שיש בכל אחד כדי לכוף וכו' ויש בו ריבוי שערות שיש בכל אחד כדי לקרוץ בצפורן וגם עדות ברורה על השנים מותרת לחלוץ בלי שום פקפוק ובפרט במקום עיגון גדול כזה אלו תורף דב"ק והנה במה שכפל ושלש בריבוי שערות שבנדונו שיש בהן כדי לקרוץ בצפורן נראה בעליל שסובר הרב כדעת הרב בית חדש דבריבוי שערות אף דלא בעינן שיהא בהן כדי לכוף ראשן לעיקרן מכל מקום כדי לקרוץ בצפורן מיהא בעינן (ולא ניחא לי לומר דמעשה כך היה הוא דקאמר) ואיני יודע מנא ליה להבין כן מדברי הרב בית חדש שהרי משמעות לשונו הוא דכל שיש ריבוי שערות זהו עצמו סימן לגדלות ולא בעינן שיהיה בהן שום שיעור כן הוא משמעות דברי הרב בית חדש שלא הזכיר שום שיעור וכיון שכתב לדעתו שאין לדמות חליצה לגט משום דקשים גירושין ואם כן הרי לפי זה בחליצה בריבוי שערות לא נזכר שום שיעור ומנא לן האי שיעורא דלקרוץ בצפורן דאי סתם שערות משמע הראיות לחליצה ליבעי כדי לכוף ראשן לעיקרן ואם במשמע שערות יש פחות מכפיפה הכי נמי נימא פחות מקריצה וגם לנדונו שיש עדות ברורה על השנים ולפי מה שכתב דאף אם נדמה חליצה לגט לא הצריכו גדולות בגט אלא משום שאין השנים ידועות וכו' אם כן כשיש עדות על השנים לא נזכר בריבוי שערות גדולות כלל ונוכל לומר דשטרות כל דהוא מהני כשיש ריבוי:

ובתוספת ביכורים להגאון רב"ך (על מה שכתב בפתחי תשובה הנ"ל בשם בית אפרים שהחמיר כהבית חדש שאין אנו בקיאים בגומות) כתב שבבית אברהם סי' ט"ל העלה גם כן דאין לסמוך כלל בזמנינו על בדיקת גומות אפילו בריבוי שערות קטנות וציין לתשובת מים חיים הנ"ל שהקל קצת בזה ואין אצלי ספר בית אברהם לראות דב"ק דמה שכתב דאין להקל בריבוי שערות קטנות אולי מיירי בשערות קטנות מאד שאין בהן אף

כדי לקרוץ בצפורן ובזה אפשר שגם הגאון מים חיים מודה לפי משמעות דבריו ששנה ושלש שיש בהן כדי לקרוץ בצפורן אך אם בבית אברהם מיירי ברבוי שערות שיש בהן כדי לקרוץ בצפורן ומאי דקרי להו קטנות הוא משום שאין בהן כדי לכוף ראשן לעיקרן הא ודאי שלח כדברי הרב מים חיים הוא כמובן ועל כל פנים לפי דרכנו למדנו שלדעת הרב בית אברהם לא אמר הרב בית חדש להתיר ברבוי שערות כשהן קטנות מאד וזה שלא כמו שכתבתי אני הדל דמשמע מסתמיות דברי הרב בית חדש דברבוי שערות לא בעינן שום שיעור אך אולי הרב בית אברהם סברא דנפשיה קאמר ולא שסובר כן בדעת הרב בית חדש ומי שנמצא אצלו ישכיל בכונתו:

ודעת הגאון מוהרי"ל בטלן בשו"ת זכר יהודה סי' ן' נראית כדעת הגאון מים חיים הנ"ל דכשיש עדות ברורה על השנים וגם ריבוי שערות גדולות קצת אף שאינן כדי לכוף וכו' מותרת לחלוץ וזה לשון השואל חלוץ שיש לו רבוי שערות וגם גדולות אך לא כשיעור אצבע וגם יש עדים שהוא בן שלש עשרה שנה אם מותר לחלוץ. תשובה. מן הדין בודאי מותר לחלוץ דהא מבואר בטור ובית יוסף דסגי או בריבוי שערות או בגדולות ולא ידענו בכמה נקרא רבוי שערות ואחר שנשא ונתן בזה דיש לומר דכמו בזקן העליון לא סגי בשתי שערות או יותר אלא בעינן שיתמלא זקנו הכא נמי ברבוי שערות שבתחתון יש לומר דבעינן שיתמלא וכו' וכתב שיש להאריך בזה שוב כתב דכיון שיש עדות ברורה על השנים וקימא לן חזקה כל שבא לכלל שנים בא לכלל סימנים אם כן בנדון דידן שבא לכלל שנים ובא לכלל סימנים יכול לחלוץ אף אם השערות אינן גדולות ואין להאריך אבל הלכה פסוקה היא ברמב"ם הלכות אישות פרק שני הלכה ט"ז דשיעור גודל השערות הוא כדי לכוף ראשן לעיקרן ואף דבעינן גומא ואין בקיאים וכו' ואין להאריך וכבר הסכמנו להיתרא עכ"ל והמובן מדב"ק הוא שהרבוי שערות שבנדונו היו גדולות אלא שלא היו כרוחב אצבע והסכים להתיר מפני רבוי השערות בצירוף עדות השנים ואין דעתי נוחה לומר דמה שכתב וגם גדולות רוצה לומר דמלבד הרבוי שערות יש לו גם גדולות כלומר שתי שערות גדולות אלא שאינן כשיעור אצבע שאין כן משמעות דב"ק אלא נראה לי שכונתו שהרבוי שערות שיש לו הן גדולות שאין להן רוחב אצבע וכהנידון שבמים חיים הנ"ל ויש לפקפק בדב"ק ואין פנאי מסכים להאריך בפלפולים אך חידוש הוא שלא הזכיר דעת הרב בית חדש ודברי הרבנים מוהר"ם וטורי זהב ובית שמואל בדין זה:

והנה בשו"ת מים חיים הנ"ל כתב (בד"ה וראיתי בתשובת) להכריח דרק לענין גט דקשים גירושין הוא שכתבו הפוסקים שברבוי שערות בעינן גדולות כדי לכוף וכו' משים חומרא

אף שאין הדין כן בחליצה וכיוצא וזה לשונו תדע דהא הזכירו שם גם כן שערות שחורות אשר לא נזכר בשום מקום אחר שצריך בדיקה שתהיו שערות שחורות שזו דעת רבינו תם בתוספות בבא בתרא דף קנ"ד (בד"ה ועוד סימנין) וכתבו עליו ואין נראה דלא אשכחן בשום מקום בשערות שהם סימן חילוק בין לבנות לשחורות עכ"ל (אמר המחבר בפסקי תוספות כתבו בפירוש שלא כדעת רבינו תם) והנשר הגדול הגאון המובהק משנה למלך בריש פרק שני מהלכות אישות הביא דברי התוספות הנ"ל וכתב עליהם וז"ל וחפשתי בדברי ראשונים ואחרונים ולא ראיתי אחד מהמורים שהביא סברת רבינו תם הלזו דהשתי שערות תהיו שחורות עכ"ל (אמר המחבר כפי הנראה לא ראה הרב מה שהביא רבינו המשנה למלך שם (בד"ה יושב תהלות) שכתב לו הרב מוהר"ש הלוי שגם רבינו תם לא כתב דבעינן שחורות אלא לסלקא דעתין דש"ס אבל לפי המסקנא גם רבינו תם מודה דלא בעינן שחורות ומפני זה לא הוזכרה סברתו בבית המדרש וכו' עיין שם דב"ק) ובאמת גם הטור שלחן ערוך לא הזכירו בשום מקום שצריך שיהיו השערות שחורות ואם כן תמה על עצמך למה אצל גירושין בסי' קמ"א הזכירו שיהיו השערות שחורות אלא ודאי הוא הדבר אשר דברתי שגבי גירושין שקשה גירושין לפני המקום החמירו לכתחלה שיהיה הבדיקה של גדלות על פי כל הדעות אפילו מה שנפסק שלא כדבריהם ולכך החמירו גם כן שיהיה רבוי השערות לכל אחת כדי לכוף ראשן לעיקרן ומה שכתב הגאון מוהרא"ז שבטור סיים בה כמו לענין חליצה עכ"ל הנה חפשתי וראיתי שבטור דפוס ברלין לא נמצא שם שלש תיבות אלו כמו לענין חליצה וגם בטור שנדפס עם דרישה ופרישה לא נמצא גם כן שלש תיבות אלו רק בטור שנדפס במעזיבוז עם בית חדש מצאתי שלש תיבות אלו ולבי אומר לי שטעות נפל שם דהא בשני טורים הנ"ל אין שם שלש תיבות אלו וגם בשלחן ערוך לא נמצאו תיבות אלו ואם היו בטור למה השמיטם השלחן ערוך ומוכח הכי דאיך יכתבו הטור והשלחן ערוך כמו לענין חליצה ובחליצה גופה לא כתבו כלל שתהיו הרבוי שערות שחורות וגדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן אלא ודאי דטעות נפל בטור וזה ברור עכ"ל וכתב על דבריו בקונטריס תוספת ביכורים שנעלם ממנו שכן כתב בסמ"ק כמו שכתב הרב פתחי תשובה:

ולי הדל אין זו השגה דהנה ספר הסמ"ק אין מצוי אצלי וכפי הנראה גם אצל הגאון בעל ספר מים חיים לא היה מצוי אבל ברור הדבר שידע שכל מה שכתוב בטור בענין זה צדיק עתק מדברי רבינו פרץ שבסמ"ק שהרי קודם שהתחיל רבינו הטור לכתוב נוסח השטר לשליח הולכה (בפנינו עדים וכו') וכן לשליח קבלה (זכרון עדות וכו') הקדים לכתוב וז"ל מדברי רבינו פרץ מה שכתב בתיקון שטרות שטר הרשאה לשולח גט וכו'

ואחר כך כתב נוסח הגט (בכך וכך וכו') ומה שיכתוב הבעל תחת החתימות (אני פלוני וכו') אחר כל אלה הדברים כתוב בטור וז"ל ע"כ מדברי הר"פ הנה הפליג להחמיר וכו' ועין רואה שקודם שהעתיק הנוסח גט (בכך וכך וכו') כתוב ואם אין השנים ידועים כי אם על פי האב צריך רבוי שערות שחורות וגדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן (ויש דפוסים שכתוב וכמו לענין חליצה) דהא קטנה אינה עושה שליח עיין שם והדברים מוכיחים שכל זה הוא מדברי רבינו פרץ וגם הגאון מים חיים ידע שמה שכתב הטור הוא בשם רבינו פרץ וממילא מובן שכמו שכותב שטעות סופר הוא בטור כן יאמר הרב שטעות סופר הוא בסמ"ק וההכרח שהכריח שטעות סופר הוא בטור (שלש תיבות וכמו לענין חליצה) ממה שלא כתב הטור כן בחליצה הוא מכריח לומר כן בדברי הסמ"ק ממה שלא כתב כן בדין חליצה שאם היה כותב כן הסמ"ק לחליצה בודאי לא הוה משתמיט הטור מלהביא דבריו בהלכות חליצה ואם כן מוכרח שגם אם בסמ"ק כתוב שלש תיבות הנ"ל טעות סופר הוא בסמ"ק כן נראה לומר בדעת הרב מים חיים ואם כן אין השגה עליו ממה שבסמ"ק כתוב שלש תיבות הנ"ל גבי שליח קבלת הגט אם לא כתב כן גם בהלכות חליצה ומי שנמצא אצלו ספר הסמ"ק יבין הדבר לאשורו:

ואחר החיפוש מצאתי בספר שו"ת הרי"מ החדש

להגאון מוהר"ר יצחק מאיר מוואַרשא בסי' מ"ב (בד"ה עוד) שתופס כן להלכה ולמעשה דצריך לחליצה שערות שחורות בדוקא ותמה מאד על שיא ביארו הפוסקים כן גבי חליצה וזה לשונו עוד חומרא אחת נראה לדעתי דהנה בתוספות בבא בתרא דף קנ"ד כתב רבינו תם דבעינן שערות שחורות דוקא ובמשנה למלך תמה וכתב חפשתי בראשונים ואחרונים ולא מצאתי מי שהביא דברי רבינו תם שיצטרך שחורות ואני תמה איך נעלם ממנו דבטור ושלחן ערוך סי' קמ"א כתוב צריך ריבוי שערות שחורות וגדולות כדי לכוף וכו' והן דברי רבינו פרץ בסמ"ק ומסיים שם כמו לענין חליצה ומבואר להדיא דצריך לחליצה שחורות (לא ראה הרב תשובת מים חיים הנ"ל ולא נפלאת היא לומר שכן דעת רבינו המשנה למלך) ותמיהני מאד שלא הזכירו הפוסקים בחליצה דבעי שחורות והדבר ברור ומוכרח דהנה תמיה לי מה שכתבו הפוסקים דברבוי שערות לא בעי בדיקת גומות והא בבבא בתרא דף קנ"ד מעשה בבני ברק באחד שמת וכו' וערערו לומר קטן היה מהו לבודק וכו' ועוד סימנין עשוין להשתנות לאחר מיתה והקשו התוספות איך אפשר שנראה קטן בחייו ולאחר מיתה כגדול ופירש רבינו תם שהיה בחייו לגנות ואחר מיתה הושחרו וכתבו התוספות ואינו נראה דלא אשכחן בשום מקום בשערות שתהיו דוקא שחורות וכו' ואומר ר"י דשמא בחייו לא היו גומות ועכשיו מחמת מיתה יש גומות

וכו' ומה שסיימו שם בתוספות כדאמרינן פרק בא סימן גומות אף שאין שערות תמוה וע"כ כונתם להא דשערות צריך שתהיו בעיקרן גומות (כיונה דעתו לדברי רבינו עקיב"א בגליון הש"ס שם) וכתב הרמב"ן בחידושיו שני תירוצים אלו והנה להפוסקים הנ"ל דריבוי שערות לא בעי בדיקה דגומות אם כן נשאר קושית התוספות תימה עדיין יבדקו הלקוחות שמא יהא רבוי שערות והוי גדול דאף שאי אפשר להתברר אם יש גומות דזה עשוי להשתנות אחר מיתה מכל מקום מה בכך הוי כבלא בדיקת גומות דמהני רבוי שערות דלענין השערות אינו משתנה ועל כרחין צריך לומר כתירוץ ראשון שתירץ רבינו תם דבעינן שחורות ושמא הושחרו אחר מיתה ואם כן שוב מוכח דבעי שחורות ואם כן כשאנו סומכין על ריבוי שערות שלא להצטרך בדיקת גומות שוב ע"כ צריך שתהיו שחורות דאם לא כן הוי תרתי דסתרי שלא יצטרך בדיקת גומות ולא נצטרך שחורות הוא נגד הש"ס כקושית התוספות הנ"ל ושפיר מדויק דברי רבינו פרץ וטור ושלחן ערוך דבריבוי שערות בעינן שחורות דוקא כנ"ל וגם בתוספות עצמם נראה לעניות דעתי דהא איך דחו דברי רבינו תם שלא נמצא חילוק בין שחורות והא בתוספות כתובות ל"ו הביאו פירוש ר"ח אר"י שירבה השחור כנ"ל שסמוך לבשר שחורות ודבריו דברי קבלה וכן כתב רמב"ן שמזה למד רבינו תם דבעינן שחורות ואיך דחה דברי רבינו תם אך פשוט דזה פירוש ר"ח רק אר"י דאמר שירבה השחור אבל רבנן דהוזכרו שתי שערות סתם בזה לא נמצא דליבעי שחורות ולכך תירץ ר"י דשמא נעשה גומות וממילא לא קשה מ"ש דעדיין נבדוק שמא יהיה רבוי שערות ומהני בלי בדיקות גומות דלא קשה דהא מאי דמהני רבוי שערות כבר כתבנו דלמדו מדברי ר"י שאמר כשירבה השחור נראית גדולה לכל כו' ואם כן כיון שאין לנו ללמוד זה רק מדברי ר"י דשירבה השחור שוב אי אפשר לנו ללמוד רק בריבוי שערות שחורות כפירוש הרבינו תם לר"י דאי אפשר ללמוד יותר ושוב שייך תירוץ הראשון שמא הושחרו אחר מיתה ונשתנו ותירץ הר"י שפיר דלענין שתי שערות לדידן דקיימא לן כרבנן אף דלא מצינו דליבעי שחורות מכל מקום הא בעי גומות ושמא נשתנו ואי לסמוך אריבוי שערות שוב ע"כ משום דר"י ושוב צריך שחורות ושייך תירוץ רבינו תם כנ"ל ושפיר כתבו הטור ושלחן ערוך דלסמוך אריבוי שערות בעי שחורות וכדי לכוף לכן נראה לפי עניות דעתי דאם היה הרבה שערות שחורות וגדולות כדי לכוף אף במקום אחד בבית הערוה יש להכשיר החליצה ואם לא היו שחורות אין בידינו להקל נגד העור ושלחן ערוך סו' קמ"א הגם שלא הביאו הפוסקים לענין חליצה ואין סברא דהטור לא חשש רק באיסור אשת איש מאחר דהר"פ מסיים בהדיא כמו לחליצה כנ"ל עכ"ל הרב שי"ת הרי"מ הנ"ל:

והאמת כי קשה מאד להמציא דין על פי הכרח מכח איזו קושיא ויוכל להיות שהקושיא יש ליישבה בענין אחר ובקונטריס כללי הפוסקים סי' ט"ז אות מ"ב הבאתי מה שכתבו הקדמונים שלהוציא דין מכח קושיא הוא בנין בלי יסוד וכו' עיין שם ועם כי לא פניתי כעת במה שרשום שם כי אולי יש לחלק בין להקל ללהחמיר מכל מקים מסתברא לי דאף להחמיר אין נכון להחליט הדין מכח איזו קושיא שאולי יש לתרץ בענין אחר ואין הכרח לאותו הדין שהוציא מחמת קושיא ולפעמים תצא תקלה מהחומרא להחמיר במקום שהדין נותן להקל ובמאי דקמן אנכי הרואה לרבינו הבית חדש (בהגהות הבית חדש על דברי התוספות בבבא בתרא הנ"ל) שכתב ישוב אחר לקושית התוס' לא כדברי רבינו תם ולא כדברי ר"י שבתוספות וזה לשונו תוספות (ר"ה ועוד) דלא אשכחן בשום מקום שום חילוק בשערות שהן סימן בין לבנות לשחורות נ"ב ולי נראה דלמה שמפורסם שהשערות יאריכו לאחר מיתה בקבר אם כן יש לומר שמא בשעת מיתה לא היה בהן כדי לכוף ראשן לצד עיקרן ולאחר מיתה הגדילו והאריכו עד כאן לשון הבית חדש ויתכן שנוכל להעמיס כונה זו במה שכתב הרשב"ם וזה לשונו עשויין להשתנות ואפילו אם דומין עתה לסימני גדול יש לומר אילו היה קיים הוה שומא עכ"ל ועל כל פנים הרי מצינו ישוב שלישי לקושית התוספות ואם כן אין הכרח שהסוברים ברבוי שערות לא בעי גומות סוברים כתירוץ רבינו תם לחלק בין לבנות לשחורות כמובן ובכל זאת העתקתי דברי מי שגדול הרי"מ הנ"ל להודיע דעתו להלכה ולמעשה אף שלדעתי העניה אין כן דעת הפוסקים ראשונים ואחרונים שלא הטילו תנאי זה גבי חליצה מוכח ודאי דנקטי דלא כרבינו תם וכדברי הגאון מים חיים או שסוברים כמו שכתב הרב מוהר"ש הלוי שאף רבינו תם לא אמר כן אלא לסלקא דעתין דהש"ס ולא להמסקנא ומצאתי בספר חמדת משה לידידי הרה"ג מלאדז יצ"ו בסי' קנ"ד שהאריך להשיב על דברי השו"ת הרי"מ הנ"ל ולא איסתייעא כעת לעיין היטב בכל מה שכתב בזה עיין שם שנראה שמסקנתו היא שאין לחוש להצריך שחורות:

שוב עיינתי שנית בפתחי תשובה וראיתי (בד"ה ומה שכתב הרב המסדר אם יש לו רבוי שערות) שעמד לבאר דין זה שאחר שכתב שבדברי מוהר"ם (דרבוי שערות אף שאינן ארוכות מהני וכו') מבואר בטור ושלחן ערוך סי' קס"ט ובמרדכי ובהרא"ש וכו' כתב אמנם נהי דלא בעינן ברבוי שערות שיהיו ארוכות אכתי לא איתפרש שיעור גדלן ובפשטו משמע ודאי דעל כל פנים בעינן שיהיה גדלן כסתם שערות כפי שיעורם לחליצה כדי לכוף וכן מבואר להדיא בטור ושלחן ערוך סי' קמ"א סעיף כ"ח גבי האשה שעושה שליח קבלה דמפורש שם שיהיו גדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן והוא מדברי

רבינו פרץ בסמ"ג סוף עשין קפ"ד ושם מסיים כמו לענין חליצה וכו' אולם בבית חדש סי' קנ"ה סעיף קטן ז' כתב אבל זה פשוט כשיש ריבוי שערות שוב אין צריך לבדוק באורך השערות כלל דמסתמא הגיע לכלל גדלות לדברי הכל כשיש ריבוי שערות ואין צריך לבדוק אם יש בעיקרן גומות גם אין צריך לבדוק אם יש בניהם על הפחות שתי שערות שיהיה בהן שיעור כפיפה דאף אם אין שם גומות ולא שיעור כפיפה ודאי גדול [הוא] כיון שיש ריבוי שערות עכ"ל ותימה שלא הזכיר כלום מדברי הטור ושלחן ערוך דסי' קמ"א סעיף כ"ח הנ"ל דמפורש שם דגם בריבוי שערות בעינן שיהיו גדולות כדי כפיפה ובנודע ביהודה סי' צ"ג כתב גם כן מדלא הזכיר המחבר ברבוי שערות שיעור גדלן משמע דכוונתו על סתם שערות כפי שיעורן לחליצה להמחבר בסי' קנ"ה דהיינו כדי לכוף וגם עליו תימה שלא הזכיר שכן מבואר בסי' קמ"א והביא (הנודע ביהודה) דברי הבית חדש הנ"ל דברבוי שערות אין צריך לבדוק בארכן ולא לראות אם יש בהן שתי שערות שיהיה בהן כדי לכוף וכתב עליו דיש לומר דהיינו בנודעו השנים על פי עדים אבל בלא נודעו השנים על פי עדים כשרים אפשר הא דמהני ריבוי שערות שנסמוך על זה שהגיע לכלל שנותיו הוא דוקא כשיש בכולם שיעור כפיפה אבל אם אין ברבוי כדי לכוף רק מעט שערות הם כדי לכוף לא ומסיק שם בנדון שנשאל עליו על יבם קטן שאביו העיד שהוא בן י"ג שנה ויש לו ריבוי שערות אבל אין בכולן אף אחד שיהיה כרוחב אצבע רק קצתן הם כדי לקרוץ בצפורן וקצתן כדי ליטול בפי זוג וקצתן כדי לכוף ראשן לעיקרן והעלה דמכל מקום בצירוף עדותו של אב יש להקל אם יש בהם קצת כדי כפיפה והמותר אף שאין בהם כדי כפיפה גם בספר ישועות יעקב בסי' קס"ט הזכיר דברי הבית חדש הנ"ל והאריך גם כן דגם הבית חדש לא מיירי אלא בנודעו השנים על פי עדים כשרים וכתב בכי האי גוונא שנודעו השנים על פי עדים גם כן אין לסמוך למעשה וחלילה להקל בזה לסמוך על ריבוי שערות שאין בהם אפילו שתים כדי כפיפה וכו' עיין שם (ועיין בתשובת מים חיים סי' ע"ו מענין זה) עד כאן דברי הרב פתחי תשובה בזה וצריך לעיין בענינים אלו בשו"ת ארבעה טורי אבן סי' י"ט שנשא ונתן בסברת מרן בית חדש בדין רבוי שערות שאין בהן כדי לכוף ראשן לעיקרן אי מהני והביא קצת מדבריו הגאון שואל ומשיב במהדורא תליתאה חלק שני סימן קס"ד והאריך בשואל ומשיב לפלפל בזה אך לא ראיתי בדברי קדשו דבר ברור לענין הלכה למעשה:

אמנם זה חזיתי ואספרה שהגאון שם אריה בסי' כ"א האריך בדין זה בכל הפרטים על מה שנשאל באחד שמת והניח אשתו מעוברת ושוב ילדה ילד ככל הילדים הנולדים גם נגמרו שערו וצפורניו והיה חי כל הלילה וכאור בוקר נחלה כמה שעות ומת ויש להמת

אח קטן בקומה ובאבריו בן ארבעה עשר שנים ולא נבדק עד עתה שהיא שנה שניה משמת אחיו ועתה נבדק ולא נמצאו בו שערות בשום מקום רק על הכיס של בצים יש כמה שערות שיש בהן כאצבע אמה ויותר מעט אם יש היתר שיחלוץ כי להמתין עד שיהיו לו הרבה שערות ארוכות אי אפשר כי מי יודע כמה שנים יתעכב עוד והאשה כבר ממתנת שנה שניה עד כה והלהן תעגנה ועל זה השיב דפשוט שלפי המבואר בסי' קנ"ה סעיף י"ז דאברי הזרע הם בכלל מקום הסימנים אם כן גם בכיס של בצים מהני שערות שהוא מכלל אברי הזרע כמו שכתב במעדני מלך בנדה דף מ"ב (אמר המחבר עיין בשלחן ערוך סי' ה' סעיף י"א לענין סירוס והוא מדברי הרמב"ם דמתבאר דגם בצים בכלל אברי הזרע הם) ושוב הביא מה שכתב הרב ביר חרש דבעינן גומות ואין אנו בקיאים בגומות ומה שכתבו הרבנים טורי זהב ובית שמואל דדוקא לבדוק בכל הגוף אם אין שם גומות בזה הוא דאין בקיאים אבל בחליצה שצריך לבדוק במקום השערות אם יש שם גומות בזה אנו בקיאים וביאר דמה שכתב בבית שמואל דלבדוק בכל הגוף אם אין שם גומות אין אנו בקיאים לאו דוקא בכל הגוף אלא אף לבדוק בכל בית הערוה למעלה ולמטה וכו' אין אנו בקיאים אבל לבדוק בגומות שבשערות אנו בקיאים וכו' והביא ראיה דבכיוצא לזה אנו בקיאים מהא דאיתא ביורה דעה סי' ל"ג בניקב הושט מבחוץ על ידי קוץ או מחט מהני בדיקה מבפנים וכתב השפתי כהן בסעיף קטן ז' דאף דאין אנו בקיאים בבדיקה מכל מקום לבדוק במקום ידוע אנו בקיאים ואם כן גם לבדוק בגומות שבשערות הוא מקום ידוע וכו' (האריך קצת לבאר הדברים):

שוב כתב אמנם בבית אפרים סי' ק"ל הביא בשם הרבה קדמונים שגם לבדוק בגומות שבשערות אין אנו בקיאים ומי יקל ראש נגדם ושהאריך בבית אפרים לפרש לשון ספר התרומה דאף אם בדקנו ונראה לעינינו שאין כאן גומות מכל מקום מהני רבוי שערות או שערות ארוכות ואפילו לקולא אמרינן כן דאין אתנו יודע עד מה להבחין ולהכיר שאין גומות דאף אם נדמה למראה עינינו שאין גומות לא משגחינן בזה ולא נשפוט למראה עינינו רק תלינן דאין אנו בקיאים היטב ושזה גם כונת הבית חדש שכתב דאף אם אין שם גומות ודאי גדול הוא כיון שיש רבוי שערות דהיינו דתלינן דאין אנו יודעים ומכירים בגומות כיון שיש ריבוי שערות או ארוכות וסיים בבית אפרים לתמוה על גדולי הדור שדחו דברי הבית חדש ולא שמו על לבם כי דבר גדול דבר רבינו הבית חדש בזה גם בסי' קל"א בתשובה מהגאון בעל ההפלאה מחמיר בזה שאין להקל משיטת הפוסקים שהביא הבית חדש אם לא במקום עיגון כיון דרבנן קשישאי בקיאי טפי מינן (פלפל קצת בדברי בעל ההפלאה) שוב חקר אם צריך לבדוק אחר גומות כמו שצריך לבדוק אחר שערות או

אפשר דאין חיוב לבדוק בגומות וכל שיש שערות אמרינן דמסתמא יש תחתיהן גומות רק אם רואין שאין בהן גומות הוא דלא מהני וממה שכתבו הפוסקים בכשיש רבוי שערות שעל זה סומכים שאין צריך לבדוק הגומות נראה דלולא רבוי שערות צריך לבדוק אחר גומות אך יש לומר דאינו מדינא אלא מצד חומר כיון דאיכא לברורי מבררינן ואם כן לדידן דאין בקיאין בגומות ואי אפשר לברר אין צריך לבדוק והאריך לפלפל בזה ומסיק (בדף ל"ה בד"ה ולפי מה) דכשיש שערות לפנינו וגם הגיע לכלל שנים דאיכא חזקה דרבא דכשבא לכלל שנים בא לכלל סימנים אין צריך כלל לבדוק אם יש גומות כסברת הנודע ביהודה דאין לחוש דילמא ליכא גומות ושומא נינהו כיון דאיכא חזקה דרבא דמסייעת ורק היכא דאין ידוע מספר השנים דליכא חזקה דרבא אז צריך לראות אחר גומות דזה הוי סימן דלאו שומא נינהו דבשומא לא שכיחי גומות ומדוקדק לשון ספר התרומות שהביא הטור בסימן קס"ט שלא הזכיר להצריך בדיקה אם יש גומות רק כשיש ספק בשנים וצריך שערות ארוכות על זה כתב דסומכין גם כן דאין צריך בדיקה בגומות אבל כשידוע שנותיו אין צריך בדיקת גומות כלל וכו' ואם כן בנדון דידן שפיר מהני השערות אף שאינן ארוכות הרבה כיון שהגיע לשנים וגם אין צריך לבדוק כלל בשביל גומות דכל שהגיע לשנים אין חיוב לבדוק בגומות ואין חוששין דילמא שומא נינהו:

ובד"ה והנה התוספות וכו' ביאר דכשיש עדות על השנים לא זו בלבד שאין צריך לבדוק אחר גומות אלא טוב יותר שלא לבדוק אחר גומות דאין אנו בקיאים בזה לשפוט למראה עינינו ולפעמים יש גומות ולנו נראה שאין גומות כמו שכתב בבית אפרים לסמוך על זה אף להקל לומר דאולי יש גומות ואין אנו יודעים ואף אם יהיה נראה לנו שיש גומות גם כן אין אנו בקיאים כמו שנתבאר אם כן יותר טוב שלא לבדוק כלל כיון דנתבאר דאין חיוב בבדיקה זו וגם הרי יש שערות ארוכות כאצבע שכתבו הפוסקים דהוי שערות ארוכות דלכולי עלמא אין צריך בדיקה עוד לגומות רק שהבית חדש חוכך להחמיר בזה דאולי אין זה מיקרי ארוכות כמו שהוא באדם גדול ועל כל פנים יש לסמוך בזה בנדון דידן דהוי קצת מקום עיגון שהבית חדש גופיה מיקל כשיושבת עגונה כמה שנים וגם אשה זאת כבר יושבת עגונה זה שנה שניה ומי יודע כמה תתעגן וכמה צריכה להמתין עוד עד שיגדלו הרבה או שיהיו הרבה שערות להתירה לחליצה בלא בדיקת גומות:

וכתב דהיה נראה לעשות סניף להיתר בנדונו כיון שילדה ורוב ולדות בני קיימא נינהו ואף דלא סמכינן בזה וצריכה חליצה אינו אלא מדרבנן ושקיל וטרי לדחות זה וחזר לקיימו על פי ספק ספקא שמא ולד מעליא ושמא היבם גדול ושוב דחה האי ספק ספקא משום דהוי בתרי גופי דלא מהני ספק ספקא ושקיל וטרי בזה דיש לחלק דדוקא

כשהספקות שבתרי גופי הם משם אחד לא מהני כמו בטומטום להוציא את מינו (שבזה הוא שכתב הרא"ם דבתרי גופי לא מהני) אבל בכגון נדון דידיה שהספקות שבתרי גופי הם משתי שמות ספק אחד שמא הולד בן קימא וספק אחד שמא היבם גדול שפיר מהני וסיים ולכן מכל הנך טעמי היה נראה להתיר האשה הזאת על ידי חליצה אך נתעכב עוד הדבר עד שנתפשרו בעסקי ממונות שהיה ביניהם ואחר כך נבדק עוד הפעם קודם לחליצה על ידי שני עדים כשרים ונמצא שנתרבו השערות והיו לו ריבוי שערות וארוכות שראוי לחלוץ אליבא דכולי עלמא והותרה על ידי חליצה כדת אלו תורף דברי הגאון שם אריה:

ומצאתי בשו"ת ברכת רצ"ה

להגאון מוהר"ר צבי הירש אורינשטיין (שהשגתי מקרוב) שבסי' נ"ט נשאל בבחור יותר מכ"ה שנים שחלץ ליבמתו ובשעה שבדקוהו ראו שהיו לו שתי שערות האחת אורך אמה והשניה כדי לכוף וזקן התחתון הוא מלא שערות ורק קטנות מאד שאי אפשר לראותם רק אחרי העיון וההשגחה היטב ובדקוהו וראו שאין לו גומות ואין לו זקן ובשרו אינו מחליק שיש לו שערות קטנות כמו בזקן התחתון ובתשובתו לזה בדף ע"ג ע"א כתב שהרב השואל הביא דברי הבית חדש דריבוי שערות לא בעינן כדי לכוף כלל ושכן דעת מר זקנו הגאון ישועות יעקב דכשיש שתי שערות כדי לכוף וריבוי שערות יש להקל לסמוך על הבית חדש ועלה על דעתו שיש לומר דגם הבית חדש אף דלא מצריך בריבוי שערות כדי לכוף מכל מקום בעי שיעור קטן כדי שינטל בפי הזוג ואם כן בנדון דידן שכפי לשון השאלה לא היה באפשרי לראותם רק בעין פקוחה ובהשגחה מרובה לא היה גם שיעור הקטן יש לומר דגם הבית חדש מודה דכיון שאין להם שיעור כלל לא חשיב שערות כלל אך מסתמיות לשונו באמת לא משמע כן וטעמו נראה דכיון דבריבו' שערות פסקינן שאין צריך לבדוק אחר הגומות על כרחין צריך לומר דרבוי שערות מורין על גדלות אף היכא שבשתי שערות לא חשיבי שערות שהרי שערות שאין בעיקרם גומות לא חשיבי שערות לענין גדלות ואי נימא דבעינן ריבוי שערות שהם חשובים שערות ממש מה יועיל הרבוי שלא נבדוק אחר גומות דילמא ליכא גומות ואין רבוי השערות ראיה כלל דשערות שאין להם גומות לא חשיבי שערות וכיון דרבוי שערות הוי סימן גדלות אף היכא דלא חשיבי שערות לענין שתי שערות הוא הדין דיש לומר דמועיל אף שאין להם השיעור וזה ברור בכונתו ורצה לומר דאף דברבוי שערות מחזיקין לגדלות ואין צריך לבדוק אחר גומות יש לומר דאין זה ודאי גמור באין ספק רק הוי רוב ומהני דאין צריך לבדוק אחר גומות ואף דברובא היכא דאיכא לברורי צריך לברורי יש לומר דכיון

שאין אנו בקיאים ויוכל היות שנטעה בזה לא חשיב בירור איסורו ודאי אבל כשבדקו וראו שאין לו גומות הרי איתרע רובא דהא חזינן שאין לו גומות וכל שהגיע לגדלות יש לו גומות עם השערות וזה ראיה שאינו גדול ובנדון דידן הרי בדקוהו וראו דליכא גומות ואף דלא בקיאינן בגומות לא אמרינן הכי אלא להחמיר לענין מיאון וכו' ופשיטא דאין לומר כן לדון להקל גבי חליצה:

ואחר שהאריך ליישב הדברים כתב וזה לשונו היוצא לנו לדינא לדעת הבית חדש דכשלא בדקו אחר אורך השערות ואף לא אחר גומות כיון שיש ריבוי שערות מהני לדעתו וכמו כן כשבדקו אחר אורך ומצאו שתי שערות כדי לכוף אף שראו בודאי ליתר השערות דאין להם שיעור אין צריך לבדוק אחר גומות לדעת הבית חדש ובכל זה יש חולקים וסוברים דהיכא שאין להם שיעור אין רבוי השערות סימן גדלות כלל וצריך לבדוק ולראות שיש בכולם שיעור כפיפה וצריך לומר לדעתם דאף דעל כרחין רבוי שערות הוא סימן גדלות גם בלי גומות שאם לא כן היה צריך לבדוק גם אחר גומות מכל מקום כשאין בהם שיעור לא הוי סימן כלל והחילוק לדעתם דבלי גומות עיקר הטעם דחיישינן דשומא נינהו ויכולים לבא גם בקטן ולזה יש לומר דברבוי לא חיישינן לזה מה שאין כן באין להם השיעור דזה ודאי דיכול לבא בעודו קטן דתיכף שהגיע לכלל שנותיו איכא חזקה דרבא שהביא שערות כשיעור הראוי וכיון שבטבע השערות גדלים מעת לעת על כרחין שעוד קודם הפרק היה בו שערות קטנות פחות משיעור וכיון שודאי ועל פי הרוב מביא שערות כאלו בקטנות גם הריבוי לא חשיב סימן גדלות כן נראה לחלק לדעתם לחומר הנושא:

ובשם הרב השואל כתב שהגאון ישועות יעקב הכריע דכשיש שתי שערות כשיעור כפיפה וריבוי שערות אין צריך לבדוק אחר גומות כלל וכתב לו שבחפזו כתב כן שאדרבה הוא מחמיר הרבה שהעלה שאין לסמוך על הבית חדש רק כשאינו אלא משום חומרא דאין אנו בקיאים והיינו על כרחין היכא דיש שתי שערות כשיעור ובדקו וראו שיש גומות תחתיהם שאין לדון רק משום חומרא שאין אנו בקיאים בזה יש לסמוך על הבית חדש דרבוי שערות הוי סימן גדלות אף שאין בהם כשיעור כיון דגם בלי רבוי השערות אינו אלא חומרא שהחמיר הבית חדש ובבית שמואל וטורי זהב כתבו דאין לחוש לזה כלל דלראות שיש גומות תחת השערות גם אנו בקיאים ורק על זה כתב מר זקני דלחומרא יתירא זו יש לסמוך על הבית חדש בריבוי שערות אמנם מכל זה כשידוע שהגיע לכלל שנותיו יש להקל לדעתי בכי האי גוונא אף שלא בדקו אחר גומות כלל דבזה מלבד דלדעתי העיקר כהבית חדש ונימוקו עמו ומה שחילקתי לדעת החולקים

הוא דחוק כמובן יש לנו צירוף דעת רבים מהקדמונים דחזקה דרבא הויא חזקה אלימתא ואיכא לברורי לא שייך לדידן דאין אנו בקיאים והוכחתי מדברי התוספות דגם דעתם דהויא חזקה גמורה על כל פנים כשהגיע לעשרים אמנם כשבדקנו וראינו דליכא גומות במקום השערות פשיטא לדעתי דגם להבית חדש לא מהני דאיתרע לה רובא וסימן הגדלות של השערות וכמו שכתבתי לעיל ואף גם דלא ראינו דליכא גומות רק במקום השערות שהם כשיעור אף שלא בדקנו במקום השערות הקטנות והיינו שראינו בודאי שאין בהם כשיעור הראוי גם כן לא מהני לכולי עלמא דגם בזה איתרע רובא השערות הגדולות מחמת שאין בהם גומות והשערות הקטנות משום שודאי שאין להם שיעור הראוי לגדול והיכא שראינו גומות אף בשערות קטנות פשיטא לי דמהני דכיון שיש גומות חשיב גדול אף בלי שערות ולענין החומרא דשמא גם בזה אין אנו בקיאים פשיטא דיש לסמוך על הבית חדש מהך דרבוי שערות וכנזכר לעיל בשם מר זקני:

וכתב עוד בשם הרב השואל שהעלה שהגומות במקום שערות קטנות לא מהני כלל אף מטעם הגומות וכתב על דבריו דליתא דהרי על כרחין צריך לומר דהגומות מורים דודאי היו שערות כשיעור ונשרו ואם כן מה מגרע לנו שיש בתוך הגומות שערות קטנות דמכל מקום יש הוכחה שעל כרחין היה בהגומות גם שערות כשיעור או שהשערות אלו היו כשיעור ונשרו קצת וזה פשוט וראיתו דאם לא כן במאי פליגי בכמה הוא השיעור דממה נפשך אי ליכא גומות לא מהני השערות ובגומות אין נפקא מינה בהשיעור אינו ראיה דנפקא מינה היכא ששתי שערות יוצאים מגומא אחת שוב מצאתי להר"ן בחידושיו לנדה שהקשה קושיא זו ותירץ כמו שכתבתי תהלות לאל שהניחני בדרך אמת אלו תורף דב"ק:

ובשו"ת מוהר"ם מרוטרונבורק האחרונים (להגאון מוהר"ר משה מרוטרונבורק) בסימן כ"ד בחלוץ שהוא לערך ארבע עשרה שנה ובדקוהו והיו לו הרבה שערות על מקום הערוה פחותים כשיעור (משיעור) רוחב אצבע ועל הכיס של בצים יש לו גם כן שערות כרוחב אצבע בצמצום נשאל אם יכול לחלוץ והשיב מה שנסתפק השואל אם על הבצים נקרא גם כן מקום הערוה פשוט שנקרא מקום ערוה כדאיתא בסי' קנ"ה סעיף י"ז בית הערוה כולו מקום סימנים בין למעלה בין למטה בין על אברי הזרע ומבואר בסי' ה' סעיף י"א שהכיס בכלל אברי הזרע ועל שיעור אורך השערות הביא מה שכתב מרן בסי' קנ"ה סעיף י"ח דלחליצה בעינן כדי לכוף וכו' ושקיל וטרי בדברי הגאונים בית חדש וטורי זהב ובית שמואל ובית אפרים בסי' ק"ל ואחר כל הכבוד הזה כתב להשיב על נדון שנשאל עליו דלפי מה שכתב השואל שיש הרבה שערות זה מקרי רבוי שערות כמבואר

בבית אפרים דכל שאין כיוצא בזה בקטן סגי בהכי ואף שלפעמים יארע כזה לקטן בתר רובא אזלינן דלית להו הכי אלא אחר שגדלו ועוד דלענין חששא דגומות לא כתב בספר התרומה כמו שרגילות רק לענין שנים וגם בשלחן ערוך כתב לענין שנים כמו שרגילות וסיים ועל זה סומכין שלא לבדוק אחר גומות מאחר שיש רבוי שערות או שהן ארוכות ולא כתב כמו שרגילות ף שיש לומר שסמך על מה שכתב גבי שנים מכל מקום היינו שלא לבדוק כלל אם יש גומות אבל אם בדקנוהו ומצאנו גומות רק שיש לחוש לחסרון בקיאות כל שאנו מוצאין שערות שלפי אומד הדעת אין בקטן כיוצא בהן שפיר מסייע לבדיקה שלנו וסומכין עליהם גם בנודע ביהודה דעתו להלכה ולמעשה באם יש רבוי שערות וקצתם כדי כפיפה אף שאין בהמותר כדי כפיפה ואף בלא נודעו השנים אלא על פי האב גם כן מהני ואם כן בחולץ זה אם שניו ידועות בעדות ברורה ודאי אין מקום לספק ואף אי יהיבנא עליו כל החומרות הלא בעצמו מיקל כשיושבת עגונה כמה שנים והגם (והנה) אם בדקו אחר שהגיע לשנותיו ולא היו לו שערות יש מקום לומר דאזדא לה חזקה דרבא (כיון שהגיע לכלל שנים הביא סימנים) כיון שראינו שאחר שהגיע לשנים לא היו לו סימנים עיין תוספות בבא בתרא קנ"ד (ד"ה ועוד סימנים) אם כן יש לומר אף דהבית חדש מיקל בעגונה היינו כשהשנים ידועים על פי עדים ובצירוף חזקה דרבא אבל באמת זה אינו דהתוספות כתבו כן כשעתה אין לנו לסמוך על סימנים אבל כשיש לפנינו שערות עם גומות והם ברבוי דלדעת הטורי זהב ובית שמואל אפילו בלא נודעו השנים מהני אף שתי שערות ברוחב אצבע והרבה מאחרונים השיגו על מה שהחמיר הבית חדש דאין אנו בקיאים בגומות למה נחמיר באשה שיושבת עגונה זמן רב:

ועוד יש בנדון דידן קולא אחת שקיימתיה מדנפשאי ומצאתיה בבית אפרים הנ"ל כיון דבעל האשה הזאת כשמת (נתמלא ו)לא נתמלא זקנו והיה רך בשנים גם לא נבדק אם הביא שתי שערות ואף אם ידוע בעדים שהגיע לשנותיו מכל מקום ממה נפשך אם חזקה דרבא חזקה גמורה היא ואין הבדיקה רק לברר לבד אם כן פשיטא דבדיקה שלנו מועלת ולא שייך לומר אין אנו בקיאים ואם תאמר דחזקה דרבא היא רק לחומרא וספקא הוי אם כן יש ספק ספקא שמא אינה זקוקה לחליצה כלל דשמא לא הביא הבעל שתי שערות ואם תאמר זקוקה שמא זה היבם גדול הוא ואף דספק חסרון ידיעה לא הוי ספק ספקא הרי במקום הפסד מרובה מהני אף ספק דחסרון ידיעה וכן כשיושבת עגונה גם כן יש להקל בספק ספקא כזה ועוד כתב לחלק דבענין זה אין שייך לומר חסרון מחמת ידיעה (דשמא אין הגומות הללו גומות גמורות ליחשב השערות סימנים על ידן) דסוף סוף אין שום חכם שידיעתו מכרחת לברר שאינן גומות וכו' ועל כל פנים כיון שהגומות ניכרות

לפנינו ואין שום חכם שיכול לברר האיסור לומר דלאו גומות נינהו וסיים בבית אפרים סוף דבר כשהבעל שמת לא נודע לו סימנים ולא ראינו שנתמלא זקנו אף אם היה מבן עשרים ומעלה כיון שאין מי שיעיד שבודאי הביא סימנים נראה פשוט להתירה והביא שהגאון בעל ההפלאה רצה לחזק דברי הבית חדש (שסובר דאין אנו בקיאים בגומות אף כשיש שערות) והוא כתב להשיב על דבריו וסיים והרבה הארכתי בזה בפלפול בדברי הש"ס והפוסקים ולא רציתי להעמיס על השואל טורח זה:

ועל מה שכתב השואל שיש שערות ברוחב אצבע בצמצום כתב איני יודע מה כונתו בזה דכל שיעורי חכמים כך הם בדקדוק וכיון שיש ברוחב אצבע למה לנו יותר ולא שייך כזה מרווחות או מצומצמות ושוחקות או עצבות ולרוחא דמילתא אודיעו שבשאלה שבבית אפרים כתב לו שיש לו שתים או שלש שערות ארוכות שהמה כדי לכסות צפורן של אמה בצמצום והשיבו הרב בסוף כסות זה איני יודע וצפורן זה איני מכיר ואין לך אלא מה שפירשו הפוסקים ועל מה שכתב לו בצמצום לא השיבו כלל כללא דמילתא האשה העלובה זו יכולה לקבל חליצה מחלוץ שלה ובפרט אם שנות החולץ מוחזק בעיני השכנים או על ידי קול כמבואר בסימן קס"ט סעיף י"א בודאי אין כאן בית מיחוש אלו תורף דברי הרב מוהר"ם מרוטרונבורק הנ"ל:

ורבינו עקיבא איגר במהדורא תניינא סימן ע"ח דבר בקדשו בדינים אלו ודברי השואל הם בשפה שלהם המוזרת לי אך מדברי תשובתו מובנים דברי השואל גם כן וזו היא תשובתו נשתוממתי על המראה במה שכתב דתפיסה בצפרנים בודאי טוב הא אמרינן בפרק בא סימן הלכה כדברי כולן להחמיר וכן פסקו כל הפוסקים דבעינן כדי לכוף ראשן לעיקרן ולמעשה אין אנו עושים מעשה בשיעור זה דבעינן בדיקת גומות ואין אנו בקיאים ולזה צריך על כל פנים שיהיו ארוכות ברוחב אצבע כבפירוש סדר חליצה והבית חדש חוכך בסי' קנ"ה ומסכים דאין להקל בזה אלא ביושבת עגונה שנים רבות אבל בלאו הכי בעינן דוקא ארוכות מאד כדרך שרגילות באיש ואשה גדולים ואף דהבית שמואל כתב בשם הטורי זהב דברוחב אצבע אין צריך לבדוק על הגומות וכדי לכוף ראשן לעיקרן מהני עם בדיקת גומות דבגומות שבשערות אנו בקיאים הנה החילוק מסתבר אך להדיא כתב בספר התרומה לפי שאין בקיאין להכיר גומות אם יש בו רבוי שערות סגי וכן באגודה כתב ואין אנו בקיאין בגומות לכן צריך רבוי שערות משמע דצריך לעיכובא בדוקא אם כן די לסמוך להקל בארכן כרוחב אצבע לא פחות מזה:

ומה שכתב (השואל) דרבוי שערות מהני בצרוף שהיה בלאו הכי שאלה בחליצה זו זהו פלא דהא ריבוי שערות לחוד מהני וזהו השיעור היותר עדיף והיינו רבוי שערות כדרך

שיש לאיש גדול אף דבספר התרומה נזכר לשון זה רק לענין דליכא עדים על שנותיו דסגי בזה אבל במה שכתב לענין דאין אנו בקיאין בגומות לא הזכיר רק רבוי שערות ולא הזכיר כדרך שרגילין בגדול מכל מקום מלשון השלחן ערוך סי' קס"ט סעיף י"א ואפילו בלא חזקת וכו' ועל זה סומכין וכו' משמע דרק כי האי גוונא דמהני לענין שאין צריך עדות על השנים מהני גם כן לענין שאין צריך לבדיקת גומות וזה דוקא כמו שרגילין לגדול והך כמו שרגילים קאי גם על רבוי שערות כי במקור הדין בספר התרומה איתא הכי הלכך אם יש להן רבוי שערות ארוכות הרבה או רבוי שערות שרגילין לאיש גדול הרי דגם לרבוי שערות בעינן מרובים כל כך כדרך שרגילים לאיש גדול הן אמת דמלשון זה משמע שאם יש עם רבוי שערות מעלה דארוכות הרבה לא בעינן כמו שרגילין באיש גדול אלא דוקא ברבוי שערות לחוד שאין ארוכות הרבה בזה בעינן כמו שרגילין ואם כן משמע דברוחב אצבע דזה משמע דמיקרי ארוכות הרבה לא מהני בשתי שערות לחוד אלא ברבוי שערות אף דאין מרובות כל כך כמו שרגילין ואפשר שזו כונת סדר חליצה בקצתה (בקצרה) למהר"ם אות ל"ח שכתב רבוי שערות וקצת ארוכות כרוחב אצבע דמשמע תרתי בעינן וצריך עיון לדינא:

ואולם נראה יותר דלענין גומות אם על כל פנים ידעינן שהוא בן שלש עשרה שנים מהני רבוי שערות לחוד ולא בעינן כל כך כמו באיש גדול דבספר התרומה גבי גומות כתב רק דרבוי שערות או ארוכות מהני אלא דגבי שנים הוא דכתב האי כדרך ואחר כך במפתחותיו גם גבי שנים כתב סתם רבוי שערות או ארוכות וכן במרדכי פרק מצות חליצה וכן כתב בכנסת הגדולה בכונת ספר התרומה דמהני סתם רבוי שערות ובבית חדש הקל לגמרי אף אם אין כדי לכוף ראשן לעיקרן אם כן על כל פנים אם יש רבוי שערות מהני כדי לכוף ראשן לעיקרן דמהני על כל פנים בידוע שהוא בן י"ג שנה וכן נראה שהקל בנודע ביהודה סי' צ"ג כן נראה להלכה עד כאן דברי רבינו עקיבא איגר בשו"ת הנ"ל ואחר שכתבתי תורף דברי איזה ספרי הקדש אשר לא היו למראה עיני המאיר עיני חכמים הרב פתחי תשובה אכתוב גם כן בסיעתא דשמיא תורף דברי רבנן קדישי הספרדים אשר ראיתי בספרים שנמצאים אצלי וזה החלי:

הנה מרן החבי"ף בספר חיים ושלום

חלק ראשון סי' ל"ו נשאל ביבמה שהמתינה להיבם כשלש עשרה שנה ויש עדות ברורה על השנים ובדקו אותו על השערות ומצאו לו שערות רבות במקום ומות רבות וגם יש בהן שערות שיש בהן כפיפה וגם הוא בעל קומה ובזקנו גם כן התחילו שערות צמחי"ם בצאתם ובתשובתו הביא דברי מרן בשלחן ערוך סימן קנ"ה וסימן קס"ט ושכתבו

התוספות בקידושין דף ס"ג ע"ב (בד"ה בני זה) דרבוי שערות מהני וכתב שנסתפק הרב זכות משה בסימן מ"ז דף צ"א ע"ג אי ברבוי שערות בעינן שיהיו גדולות וששוב הביא מדברי הסמ"ק סי' קפ"ג דבעינן תרתי רבוי שערות גדולות שוכבות וכו' ובשם הרב ראש משביר בחלק ראשון סי' נ"א כתב שהכריע דהיכא דאיכא רבוי שערות לא בעינן שיהיו גדולות וכתב מרן החבי"ף דבמקום עיגון כבנדון שאלתו דהאשה רכה בשנים והמתינה להיבם כשלש עשרה שנה יש להקל ברבוי שערות אפילו אין בהן כדי כפיפה ובפרט שבנדונו היבם הוא בעל קומה וכתבו התוס' שם דקומה הוי סימן ואף שהפוסקים השמיטוהו כמו שכתב הרב זכות משה בסי' צ"ד מכל מקום סניף מיהא הוי (אמר המחבר אין אצלי ספר זכות משה לראות דב"ק וכשאני לעצמי לדידן דסמכינן ובתריה דמרן הבית יוסף גריר. לא זהו סניף כי אם יסוד גדול שהרי בסי' קס"ט סעיף י"א כתב מפורש שאם הם גדולים בקומה יש לסמוך שהם גדולים אפילו לא הביאו כי אם שתי שערות והרמ"א גם כן לא רפרף בזה) והביא תורף דברי הנודע ביהודה בסי' צ"ג ובשם הרב פרח מטה אהרן חלק שני סי' כ"ה דף ה"ן כתב שאחר שהאריך והביא כל דעות הפוסקים בזה כתב וזה לשונו עתה צריך לברר הדין וכו' ואשיב ואומר כיון דכל הני רבוותא מסכימים עם הרמב"ם דבעינן עדים כשרים על השנים הכי נקיטינן והכי עבדינן עובדא ואי איכא עדים כשרים על השנים אז בודקים על הסימנים ואם יש רבוי שערות אף אם אין עדות על השנים מהני וצריך שתהיה הבדיקה על ידי אנשים דבעינן עדות גמורה על רבוי שערות וכן נעשה מעשה בבית דין של מורינו הרב הגדול מוהרח"ש וכו' גם בחלק ראשון סי' ס"א הביא ראיה שעל רבוי שערות בעינן עדים גמורים וכן כתב הרב דברי אמת בקונטריס י"א סי' מ"ו ובתשובה סי' ו' ולזה נראה שמסכמת דעת הרב באר המים סי' פ"ו והעלה מרן החבי"ף לדינא בנדון שלו דכיון דאיכא סהדי על השנים ועל רבוי השערות ושיש בהן כדי כפיפה וגם שהיבם הוא בעל קומת והתחילו לצמוח שערות בזקנו תו ליכא לספוקי כלל ומותר לחלוץ וכו' וכן הסכימו חבריו שני רבנים מוהר"ר יאודה דאנון ומוהר"ר נסים אברהם אשכנזי וכן נעשה מעשה וכו' אלו תורף דב"ק:

ושם (בחיים ושלום) הובאה תשובת הרב ר' אברהם מצליח מ"ץ דמאגנאצייא והאריך קצת בדינים אלו ונסתפק איזה ספקות והאחד מהם הוא אם יש לסמוך בזמן הזה על שתי שערות כשיעור כפיפה והביא שיטת הרב בית חדש דאין אנו בקיאים בגומות ושהרב בית שמואל דחה ראיתו וסובר דלבדוק בגומות שיש בהן שערות בקיאינן שפיר וכתב שגם הרב זכות משה בסי' מ"ה דף צ' ע"ד הרבה להשיב על דברי הרב בית חדש ואף שהוכיח מדברי ספר התרומה ומרדכי שגם בגומות עם שערות לא בקיאינן כתב

דשאר פוסקים ובכללן מרן סוברים דבקיאינן בגומות עם שערות וכמו שכתבו הטורי זהב והבית שמואל וכן ראה לגדול הדור האחרון הרב ראש משביר בחלק ראשון סי' נ"א שהאריך ובדף ק"ג ע"ד דחה דברי הרב בית חדש בשתי ידים והביא עוד דברי הרב שבות יעקב בחלק שני סי' קכ"ח שפסק כדברי הטורי זהב והבית שמואל וכתב שכן המנהג ושכן נראה מדברי רש"ל פרק שנים עשר דיבמות סי' כ"ה ומוהרשד"ם סי' ח"ק בסדר חליצה ומשפטי שמואל סימן קכ"ב אות ד' ומוהרי"ב בסוף ספר גט פשוט אות י"ד וכנסת הגדולה בסדר חליצה אות ל"ד ושכן נראה בסדר חליצה של מוהר"ם אלמושנינו וכן נראה מדברי הפרח מטה אהרן חלק שני סי' כ"ה ומדברי הדבר משה חלק ראשון בסדר חליצה אות ח' וסיים (בראש משביר) באופן דעלתה הסכמת רבנים ראשונים ואחרונים לבדוק בשתי שערות כשיעור כפיפה ולבדוק בגומות דלא כהרב בית חדש ועשה מעשה רב לחלוץ בהך וציין לעיין בשו"ת רבינו בצלאל סימן כ' מה שהביא מדברי התוספות ומה שכתב הוא דמשם בארה דמה שאמרו דלא בקיאינן בגומות היינו בגומות בלא שערות אבל בגומות עם שערות בקיאינן שפיר והרב זכור לאברהם בסדר חליצה לא ראה כי אם דברי הבית חדש ומוהר"ם ודברי הבית שמואל ואנן בדידן אחרי ראות כל הני רבוותא דקיימי בשיטת הבית שמואל בודאי דהכי נקיטינן אלו תורף דב"ק:

והנה מה שציין לסדר חליצה שבגט פשוט זה לשונו שם צריכים לידע שהיבמה בת י"ב שנים ויום אחד והיבם בן י"ג ויום אחד ושהביאו שתי שערות עד כאן לשונו ומזה מוכיח הרב דבשתי שערות נמי סגי ומסתמא היינו ודאי בבדיקת גומות דשערות בלא גומות לא מהני ומדלא הצריך רבוי שערות משמע דבשתי שערות וגומות סגי דבקיאינן בגומות כן נראה כונת הרב ובסגנון זה היא הוכחתו מסדר חליצה שבכנסת הגדולה שכתב יבדקו היבם והיבמה וכו' ושיהיה להם שתי שערות וזה לשון הרב מוהרשד"ם יחקרו שיהיו גדולים בשנים ואם הביאו שתי שערות ושדים נכונו ליבמה וזקן צמח ביבם אין צריך עוד ומה שכתב בשם הגאון ים של שלמה לפי הנראה כונתו למה שכתב בסוף סי' כ"ו וזה לשונו אלא שהאידנא לחסרון בקיאותינו אנו מחמירין כמו שמסיק הטור אחר כך בשם ספר התרומה ונתבאר לקמן פרק ב"ש סימן ב' ובפרק בא סימן בעז"ה אפרש ביותר הלכך היכא דהגיעה לכלל שנותיה צריכה בדיקה על פי נשים כשרות וחשובות אם יש לה שערות ארוכות במקום הערוה או גומא אפילו כדי לכוף ראשן לעיקרן אבל צריך עיון היטב בגומות והמנהיג יזהיר אותם בלי בושה על הבדיקה כמו שפירשתי עד כאן לשונו וספר משפטי שמואל וסדר חליצה למוהר"ם אלמושנינו וספר דבר משה חלק

ראשון וכן גוף ספר ראש משביר חלק ראשון אין מצויים אצלי על כל פנים למדנו שדעת כמה מרבני הספרדים להקל בשתי שערות וגומות ובקיאינן בבדיקתן:

ובשיעור אורך השתי שערות הביא הרב מוהר"א מצליח (בשו"ת חיים ושלום הנ"ל) מה שכתב מרן בסימן קנ"ה סעיף י"ח דלחליצה בעינן כדי לכוף ראשן לעיקרן ובפירוש סדר חליצה סעיף כ"ז כתב שהן כרוחב אצבע שקורין אמה ומה שכתב הרב בית חדש בסי' קנ"ה כתב דאידי ואידי חד שיעורא אלא דרוחב אצבע הוא שיעור טפי מכדי כפיפה ומשום שאין הכל בקיאים בכדי כפיפה נתנו שיעור מרווח קצת והוא רוחב אצבע ולפי פירוש זה לא מהני רוחב אצבע אם השנים אינם ידועות ובעי בדיקת גומות ולא אמרו שאין צריך לבדוק אחר גומות ולא לידע השנים אלא בשתי שערות ארוכות מאד כדרך שרגילות לאיש גדול שהן ארוכות הרבה מכדי אצבע אך בפירוש שני כתב הרב בית חדש דשתי שערות ארוכות כדרך שיש לאיש גדול שכתבו היינו שארוכות אצבע ובשיעור זה סגי ומהני שאין צריך לבדוק גומות ולא ידיעת השנים ואף שהעיקר כפירוש שני מכל מקום מעולם לא עשו מעשה להכשיר בשתי שערות כי אם ברבוי שערות זולת ביבמה עגונה מכמה שנים וכו' ומוהר"ם בסדר חליצה נמשך אחריו אולם הרב בית שמואל כתב בשם הרב טורי זהב דבדאיכא שיעור אצבע מהני ולא בעינן בדיקת גומות ולא ידיעת שנים וכפירוש השני של הבית חדש וכתב שפירוש זה הוא העיקר ושכן העלה הרב זכות משה בסי' מ"ה דף צ"א וכן ראה להרב ראש משביר בחלק ראשון דף ק"ב שפירש כן דברי מרן ושכן נראה מדברי הרב ל"ח (לחם חמודות) בסוף פרק בא סימן ושכתב שמקור דברי מרן מהרשב"ץ בסדר חליצה שהוא כרוחב אצבע והלכה זו העלה דברוחב אצבע אין צריך ידיעת שנים וגומות כלל ובשתי שערות שיש בהן כדי לכוף בעינן ידיעת שנים ובדיקת גומות ומותרת לחלוץ לכתחלה כהסכמת גדולי האחרונים ושוב הביא מה שכתב הרב זכור לאברהם בחלק שני דף רע"ג ע"א שמדברי הרבנים באר הגולה על דברי מרן בסי' קס"ט סעיף י"א ובאר היטב בסדר חליצה סעיף קטן ך' אין נראה כפירוש השני של הרב בית חדש וביאר דבריו היכי משמע ליה הכי וכתב על דבריו דאין שום הוכחה מדבריהם לזה וכו' וקם דינא שהעיקר כפירוש השני וכו':

וכשיש רבוי שערות שכתבו הפוסקים דסגי בהכי ואין צריך עדות שנים ולא בדיקת גומות כתב הרב מוהר"א מצליח שם (בחיים ושלום דף ץ' ע"ד בד"ה וזה) שנסתפק הרב זכות משה בסימן מ"ו אם צריך גם כן שתהיו גדולות או אף אם הן קטנות ואין בהן שיעור כפיפה מהני וכתב שלא ראה לשום אחד מהאחרונים שדבר בזה ושוב מצא בטור ושלחן ערוך סי' קמ"א סעיף כ"ח שכתבו גבי גט שצריך רבוי שערות גדולות כדי לכוף ראשן

לעיקרן ומזה נלמד לחליצה אלא שיש לדחות דבגט החמירו וגם התם מיירי שאין השנים ידועות אבל בחליצה והשנים ידועות אפשר דלא בעינן כדי כפיפה כמו שאין מקפידין בגומות ושוב מצא בסמ"ק סי' קפ"ג שכתב לענין חליצה שצריך רבוי שערות שוכבות אלו תורף דברי הרב זכות משה ותמה עליו שנעלם ממנו שהרב בית חדש בסי' קנ"ה כתב בפשיטות דכשיש רבוי שערות אין צריך לבדוק באורך השערות כלל דמסתמא הגיע לכלל גדלות ואין צריך לבדוק אם יש בעיקרן גומות גם אין צריך לבדוק אם יש ביניהם לפחות שתי שערות שיהיה בהן שיעור כפיפה דאף אם אין שם גומות ולא שיעור כפיפה ודאי גדול הוא כיון שיש רבוי שערות וכבר ראה הוא עצמו דברי הבית חדש והביא דבריו בסי' מ"ה איברא דמדברי הסמ"ק הנז' נראה לכאורה דלא סגי בקטנים ודלא כהבית חדש ואף שיש לדחות דהתם בדליכא ידיעת שנים וכו' מכל מקום קשה על הבית חדש שכתב דאף בדליכא ידיעת שנים סגי ברבוי שערות קטנים ואין ספר הסמ"ק מצוי אצלי ולכאורה נראה שיש טעות וצריך להיות בזה הלשון צריך רבוי שערות או גדולות שוכבות וכמו שכן כתבו שאר הראשונים וזה מוכרח מצד עצמו דאף אם תמצא לומר דלא סגי בקטנים היינו דנבעי שיעור כפיפה אבל שתהיו גדולות שוכבות זה לא אמרה אדם מעולם שהרי אם הן גדולות שוכבות סגי בשתים אלא ודאי דטעות סופר הוא וכן ראיתי להרב ראש משביר דף ק"ב סוף ע"ב שנסתפק אם ברבוי שערות צריך לפחות שתים כהלכתן (שיעור כפיפה) או די בקטנות וכתב דהיכא דליכא ידיעת שנים מסתברא ודאי דבעינן לפחות שתים כשיעור כפיפה אבל היכא דאיכא ידיעת שנים סגי בכולם קטנים והביא דברי הבית חדש ותמה עליו מדברי הטור שוב האריך ליישב דברי הבית חדש ומכל מקום פסק הרב ראש משביר בנדונו ועשה מעשה לחלוץ בידיעת שנים מפי עדים כשרים וברבוי שערות קטנות אף שלא היו בהם אפילו שתים כהלכתן כיעויין שם וכן יש סמך לזה ממה שכתב מוהריב"ל חלק רביעי סי' י"ב שנסתפק היכא דאיכא עדות על השנים ובדיקת נשים על השערות אבל אינן מעידות על הגומות ולא שיכופו ראשן לעיקרן ולא על רבוי שערות אי סגי בהכי כיון דאיכא עדות על השנים וגם על השערות ולא חיישינן דילמא השערות לא היו בהן גומות וכו' וכתב בסוף דבריו שאם אין הנשים מעידות על רבוי שערות או ארוכות אפילו הכי יש להסתפק וכו' אמנם אם יש עדות על השנים ועל רבוי שערות מילתא דפשיטא היא דאף שהבדיקה היתה על ידי נשים מהניא משום חזקה דרבא וכמו שכתבו הרי"ף וכל הפוסקים אחריו עד כאן לשון הרב מוהריב"ל הרי דכשיש עדות על השנים ועל רבוי שערות סגי אף דאינן מעידות על הגומות ולא שיכופו ראשן לעיקרן וכדכתב הרב ראש משביר דבעדות על השנים ורבוי שערות אפילו

קטנות סגי שוב השיג ספר הסמ"ק וראה בסימן קפ"ה (קפ"ח) וזה לשונו לחלוץ ליבמה וכו' ויחקרו אם יש להם סימנים כגון שערות שבערוה או הסימנים של מעלה באיש שערות בכל מקום חוץ מן הזקן עד כאן דבריו וציין במראה מקום באות ח' ש"ע אורך השערות שסומכין עליהם כרוחב אצבע שקורין אמה ולא זכיתי להבין מה שכתב באיש שערות בכל מקום חוץ מן הזקן ולא חזינא כי האי סימנא בפוסקים וסבור הייתי לומר דמה שכתב לקמן וצריך רבוי שערות גדולות שוכבות או דדים שוכבים לשיטתיה אזיל דהיינו בסימנים של מעלה וכמו שציין שם המראה מקום ש"ע אורך השערות שסומכין עליהם רוחב אצבע שקורין אמה אבל בשערות שבערוה הוו כדינן כדי שיכופו ראשן לעיקרן מדנקט סתם שערות שבערוה בלי שיעור ואם כנים אנו בזה אין אנו צריכים לומר דיש טעות סופר בדברי הסמ"ק אלו תורף דברי הרב מוהר"א מצליח שבשו"ת חיים ושלום הנ"ל:

ובשו"ת נחפה בכסף חלק שני בסי' כ"ב כתב שבא מעשה לידם בעיר קדשינו ירושלים תובב"א ביבם שלא היתה עדות על השנים כי אם עד אחד וכתבו להרב שבעיר שנולד היבם וחקר ושלח לירושלים קבלת עדות מבית דין שהגיע לכלל שנים והרב ההוא קיים החתימות הוא לבדו וכתב על זה מרן המחבר (נחפה בכסף) ולא סמכנו על קיום זה אף שהרמ"א בחשן משפט כתב בסי' מ"ו שנהגו לעשות קיום בראש ישיבה לבדו לא נשמע מנהג זה בינינו הספרדים ועוד דזהו לענין ממון וכו' ושוב בתקופת השנה בדקו את היבם ומצאו לו רבוי שערות באותו מקום מן הצדדין והיו בהן שם (כדי) לכוף ראשן לעיקרן ועל זה סמכנו שיחלוץ ליבמתו כיון דהתוספות והרא"ש וספר התרומה והריטב"א כלם כתבו דסמכינן ארבוי שערות שאין דרכם לבא קודם י"ג שנה ואף שאינן ארוכות כאיש גדול ברבוי לחוד סגי וכן מתבאר מלשון מרן בסי' קס"ט סעיף יו"ד שכתב ואפילו בלא חזקת שנים אם יש להם רבוי שערות או שהן ארוכות וכו' וכן כתב הרב פרח מטה אהרן בחלק שני סי' כ"ה וזה לשונו דנראה דכולהו רבוותא יודו על זה דהר"ם וסיעתיה מאי דבאו (דבעו) עדים כשרים וכו' אינו אלא כי אם על שתי שערות אבל כשיש רבוי שערות אפילו אין עדים על השנים מהני וחולצת על פי עדות זו וכן נעשה מעשה בבית דין של הרב הגדול מוהרח"ש עיין שם כל שכן בנדוננו דאיכא עד אחד וגם קבלת עדות מעדים כשרים שהעידו לפני הבית דין והקיום אינו אלא מדרבנן דפשיטא שיש לסמוך לחלוץ על פי עדות זו וכן הסכים מורנו הרב וחלץ ליבמתו עד כאן לשון הרב נחפה בכסף וקצת נראה מדבריו דאף שבאמת בנדונו היה בהשערות איזה מהן שהיו בכדי לכוף ראשן לעיקרן מכל מקום גם אם לא היו בהן כדי כפיפה גם כן היו סומכים על רבוי שערות

לבד והוה סגי גם במקום עדות על השנים ועל כל פנים מפורש מיהא בדב"ק דכשיש בהן איזה שערות שיש בהם כדי לכוף מהני גם במקום עדות שנים אף אם לא היה עדות העד אחד ולא הקבלת עדות הנז"ל אלא שכתב כל זה ליתר שאת בנדונו:

הנה הבאתי דברי הרבנים הנז"ל למען דעת דעות רבני האחרונים הספרדים בכל פרט בדיני השערות ואת זה אגיד שראיתי לגדול בדורנו מר קשישא הרה"ג מגן אברהם פאלאגי יצ"ו מר בריה דמרן החבי"ף בספרו הבהיר ויען אברהם בחלק אבן העזר סי' כ"ו שאחר שכתב בשם מר אביו בספר חיים ושלום הנ"ל דבי"ג שנים ויום אחד אם הביא שתי שערות לכוף ראשן לעיקרן או רבוי שערות קטנות חולצין כתב אפס כי עז שראיתי לגאון ירושלים בספרו הנורא שמחת יום טוב שהביא מהרב עזריאל שכתב דבזמנינו מעולם אין מביאין תכף אחר י"ג שנים ואין נמצאות שתי שערות עד ט"ו שנים ויותר והרב המחבר לא רפרף בדבריו אלו ולא דבר מאומה והגאון מר זקני בחקרי לב מהדורא בתרא סי' ב' דף קי"ט ע"ד הביא דבריו לסניף נדון דידיה ופלא על מרן אבא והרבנים שעמו שלא ראו זה ועשו מעשה כמה פעמים מי"ג ואילך ורבוי שערות שמצאו יאמר הרב עזריאל שהן שומא והדבר צריך תלמוד ועיין בספר הנחמד משנת ר' אליעזר חלק שני סי' ק"כ ודו"ק והביטה וראה להרב משתא דרבותא סי' קס"ט דף קכ"ט ע"א ואילך ומה שהעלה בדף ק"ל ע"ב ועיין מה שכתב הרב כבוד יום טוב דף כ' ע"ב עד כאן דבריו יצ"ו והנה מהספרים שציין בזה אין גם אחד מצוי אצלי בזולת הספר משנת ר' אליעזר אשר עיינתי בו ולא מצאתי שדבר מזה:

אות מה

במה שנחלקו הפוסקים אם מצות חליצה קודמת למצות יבום בזמן הזה אם הוא מדאורייתא ואם יש בש"ס באמוראים (מלבד שמואל) מי שסובר דמצות חליצה קודמת עיין בקונטריס הכללים במערכת החי"ת כלל ע"ב:

ואם היבם נשוי אשה אי אמרינן דכולי עלמא מודו דמצות חליצה קודמת עיין בענין זה להרבנים אורים גדולים בלימוד ע"ט ולימוד פ' ואשדות הפסגה בחלק אבן העזר סי' י"ד פתחי תשובה ס"י קס"ה סעיף קטן א' (בשם הרב פרח שושן) טל אורות בתשובה שבסוף הספר סי' ד' רוח חיים בתשובה שבסי' קס"ה רוב דגן דף צ"ה ע"ב ישועות יעקב סי' קס"ט סוף סעיף קטן י"ז (יל"ע שו"מ תליתאה ח"א סי' רי"ח):

ומאי דבעינן חליצה ביום וכן מאי דבעינן בית דין של שלשה מעיקר הדין אם הוא מדאורייתא עיין לקמן ריש סי' ג':

ובדין חליצה בשמאל דפסולה אם הוא מדאורייתא כתבתי בס"ד בקונטריס הכללים במערכת החי"ת כלל ע"ב הנ"ל:
ומאי דקימא לן שהיבם צריך לדחוק רגלו בשעת חליצה אם הוא מדאורייתא רשמתי בקונטריס הנ"ל כלל ל"ב:

סימן ב

אות א

טוב שיחקרו אם הם גדולים וראוים לחלוץ וכן שאר החקירות הכל ביום שלפני החליצה ככתוב בסדר חליצה בקצרה סעיף יו"ד בהגה"ה ובסדר חליצה של הגאון מוהר"ם אות ב' וכתב שם הרב פתחי תשובה דהטעם הוא לפי שיש בכלל הדברים שחוקרים איזה עניינים שנאמנים עליהם פסולי עדות משום דגילוי מלתא הוו וכתב הריב"ש דלא האמינום אלא שלא בשעת מעשה ואף דמרן הבית יוסף בריש סי' זק"ן כתב דאין נראה כן מדברי הפוסקים מכל מקום נכון לעשות ביום הקודם דאז הוי שלא בשעת מעשה לחוש לסברת הריב"ש וגם הרב מוהריב"ל כתב דיש להחמיר כהריב"ש עד כאן לשונו ולפי הנראה אף שספר זכור לאברהם היה מצוי בידו (שמזכירו בכמה מקומות) מכל מקום כשכתב זה לא ראה מה שכתב הרב זכור לאברהם בדף רע"ג ע"א אות ה' וזה לשונו איך שיהיה עיין שם בהריב"ש ומוהריב"ל דשעת מעשה אינו רוצה לומר ביום החליצה דוקא דאפילו ביום ההזמנה קרוי שעת מעשה דשעת מעשה רוצה לומר כשבאים להעיד על ענין החליצה ושלא בשעת מעשה היינו ששמעו מפיהם כן לא להתיר לחלוץ רק בענין אחר וכן נראה מדברי הרב דבר משה וכו' וברור עד כאן לשונו הנה מפורש יוצא הפך דברי הרב פתחי תשובה וגם יש לפקפק על טעמו דאם כן לא היה צריך לחקור אלא הדברים שנאמנים עליהם אשה ועבד:
לכן נראה דהטעם הוא כדי שיהא הכל מוכן ומזומן ולא יהיה שום עיכוב בשעת החליצה כי לפעמים לא יהיה ממש בעדות המעידים ויצטרך לחזור אחר אחרים וסידור החליצה אף שמדינא סגי בשלשה ולפרסומי מלתא בחמשה מכל מקום כבר נהגו לעשות בפומבי גדול ברוב עם תכף אחר תפלת שחרית בשעה שבני אדם מצויים בבית הכנסת ויש מקומות שנוהגים להכריז ברחוב ככתוב בסדר חליצה אות ח"י כדי שיהיו נמצאים רבים בעת החליצה ואם לא היו חוקרים על כל הדברים אלא ביום החליצה היה הענין מאריך טרחא ולא ימתינו העם או אם ימתינו יהיה טורח צבור לכן כל מה שאפשר לעשות להקל מיום החליצה עושים ומטעם זה הוא שמכין הרב המנעל ובודק אותו והשמש מרחיץ

רגל היבם ביום שלפני החליצה ככתוב בסדר חליצה הנ"ל ולזה אין שייכות לטעם הרב פתחי תשובה ואין לנו אלא הטעם שכתבתי והוא פשוט:

ועוד אפשר לומר בטעם החקירות שיהיו ביום שלפניו דכיון שצריכים להזמין מקום ביום שלפני החליצה ואומרים נקבע מקום לחלוץ לפלוני בן פלוני מיבמה וכו' צריכים לידע שהם ראוים לחלוץ שהם גדולים וכיוצא בכדי שתהיה ההזמנה מבוררת שהיא לפלוני ולפלונית ועיין בזכור לאברהם שם ע"ב (בד"ה ויחקרו) שחוקרין ביום ההזמנה כל השתים עשרה חקירות כדי שלא ישאר שום צד ספק למחר ועוד אפשר דכשם שכתב מרן בסדר חליצה בקצרה סעיף יו"ד להזהירה מבערב שלא תאכל למחר וכתב הטעם בפירוש סדר חליצה סעיף ח"י משום חשש שמא ישכחו להזהירה למחר עיין שם כמו כן אפשר דחששו המסדרים על כל החקירות שמא למחר מחמת הטרדה ישכחו איזה דבר וק"ל ולכל הדברות נראה דאין זה מעכב ואם לא נחקרו דברים הנ"ל ביום שלפני החליצה אין לדחות החליצה ליום אחר והוא פשוט ועתה נדפס מחדש ספר ישמח לב חלק שני וראיתי להרב נר"ו בדף ה"ן סוף סימן ה' שכתב כן עיין שם:

אות ב

צריכים הדיינים לראות גוף חליצת המנעל כן כתב הגאון מוהר"ם בסדר חליצה אות פ"ב וכתב שם הרב פתחי תשובה בשם הגאון בית מאיר דאינו אלא חומרא בעלמא דלא כמשמעות הבית שמואל סי' קס"ט סעיף קטן ט"ו וספר בית מאיר אבן העזר אין מצוי אצלי והרב פתחי תשובה לא הזכיר דברי הגאון רש"ל בים של שלמה בפרק י"ב סוף סי' ט"ל שכתב מפורש דאם לא ראו הדיינים גוף חליצת המנעל החליצה פסולה ואולי בספר בית מאיר הביא דבריו ומצאתי שהגאון שואל ומשיב חלק ראשון סי' רכ"א נשאל בסידור חליצה שכאשר התחילה היבמה לחלוץ המנעל נטתה עצמה לצד מקום שישבו הדיינים ועל ידי זה לא ראו שני הדיינים רק התחלת החליצה והשלישי מסופק אם ראה הגמר או לא ואי הוי חליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחים והדבר קשה מאד והרב השואל הביא דברי הים של שלמה הנ"ל וכתב לדחות דבריו והרב המחבר השיב על דבריו ומכל מקום לענין דינא גם הוא כתב שיש לדחות דברי רש"ל ונראה מכל הקדמונים דאינו מעכב והביא דברי הבית מאיר הנ"ל ושכן כתב בשו"ת גבעת פנחס סי' מ"ג ולכן לדינא הדבר ברור דהחליצה כשרה ואין צריך לחזור ולחלוץ ובפרט כאן שתהיה חליצה פסולה בודאי יש להקל עד כאן לשונו שוב נדפס ספר ישמח לב חלק שני וראיתי להרב נר"ו בהלכות חליצה סי' ח' שכתב בשם ספר יד אלעזר סי' ק"ל להחמיר מכח דברי הים של שלמה הנ"ל והזכיר ששלשה מרבני הדור הסכימו להכשיר אלא

שכתב דאולי אי הוו חזו דברי הים של שלמה הוו הדרי בהו וכו' עיין שם ולפי הנראה אין להחמיר במקום דחק כלל דאף שכתב שם דהא מלתא תליא בפלוגתא דמקרא נדרש לפניו ולפני פניו ומתבאר ממה שכתבתי בקונטריס הכללים במערכת המ"ם כלל ע"ח דנקיטינן כמאן דאמר דנדרש לפני פניו עיין שם מכל מקום כבר ביאר בשואל ומשיב שם דאין שייך בזה ככה עיכובא דבעינן מידי דמעשה וראיית הדיינים לאו מעשה הוא עיין שם:

אות ג

אם צריך שתהיה החליצה שלא בבית היבמה ואם הוא חולה אם יעשו בביתו ואם צריך שיהיה מקום גבוה וגם מפורסם על כל זה היה כתוב בקונטריס זה ונדפס בספרי דברי חכמים שבשדי חמד חלק ראשון בסי' קכ"ג:

אות ד

אחר שכרך שלשה כריכות בהרצועות של המנעל כשבא לקשור הקשרים נפסקו הרצועות בענין שאי אפשר לקשור בהם והסכמנו לתפור אותם בגיד מעור בהמה טהורה כדין רצועת תפילין בארח חיים סי' ל"ג סעיף ה' דליש אומרים קמא התפירה מותרת בכל גונא ולהיש אומרים בתרא מהני התפירה במה שהוא יותר ממה שהוזכר בתלמוד והכא נמי כיון שיש הרבה פוסקים דסוברים דסגי בשני קשרים וגם מה שנוהגים לקשור בשוק למעלה סמוך לארכובא אינו מן הדין כי העיקר הוא שיהא הקשר על בשר השוק ולא על גב המנעל ואם כן כשנפחות קשר אחד וגם לעשות הקשר למטה מעט על גבי הבשר היה שיעור מספיק לקשור וגם שהמנעל היה מהודק הרבה שנעשה למדת רגל החולץ הזה לכן סמכנו להתיר על ידי התפירה כה דבר האיש אדני האר"ש רבין חסידא נר"ו בספרו הבהיר כפי אהרן בשו"ת אבן העזר סימן י"ט ושוב הביא דברי הרא"ש פרק מ"ח סי' ז' דלא נרמזה קשירה בתורה וכו' וכתב דמוכח כן ממה שאמר רבא חולין דף פ"ח ע"ב בשכר מחוט ועד שרוך נעל זכו לחוט תכלת ורצועות תפילין ומדלא קאמר ורצועות מנעל של חליצה משמע דרצועות של חליצה אפילו הכשר מצוה ליכא דאם לא כן הוה ליה למיפרך וליחשוב של חליצה ולישני הכשר מצוה וכו' כדפריך ומשני לאידך דרבא ובילקוט פרשת לך לך סי' ע"ו איתא זכו בניו למנעל חליצה הרי שלא הוזכרה רצועה כלל עכ"ל:

ובהורמנותיה דמר לא שמא מתיא דכיון דכבר פריך ומשני מקמי הכי תו לא איצטריך לאקשויי אמימרא תניינא ואדרבא אי הוה פריך ומשני תו הוה דחיקא לן דקארי לה מאי קארי לה והלא התירוץ פשוט דבחליצה ליכא הנאה ולא שייך לומר שבשכר זה זכו

וכו' והוא פשוט ואדרבא על מה שכתב במדרש רבה פרשת לך לך סוף פמ"ג והילקוט הנ"ל יש לתמוה מה הזכות הזה במנעל של חליצה ואם לא היתה מצוה זו מה תועלת והנאה היה חסר (אלא שיש ליישב על פי מה שכתבו המקובלים דיש תועלת גדול על ידי חליצה) והרב הלבוש בסדר חליצה בקצרה אות ז"ן כתב כדאמרינן בפרק כסוי הדם וכו' זכו בניו למנעל של חליצה ועיין להרב פתחי תשובה בסדר חליצה שבשלחן ערוך סעיף קטן י"ז ואף לפי המדרש רבה והילקוט הנ"ל לא נפלאת היא לומר דמנעל של חליצה דקאמרי היינו המנעל כמות שהוא עם הרצועות ואין מכל זה סיעתא לסברת הרא"ש ומכל מקום מה שכתב דרצועות של חליצה קיל משל תפלין כן נראה ממה שכתב הגאון מוהרש"ל בים של שלמה סי' ו' דבחליצה לא קפדינן אלא שיהא מהודק וכו' ובסי' י"ג העלה דרצועות של פשתן וכיוצא כשר בדיעבד ולדעת הטור כשר לכתחלה עיין שם אלמא דלדברי הכל רצועות של חליצה קילי מן רצועות של תפילין ואם כן פשיטא דבמקום דמהני תפירה ברצועות תפילין כל שכן דמהני לרצועות של חליצה וכדברי הרב החסיד נר"ו:

ושם האריך לבאר דיש לרצועות עיקר מן התורה וכו' וכתב דאף דמצינו בקרא הסרת המנעל של רגל בלשון שליפה כדכתיב של נעליך וכו' שהוא לשון שליפה מכל מקום גבי יבמה נאמר לשון חליצה וחלצה נעלו וכו' לפי שיש חילוק בין שליפה לחליצה דאם אין המנעל מהודק יפה שייך לומר שליפה אבל במנעל של חליצה קפיד קרא שיהא המנעל מהודק היטב על הרגל על ידי קשירת הרצועות יפה יפה על השוק ובזה אין שייך שליפה אלא לשון חליצה שרוצה לומר להרפות דבר המהודק וכו' אלי תורף דב"ק עיין שם באורך ויש לפקפק קצת מדאמר ליה רב כהנא לרב שמואל ממאי דהאי וחלצה נעלו מישלף הוא אימא זרוזי הוא וכו' דנראה מזה דחליצה ושליפה חדא היא ובגיטא דחליצה יבמות ט"ל ע"ב אי צבית יבם ואי לא אטלע לך רגליך וכו' ובערוך ערך טלע כתב על זה שלף איש נעלו תרגום טלע גבר וכו' עיין שם ולפי שיטתו לא הוה ליה למימר לשון טלע דהוא לשון שליפה ובלשון הפוסקים עיין בטור סי' קס"ט והובא בדברי מרן בשלחן ערוך בפירוש סדר חליצה סעיף ע' כתב ר"ת שולפתו בימין וכו' משמע דאין לחלק בין חליצה [לשליפה] (ידעתי שיש לדחות אך פשט הדברים הוא כאמור דשניהם שוים שליפה וחליצה):

ודע דאחד מרבני דורנו יצ"ו כתב אלי במכתבו דאם תהיה הרצועה משתי חתיכות יש חשש מרופט ואני כתבתי דלא שמענו מרופט אלא במנעל ולא ברצועה ותו כיון דמחובר על ידי תפירה מה מקום לחוש משום מרופט והרי המנעל עצמו אנו עושים

משתי חתיכות ואף להמצריכים מחתיכה אחת אינו משום חשש מרופט אלא משום לדמותו לסנדל שהיה מחתיכה אחת לפי דעתם ואף אם יהיה המנעל מחתיכה אחת אי אפשר בלא תפירה מצד אחד (עיין לקמן אות ט') לכן נראה דאין שייך בזה משום מרופט כאמור:

ומה שהקשיתי לעיל דמה הנאה יש בחליצה עתה ראיתי בספר מצות חליצה שהגיע לידי כעת שהקשה כן וכתב דמצא ביפה תואר על דברי המדרש רבה הנ"ל שכתב שיש הנאה שיקים שם להמת וחליצה במקום יבום וכו' וכתב על דבריו דהלא טוב היה שלא יצטרכו לזה עיין שם בביאורו סעיף קטן צ"ו:

אות ה

קביעות מקום לחליצה מרן בשלחן ערוך סי' קס"ט סעיף ה' הביא מחלוקת דיש קובעים בו ביום ויש אומרים ביום שלפני החליצה ובסדר חליצה סעיף ז' סתם כהיש אומרים בתרא ועיין שם בפירוש סדר חליצה סעיף ט"ו וט"ז דמוכח דכן הוא דעתו עיין שם (מזה מוכח כדעת הסוברים שרשמתי בקונטריס כללי הפוסקים סי' י"ג אות י"ד דכשכותב מרן שני הסברות בלשון יש אומרים ויש אומרים דעתו כהויש אומרים דאין סברא לחלק לפי שלא כתב סברא ראשונה בלשון יש אומרים אלא בלשון יש קובעים) וכן כתוב בסדרי חליצה עיין בכנסת הגדולה אות י"א ומוהר"ם אות י"ד וזכור לאברהם דף רע"ג ע"ב ומיהו נראה דבשעת דחק (כעובדא דאתי לידן דהיבם ויבמתו באו מהעיר הסמוכה לחלוץ והיה לעת ערב שלא היה שהות לקבוע אז ולא איסתייעא לקבוע בלילה ונשאר עד שחרית והחולץ נחוץ לשוב מפני חמת המציק על פי האמתלא הברורה שהגיד אלא שמפני קבלת עדויות הצריכים לא נגמר באותו היום ונשאר החליצה למחרתו ונעשה הקביעות ביום שלפני החליצה) יכולים לקבוע מקום ביום החליצה שהרי נקיטינן דאפילו חלצה בלי קביעת מקום כלל כשר עיין בסי' קס"ט סעיף ד' בהגהה ומרן בפירוש סדר חליצה סעיף י"ד ומרן החבי"ב בכנסת הגדולה אות י"ב ושעת הדחק כדיעבד דמי ואם כן אף אי נימא דקביעות זה כמאן דליתיה דמי לסברת האומרים דבעינן דוקא ביום שלפני החליצה מכל מקום בדיעבד או שעת הדחק כשר ואין סברא בזה לומר טוב העדר הטוב וכו' וכי ליכא קביעות כלל עדיף מדאיכא קביעות שלא כהוגן:

והן עתה נדפס מחדש ספר שער אשר להרב הגדול מוהר"א קובו ובמזכרת החליצות דף קכ"ח אות י"א ראיתי שכתב שלפי שהנחלץ היה חולה וכו' ועשינו ביום אחד הזמנה וחליצה דהיינו אחר חצי שעה מההזמנה נעשה החליצה ובאות כ"ט כתב ומשום שהיה שעת הדחק נעשה הזמנה וחליצה ביום אחד עד כאן:

אות 1

הוה עובדא בחדש אב התרל"ג שבאו יבם ויבמתו מעיר הסמוכה לעיר הזאת לחלוץ (לפי שהרב דשם חלי"ש) והיה החליצה בעיר הזאת דאף דכתיב וקראו לו זקני עירו ועיר הזאת אינה לא זקני עירו ולא זקני עירה אין חשש בזה דכיון שנתרצו שניהם לחלוץ בעיר שבחרו לית לן בה כמו שכתב הגאון שיבת ציון סי' צ"ז והביא דבריו הרב פתחי תשובה ריש סי' קס"ו דהא דאמרו רבותינו היבמה הולכת אחר היבם זקני עירו ולא זקני עירה לאו אגוף החליצה קפדינן שתהיה בעירו אלא אם כבר מרוצים שניהם לחלוץ ורוצים לחלוץ בעירה או בעיר אחרת שפיר דמי ושם בסי' צ"ח הביא דברי הגאון השואל דחולק על זה והוא עצמו העמיד דבריו עיין שם באורך ולי הדל כן יש ללמוד מדברי האשל הגדול רבינו מוהר"י אבן מיגאש בתשובה סי' מ"ה שנשאל בהא דאמרינן בסנהדרין דף ל"א ע"ב היבמה הולכת אחר היבם אפילו מטבריא לצפורי אם הוא רחוק יותר מטבריא לצפורי אם כופין את היבם לילך אצלה והשיב וזה לשונו מדאמרינן מאי טעמא זקני עירו ולא זקני עירה מכלל דלא מחייבינן ליבם למיתי גבה כלל בין דמרחק טפי בין דמקרב טפי ורבותא דקריבא קא משמע לן דלא תימא היכא דמרחק הוא דהיבמה הולכת אחריו משום טורח דיבם אבל היכא דמקרב דליכא עליה טורח כגון מטבריא לצפורי דהוו תרווייהו בתוך תחום שבת אימא כופין איתו שיבא אצלה קא משמע לן דאין כופין אותו וכו' אלו תורף דב"ק מדכתב דאין כופין אותו משמע ודאי דאי איהו צבי ברעות נפשיה למיזל גבה לית לן בה אלמא סובר דזקני עירו דכתיב קרא לאו לעיכובא הוא שתהיה החליצה דוקא בזקני עירו ולא בזקני עירה וכיון דהכי הוא פשיטא ודאי דהוא הדין בעיר שאינה של שניהם דשפיר דמי כל שנתרצו הוא ויבמתו לחלוץ שם ועיין שם עוד בסי' קי"ו כתב וז"ל ומה שאמרו היבמה הולכת אחר היבם להתירה הוא אם היתה בארץ אחרת שאין להכריח את היבם ללכת למקום שהיא שם כדי להתירה אלא היא שרוצה החלי' הולכת אצלו עד כאן הנה גם בתשובה זו דקדק וכתב שאין לנו להכריח את היבם וכו' דמשמע דאם בלא הכרח שלנו הוא מרוצה בזה לית לן בה אף דאינו זקני עירו (וקצת משמע מדב"ק דמה שכתב היבמה הולכת וכו' אגוף החליצה היא שתהיה בעירו אלא דלאו לעיכובא הוא ועיין בשו"ת שמש צדקה סי' צ"ח הנ"ל מה שכתב בשם הרב השואל מדברי הקיצור פסקי הרא"ש דפרק זה בורר ועוד מדברי איזה פוסקים ומה שהשיב על דבריו עיין שם באורך וק"ל):

וקצת מוכח כן מעובדא שבבית הלל הובא בפתחי תשובה סי' קס"ט סעיף קטן י"א וזה לשונו ואני ראיתי פעם אחת שבאו שניהם איש ואשה לחלוץ באסיפת המדינה ולא היו

מכירים אותם שום אדם ונתנו חליצה שם בפני כמה גדולים וכו' עד כאן ומדקאמר שלא היו מכירים אותם שים אדם משמע דלא היה עיר שלהם דאם [לא] כן לא יתכן שלא יהיו מכירים אותם שום אדם אלא דיש לדחות כמובן ובעובדא שבשו"ת שואל ומשיב חלק שני סי' פ"ה שחלצה להאח הגדול בפיטרע נראין הדברים שלא היתה עירו של החולץ רק שנזדמן שבא שם עם האנשי חיל כי הוא גם כן היה מאנשי חיל ולא היה שום אדם בעולם שיכול להכירו וכל מאי דשקיל וטרי שם משום שאין מכירים אותו אבל משום שחלץ שלא בזקני עירו לא חלי ולא מרגיש משמע דפשיטא ליה דלאו לעיכובא בעינן זקני עירו וגם זה י"ל כמובן ועיין להגאון מוהר"ם מליבוויץ בצמח צדק שלו בחלק אבן העזר סי' ח' בסופו בעובדא דהיבם רחוק חמשים פרסאות והיא אינה רוצה לבא אצלו כתב על זה דלחייב היבם לילך למקומה לחלוץ ודאי אינו מחוייב דהא קיימא לן היבמה הולכת אחר היבם כל שכן שהיבם מברר שאי אפשר לו לילך לעירה וכו' ע"כ משמע דאם היה רוצה היבם לילך למקומה שפיר דמי דדוקא לחייבו שילך אחריה אין לנו אבל אם רוצה בזה לית לן בה וכדברי הגאון שיבת ציון דזקני עירו לאו לעיכובא שתהיה החליצה בהם הוא הדין בזקני עיר שאינה של שניהם וכבר כתב בשיבת ציון בשם הגאון בית חדש בתשובות החדשות סוף סי' צ"ה דכן המנהג פשוט מעשים בכל יום עיין שם ועיין דברי חכמים סי' קכ"א (ד"ה ונידון) ובסימן קכ"ד:

אות ז

כשחולצת המנעל מרגל היבם הצרכתי ליבמה ליטול ידיה קודם שתאמר ככה יעשה וכו' דקיימא לן החולץ מנעליו בידיו צריך נטילת ידים ולאו דוקא מנעליו דהוא הדין מנעלים של אחרים והוא הדין הדיינים כשנוגעים במנעל זה כדי לראותו וגם כשרואים רגל היבם ונוגעים בו לראות אם הוא נקי מכל טינוף צריכים נטילת ידים ואפילו אם [אין] נוגעים ברגלו מכל מקום המנעל אי אפשר בלא נגיעה לכן צריך נטילת ידים מרן החבי"ף בספר חיים ושלום חלק שני הנדפס חדש ממש סוף סי' ק"ו ואזיל לשיטתיה שבספר לב חיים חלק שני סימן ב' וסימן ג' דמשמע ליה דמה שהצריכו נטילת ידים על המנעלים לאו דוקא אם חולץ או נועל אותם אלא הוא הדין לנוגע בהם לבד דצריך נטילת ידים ועיין מה שכתבתי על דבריו במערכת נטילת ידים דאין נראה כן מדברי הפוסקים: **אך** מה שכתב דגם הדיינים אם נוגעים ברגל היבם כדי לבודקו צריכים מפני זה נטילת ידים אף דמסתמא הרגל הוא נקי מכל טינוף שכבר רחץ רגלו סמוך לחליצה וכרכו בסמרטוט לשומרו מכל טינוף שכן המנהג פשוט (ועיין בסדר חליצה למוהר"ם אות ס"ב וס"ג ובשאר מחברים) אם כן נראה דלא היה לו להצריך נטילת ידים בשביל מה שיגעו

הדיינים ברגל היבם לפי מה שכתב הוא עצמו בשו"ת לב חיים הנ"ל סי' ה' דמי שרחץ רגלו היטב ולא נשאר לו שום טינוף וליכלוך וזיעה ונגע בידו אין צריך נטילת ידים עיין שם ואם כן אף דמשום חומרא בדקינן ביה מכל מקום אם בדקו בו והוא נקי נראה דאין מקום לנטילה זו לפי שיטתו הנ"ל:

אלא דראיתי להרב פתח הדביר בחלק שלישי דף פר"ח ע"א שעמד מתמיה על מה שכתב בלב חיים הנ"ל ודחה ראייתו והביא מה שכתב הגאון מור וקציעה דהנטילה לחליצת המנעלים אינה אלא משום זוהמת הרגלים דאפילו הם רחוצים זוהמא דבקה בהם ואותו רוח זוהמא חלה על המנעלים וכו' עיין שם שכן הוא דעתו דגם בנוגע ברגל שהוא רחוץ צריך נטילת ידים לכן נראה דצריכים הדיינים ליזהר שלא ליגע ברגל היבם או שיטלו ידיהם אבל משום נגיעתם במנעל נראה דאין לחוש כלל ומכל מקום הואיל ונפיק מפומיה דמרן החבי"ף טוב ליזהר שיטלו ידיהם אף אם לא הוצרכו ליגע ברגלו או שיבדקו המנעל על ידי מטפחת כרוכה בידם שלא יצטרכו לנטילת ידים:

ואחר זמן רב בא לידי ספר כפי אהרן לה"ה מוהר"א עזריאל יצ"ו וראיתי בשו"ת אבן העזר סי' כ"א הביא מה שכתב בספר חיים ושלום הנ"ל והאריך להוכיח דאין צריך ליטול ידיהם לא הדיינים ולא היבמה ויש לי להשתעשע בדב"ק לכן אעתיק תמצית דב"ק הצריכים לי והוא דמתחלה כתב דהרב החבי"ף הפריז על המדה לחדש דבר שלא שיערו הקדמונים ולא נמצא בשום אחד ממסדרי חליצות וכל כי הא לא הוו שתקי ומדינא נמי אין צריך דהא הטעם דחולץ מנעליו צריך נטילה הוא משום נקיות דומיא דנוגע בגופו וכיון שרגל יבם מנוקה על ידי שרחצו אותו גם תמול גם היום אם כן אין צריך נטילת ידים אף אם יגעו הדיינים ומהאי טעמא אין צריך נטילת ידים משום המנעל דמה שחולץ מנעליו צריך נטילת ידים הוא מפני זיעת הרגל הנדבק בו על ידי רבוי ההילוך או מפני שעל ידי שמהלך בו בחצר או ברשות הרבים נדבק בשוליו איזה טינוף מה שאין כן בשל חליצה דאין שוהה ברגלו אלא מעט ואין בו שום זיעה וגם מה שמהלך בו על גבי רצפה או על גבי מחצלת וליכא שום טינוף ואטו מי שנוגע במנעלים חדשים מי נימא דצריך נטילת ידים וזו לא אמרה אדם מעולם כיון שאין בהם ליכלוך וזיעה וגם הכריח דכשהרגל נקי אין צריך נטילת ידים ממה שכתב באורח חיים סי' ע"ד דמי שהוא בתוך המים דאינו יכול לברך משום שלבו רואה את הערוה אם מחבק זרועותיו הוי הפסק ומברך וכן ביורה דעה סי' ר' נדה חובקת זרועותיה ומברכת אף דהנוגע בגופו צריך נטילת ידים אלא ודאי כיון שהוא במים ורחץ והוסר מילמולי תו ליכא קפידא אם יהיו ידיו נוגעות בבשרו עד

כאן והנה מה שפקפק מפאת שהרגל נקי כבר נתבאר מדברי הגאון מור וקציעה הנ"ל דאף אם הרגל רחוץ ונקי רוח זוהמה דבקה בו:

וגם מה שכתב על המנעלים כיון שאין שוהה ברגלו וכו' הנה אם נודה לסברת מרן החבי"ף דלאו דוקא חולץ ונועל אלא הוא הדין נוגע במנעלים שפיר יש ללמוד מדברי הגאון מור וקציעה דגם במנעל של חליצה הדין כן שהרי סיים וזה לשונו ועל כרחין כשנעל אותם אפילו פעם אחת והלך בהם על הארץ כבר שרה עליהם רוח רעה עד כאן עיין שם בפתח הדביר ומבואר דלאו בטינוף וליכלוך תליא כי זהו כח שליטת הרוח רעה כל שנועל ומהלך בהם על הארץ שרה עליהם הרוח רעה וכשם שמי שמכניס ידיו לבית הכסא אף שלא עשה צרכיו ולא נגע בשום טינוף הרוח רעה שורה על ידיו על ידי הכניסה הכי נמי במנעלים אך מה שיש לדקדק הוא מה שכתבתי בעניותין דנראה מדברי הפוסקים דלא הצריכו נטילת ידים אלא לנועל וחולץ ולא לנוגע לבד דאף דיש במנעלים רוח רעה על ידי שלבשו אותם פעם אחרת מכל מקום אין בכח הרוח רע ההוא לשלוט על האדם כשיגע בהם בלא נעילה וחליצה והרי אוכלין ומשקין שתחת המטה רוח רעה שורה עליהם ולא אמרו אלא שלא לאוכלם אבל לא הצריכו נטילת ידים מפני הנגיעה בהם ולפי דברי הרב מור וקציעה הנ"ל נראה דאין ראיה מדין חבוק זרועות דאף אי נימא דכשחובק הזרוע נוגעות גם הידים בגוף מכל מקום נגיעה בגוף ודאי משום ליכלוך וטינוף הוא דקפדינן אך רגלים ממהרות להצריך נטילת ידים אף היכא דליכא טינוף מפני שליטת הרוח רעה כנז"ל:

שוב כתב דיש להכריח דלא בעי נטילת ידים מדאמרינן ביבמות דף ק"ד דפליגי רבי אליעזר ורבי עקיבא ברקיקה אי מעכבא דלרבי אליעזר כל דבר שהוא מעשה מעכב ורבי עקיבא סובר דדוקא מעשה באיש מעכב ובקריאה גם רבי אליעזר מודה דלא מעכבא ואמאי לא מעכבא הרי איכא מעשה דצריכה החולצת ליטול ידיה אחר החליצה ונטילת ידים לתפלה היא מדאורייתא כמו שכתב הרא"ש בשם הרמב"ן והביא דבריו מרן הבית יוסף סי' תקנ"ד אלא ודאי דאין צריך נטילת ידים וליכא מעשה ואהכי לא מעכבא אלו תורף דב"ק וכתב להוכיח דאף דהקריאה עצמה לא הויא מעשה מכל מקום אם צריכה היא למעשה שקודם לכן גם היא נחשבת מעשה עיין שם באורך ובהורמנותיה דמר ניהו רבה תמוהים דבריו בזה דהדבר פשוט וברור בלי שום ספק דנטילה זו אינה מדאורייתא כלל ומה שכתבו הפוסקים דהוי כטבילה של מצוה לאו למימרא דשוו אהדדי וכשם שטבילת נדה וכיוצא מדאורייתא הכי נמי נטילה לתפלה דזה לא עלה על לב כלל אלא כונתם פשוטה דכיון דלא אסרו חכמים רחיצה אלא כשהיא לתענוג ואפילו ביום

הכפורים לדעת הסוברים דחמשה עינויין כולהו מן התורה מכל מקום סוברים דהכתוב מסרו לחכמים מה שנראה להם לאסור אסור ואינהו דאמור דרחיצה שאינה של תענוג מותרת ומשום הכי חייבי טבילות טובלים כדרכן אם כן הוא הדין דרשאים ליטול לתפלה דאיכא בה מצוה מתקנתא דרבנן ולא הויא רחיצה של תענוג וממילא כיון דאין נטילה זו מדאורייתא אי אפשר לומר דקריאה מעכבא משום מעשה דנטילה וגם מני"ר נר"ו מודה בזה אלא דלפי מאי דמשמע ליה מדברי הפוסקים דנטילה זו היא מן התורה קיליף דאין צריך נטילת ידים אבל זה אינו אחרי המחילה רבה כאמור:

ואף אי הוה מודינא לסברתו דנטילת ידים זו היא מדאורייתא נראה לי הדל דאין זה הכרח כלל משום דהדבר פשוט דכי אמרינן דכל שהוא מעשה מעכב היינו מעשה הכתוב באותו ענין באותו פרק באותו מקום דעליה קמהדר ככה עיכובא אבל נטילת ידים זו נהי דמדאורייתא צריכה היא מכל מקום כיון דלא נאמר באותו ענין לא חשיב מעשה זה למישוייה לקריאה כמעשה דליעכב:

ומה שכתב עוד דמלבד דליכא חיובא מדינא אלא אף [אם] תרצה להחמיר ליטול בין חליצה לקריאה יש חשש פיסול בחליצה דומיא דגט דבעינן וכתב ונתן מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא מחובר שמחוסר כתיבה קציצה ונתינה והכי אמרינן גבי כסוי הדם וגבי עיר הנדחת וכו' והוא הדין הכא יש פיסול משום דמחוסר חליצה נטילה וקריאה אלו תורף דב"ק והאריך בזה עיין שם באורך ואיני מופנה לעיין בדינים הנ"ל אמנם בהשקפה ראשונה נראה לי הדל דיש לחלק בנושאים שבגט אין הדבר מוכרח שיהיה במחובר ויקצץ אחר הכתיבה ואדרבא אורח ארעא מצותו בתלוש דכן הוא דרך כתיבה ליכתב בדבר תלוש לכן כל מה שאינו מוכרח לעשיית המצוה אם עושה הוי הפסק אבל נטילת ידים דלשיטת מרן החבי"ף היא מוכרחת בענין חליצה דלא סגי בלאו הכי אף דאין הנטילת ידים מוכרחת מן התורה מכל מקום כיון דצורך יש בה דאי אפשר לקריאה בלאו הכי לא חשיב הפסק והרי בגט נמי כל מה שכותבים יותר ממה שהוא גופו של גט וכן החתימה המפסקת בין כתיבה למסירה לא הוי הפסק אף למאן דאמר עדי מסירה כרתי וכן כמה עניינים מפסיקים בגט בין כתיבה לנתינה ולא חיישינן כלל עיין להרב יד המלך דף כ"ג ע"ב ועוד יש לומר שאני גט דהנתינה הוא דבר המעכב בגט קפיד רחמנא לפסול בהפסק שבין הכתיבה להנתינה אבל חליצה דאין הקריאה מעכבא מאן לימא לן דכי קריא והפסיקה בדבר אחר בין חליצה להקריאה דפוסל החליצה בזה דכיון דלא אשכחן בש"ס ופוסקים כל כי הא מילתא מסתברא דלא מיפסיל החליצה בהכי וע"כ נראה דהיבמה והדיינים אם נוגעים במנעל טוב שיטלו ידיהם קודם קריאת

הפסוקים כדברי מרן החבי"ף ואם נוגעים ברגל עצמו ודאי דצריכים נטילת ידים כמו שכתבתי לעיל (ועיין במה שרשמתי בקונטריס כללי הפוסקים סי' י"ו אות נו"ן:

והן עתה הגיע לידי ספר רוח חיים חלק שני וראיתי שם בסוף הספר דף חנ"ק ע"ג מה שהאריך מר בריה דמרן החבי"ף להשיב על דברי גאון עוזינו הרב כפי אהרן נר"ו ובדף קט"ן (ד"ה אלא) הביא דברי הגאון מור וקציעה שכתב כן דחולץ מנעליו שאמרו ז"ל שצריך נטילת ידים לאו דוקא חולץ אלא הוא הדין לנוגע בהם אם הם ישנים מלוכלכים ונקטו חולץ דהוי מילתא פסיקא דמשנעל פעם אחת כבר שרה עליהם רוח רעה דברגלים נמי אפילו הם רחוצים זוהמא דבקה בהם ואותו רוח זוהמא חלה על המנעלים מיד מכל מקום תרתי בעינן נעל והלך בהם פעם אחת על הארץ ובחדשים שלא נעל אותם עדיין לית לן בה (אם יגע בהם) עד כאן לשונו מבואר הוא היפך מה שכתבתי בעניותין במערכת נטילת ידים דבנוגע במנעלים אין צריך נטילת ידים ומכל מקום גם מדברי הגאון מור וקציעה יש במשמע דבמנעל של חליצה אין צריך נטילת ידים משום הנגיעה בו לבד בלא חליצה דהרי כתב דהוא הדין לנוגע בהם אם הם ישנים מלוכלכים ומנעל של חליצה לא נמצא ולא ימצא בשום זמן שיהא בסוג מלוכלך דאף דלא הזכירו הפוסקים לבודקו אלא מבפנים מכל מקום גם מבחוץ הוא נקי מכל טינוף כמו שכתב מני"ר רבין חסידא בספרו כפי אהרן נר"ו כיון שאינו מהלך בו אלא ארבע אמות על הרצפה או על גבי מחצלת (וכל מה שכתב מוהרי"ף נר"ו בספרו רוח חיים הנ"ל בדף ק"ס ע"ד דרצפת בית הכנסת מלוכלכת תמיד מעפר דל וכו' פטומי מילי בעלמא נינהו ומעולם לא ראינו ולא שמענו מנעלים של חליצה חדשים גם ישנים שיהא בהם שום ליכלוך וטינוף כלל וגם כמדומה שאין המנהג בעיק"ו לחלוץ בבית הכנסת עצמו כמו שנראה מדברי מוהרי"ף הנ"ל שהוא מנהג עירו אלא חולצין בעזרת בית הכנסת או בישיבת הדיינים ושם אין העניים מסבבים ועל הרוב המקום ההוא נקי ובר מכל טינוף שבעולם) ואם כן הדיינים אם לא יגעו ברגל היבם רק במנעל אם הוא נקי ואינו מלוכלך מן הדין אין צריך נטילה אבל אם נוגעים ברגל היבם אף שהוא רחוץ ונקי צריכים נטילת ידים לפי דברי הגאון מור וקציעה הנ"ל וכן כתבו עוד קצת מקובלים שהביא הרב פה"ד בספר פנים במשפט בהשמטות לפתח הדביר חלק שלישי כמו שכתב בשמו בספר רוח חיים הנ"ל דף קט"ן ע"ד עיין שם ובדף קס"א ואילך הן לו הובא שם דברי הרב כמוה"ר נח"מ מודעי נר"ו מה שהשיב על דברי גאון עוזינו רבין חסידא בספרו כפי אהרן הנ"ל ופנאי אין לי לעיין עתה בדב"ק טוב אך כמעט שעברתי ראיתי שכיונתי לדעתו באיזה פרטים כמו שיראה הרואה והרב הנ"ל נר"ו מסיק כוותיה דמרן החבי"ף להצריך נטילה ליבם ולדיינים מן הדין וכבר כתבתי

הנראה לעניות דעתי בזה ועיין בספר ישמח לב חלק שני הנדפס מחדש בדף ה"ן סי' ד' העתיק מסקנת גאון עוזינו בספרו כפי אהרן ולפי הנראה לא ראה אז מה שכתב בספר רוח חיים הנ"ל (עיין מה שציין רבינו לקמן סי' ד' אות כ"ו):

אות ח

צורת המנעל ימין לידע החילוק שבין של ימין לשל שמאל אינו מפורש להדיא בדברי רבותינו הטור ומרן והרמ"א בשלחן ערוך וכתב הגאון שבות יעקב בחלק שני סי' קכ"ט וזה לשונו כאשר באתי פעם ראשונה במושב בית דין לסדר דין החליצה אמרתי מזקנים אתבונן החילוק לידע בין ימין או שמאל לענין מנעל של חליצה והשיבו לי שקבלה בידם שמנעל של ימין הקשרים בצד ימין והלולאות בצד שמאל ומנעל של שמאל להיפך ובאמת אם קבלה נקבל אבל מכל מקום היה לבי נוקפי בזה כי לשין הטור ושלחן ערוך והפוסקים סי' קס"ט שיהא המנעל נעשה כמדת וכצורת רגל הימנית וכן בשמאלית משמע שבצורת מנעל עצמו יש שינוי לידע איזה של שמאל ואיזה של ימין ונראה לי כפשוטו שהרגל של ימין באצבע גדול עד הקטן הוא באלכסון לצד ימין ובצד שמאל הוא באלכסון מאצבע גדול עד הקטן לצד שמאל וזה מדוקדק כונת הפוסקים כצורת רגל הימנית וכצורת רגל שמאלית לחתוך אותם כן ואף שבמנעלים שאנו לובשים בכל יום אין עושין כן לפי שדרכם להפכם לפעמים מרגל ימין לשמאל מה שאין כן בחליצה דאסור לעשות כן והצעתי הדבר לפני חברי ורבותי והוטב בעיניהם וכן עשינו מעשה וכן נוהגים בפראג עד היום הזה ומצאתי און לדברי בנחלת שבעה מהדורא בתרא דף כ"ה ע"ד סעיף כ"א וזה לשונו כי אצבעות הרגלים הם משופעים מן אצבע גדול של ימין עד אצבע קטנה הולך השיפוע לצד חוץ של רגל ואם כן על כרחין צריך להיות התפירה מתחלה אצבע. גדול כל השיפוע עד כאן לשונו ושמחתי שכיונתי לדעת הראשונים מכל מקום גם הקשרים והלולאות יש לעשות כפי הקבלה אלו דברי הרב שבות יעקב והביא תורף דבריו הרב באר היטב סי' קס"ט סעיף קטן כ"ג ולפי הנראה לא ראה הוא ובית דינו דברי הגאון רש"ל בים של שלמה פרק מצות חליצה סי' ו' וזה לשונו וכתב עוד מוהרי"ב שלכתחלה יעשה הקרסים למנעל של ימין לצד שמאל דהיינו לפנים והלולאות לצד ימין דהיינו לחוץ כדרך שעושים במנעלים עד כאן לשונו וזהו היפך ממש מהקבלה שביד הזקנים הנ"ל ודוחק לפרש דכונת מוהרי"ב שהביא בים של שלמה היא שיעשה הקרסים בצד ימין ודקאמר לצד שמאל כונתו שכשיבא לסגור המנעל כשהקרסים הם בצד ימין אז יהיו הקרסים פונים לצד שמאל היינו לפנים הרגל ולכן כתב לצד שמאל ולא

כתב בצד שמאל והיינו כקבלת הזקנים אבל זה דוחק כיון שלא הוזכר בדברי מוהרי"ב מהסגר המנעל כלל משמע שכונתו לתת הקרסים בצד שמאל היפך הקבלה:

אך רש"ל סיים וזה לשונו ואומר אני אם הדרך במקומות אחרים בהיפך יעשה כמנהג המנעלים של אותו מקום עד כאן ולפי זה אפשר דבזמן הרב שבות יעקב כך היה מנהג הרצענים לעשות הקשרים מצד ימין והלולאות מצד שמאל ובתשובות רש"ל סי' ץ' הביא דבריו הרב כנסת הגדולה בסי' קס"ט אות ס"ו בהגהות הטור כתב גם כן כדבריו שבים של שלמה וזה לשונו יעשה בו שלשה קרסים ושלש לולאות שחורים תפורים בו ברצועה קטנה לבנה או נעשים בגוף המנעל בענין שיהיו מהודקים היטב ויעשה הקרסים לצד שמאל והלולאות לצד ימין במנעל של ימין ואם הדרך באותו מקום שהרצענים משנים יעשה כמנהג המקום עד כאן לשונו ודבריו מתאימים עם מה שכתב בים של שלמה:

והרב מוהר"ח מודעי בהגהותיו על ספר יד אהרן לאבן העזר סי' קס"ט הגהות הטור אות י"ז הובאו דבריו בקונטריס זכרון לראשונים שבספר ברך משה דף קס"ג ע"ד כתב וזה לשונו שההיכר בין ימין לשמאל מן הקרסים והלולאות כל בתר איפכא קאזיל ממה שכתב הרב שבות יעקב ומנהגינו כדברי רש"ל עד כאן לשונו ואין מצוי אצלי ספר יד אהרן להבין אמרי בינה ועל כל פנים מפורש בדבריו דמנהגם הוא כדברי רש"ל ומסתמא כונתו לדבריו שבים של שלמה ובתשובה הנ"ל ומשמע שרוצה לומר שיהיו הקרסים בצד שמאל:

שוב ראיתי שהרב זכור לאברהם בחלק שני דף ער"א אות ט"י כתב בענין זה וזה לשונו צורת המנעל לרגל הימין עיין להרב יד אהרן סי' קס"ט אות טו"ב ובכנסת הגדולה הגהות הטור אות ס"ו ועיין שם בגן נעול אות י"ג דהסי' הוא על ידי הקרסים דברגל ימין עושים הקרסים לצד ימין וברגל שמאל להיפך ואם מנהג הרצענים לשנות יעשה כמנהג המקום אבל הרב שבות יעקב הביאו הרב יד אהרן שם והרב באר היטב סעיף קטן כ"ג סובר דלא סגי בכך רק דמנעל של רגל ימין מאצבע גדול עד הקטן היא באלכסון לצד ימין ובצד שמאל הוא באלכסון מאצבע גדול עד הקטן לצד שמאל וצריך לחתוך אותו כן יעוין שם ובכתיבת יד של החה"ש הדה"מ החרמ"ג יצ"ו מנאתיו מעיד שראה להרב הגדול מהר"י אבועלפייא שלא היה מקפיד לסברת הרב שבות יעקב רק הוא היה נוהג בהיכר המנעל בהיכר הקרסים לבד דהיינו דמנעל של רגל ימין היה עושה הקרסים לצד שמאל ולא היה מקפיד בגוף המנעל שיהיה באלכסון וכנז' א"ד יצ"ו ועתה שלהי כסלו משנת התקנ"ד בעברו מעלת שד"ר הח"ר משה מאנאר יצ"ו ראיתי מנעל שלו שהיה לצד ימין עגול ומשפע ועולה לצד שמאל עד חודו של מנעל דהיינו מאצבע הקטן עד אצבע הגדול

ומשם והלאה לצד שמאל היה ביושר והיינו כסברת הרב שבות יעקב הנז' וגם כן הקרסים היו מצד ימין שלא כמנהגינו ושוב הצצתי היטב במנעל אחד שבעירנו ונראה קצת שינוי דהיינו שבצד שמאל הוא ביושר ובצד ימין היא קצת באלכסון ונראה וניכר שהוא עשוי לצורת רגל ימין וכסברת הרב שבות יעקב וכנז' איך שיהיה פשיטא ופשיטא דהטוב והישר הוא לחוש לסברת הרב שבות יעקב ולעשותו ככולי עלמא עד כאן לשונו:

הנה הבאתי שינוי מנהגי מקומות בזה ואני בבואי הנה בשנת תרכ"ז והוצרכתי לסדר חליצה שלחתי אחר מנעלי חליצה שבעירות אלו וראיתי שהקרסים הם בצד ימין (למנעל של ימין) ושלחתי להביא מנעל של חליצה מעיר גדולה קושטא יע"א וגם הוא היה הקרסים שלו בצד ימין ולא היה שום היכר אחר כי לפי הנראה לא חשו לסברת הרב שבות יעקב לעשות היכר בגוף המנעל עצמו:

אות ט

נחלקו הפוסקים אם יהיה המנעל מחתיכה אחת או אם אפשר משתי חתיכות הנה הגאון רש"ל בים של שלמה בפרק מצות חליצה שכתב בשם הרב נמוקי יוסף דטוב לעשותו מעור קשה כפירוש רש"י (דזה הוא החילוק שבין סנדל למנעל דסנדל קשה ובעינן סנדל לכתחלה) וגם לעשותו מחתיכה אחת (כפירוש הגדולים דמנעל הוא של שתים ושלש חתיכות וסנדל חתיכה אחת) וכתב על זה דלא נהירא כי אדרבה משמע מפרק במה אשה שאפילו סנדל אינו מחתיכה אחת וכו' והעיקר כפירוש רש"י ואף לפירוש הגדולים האידנא דלא שכיח סנדל לא קפדינן אחתיכה אחת וכתב שיהא העור קשה קצת ובמקום העקב יהיה קשה טפי עיין שם והרב זכור לאברהם דף ער"א ע"ב כתב שמנהג מקומו לעשותו משתי חתיכות דהיינו השואיל"ה מחתיכה אחת ושאר המנעל עם אזניו מחתיכה אחרת ותפור באמצע הפתוח לשימת הרגל לצד שמאל והשואיל"ה תפורה כולה עם גוף המנעל בתפירות תכופות זה לזה ותפורות בעור לבן וגב המנעל והאזנים והקרסים והלולאות מבפנים לבן ומחוץ שחור והשואיל"ה יותר קשה מעור גב הרגל וגם לבנה לגמרי וכן הרצועות לבנות לגמרי וכן הוא המנעל שלנו אך במנעל שהובא מקושטא ראיתי שעשו אותו מחתיכה אחת (כפירוש הגדילים הנ"ל) ואינו מעור קשה אלא רך מאד (וכן הרצועות הארוכות שתים הנה מעור רך מאד ובמנעל שלנו הם מעור קשה) ובראש המנעל (במקום הנחת אצבעות הרגל) הוא קצת משופע משני צדדיו מצד ימין ומצד שמאל ומעט חדוד באמצע (כצורת מיס"ט שלנו) ותפור צד שמאל כולו וגם קצת מצד ימין לפי שכדי שיהיה קצת משופע מצד ימין הוצרכו לחתוך מעט באמצע מצד ימין במקום שיהא נכפל ולא ידעתי למה חששו לפירוש הגדולים הנ"ל ולא חששו

לפירוש רש"י לעשותו מעור קשה אשר לדעת הגאון רש"ל פירוש זה הוא העיקר כנז"ל ואפשר היה להם לעשותו מחתיכה אחת וגם שיהא מעור קשה ותחתית הרגל (דהיינו השואיל"ה) יותר קשה היינו ליקח עור קשה ומה שיהיה תחתית המנעל יניחו אותו כמות שהוא ומה שיהיה גב המנעל יחליקו אותו שיסירו איזה קליפה מעוביו ויהיה דק ואז לא יהיה קשה כל כך כמו תחתית המנעל ועיין להרב הלבוש סימן קס"ט סעיף י"ו ויש לעיין באר מים חיים מוצירי סי' כ"ג דף ע"ב ע"ג ובמכתב בוכארא ו' אב תנז"ר ר' חזקיהו הכהן ובמה שהשבתי לו:

אות י

הרצועות שקושרים בהם המנעל כתב הגאון רש"ל בים של שלמה בפרק מצות חליצה סי' וי"ו בשם מוהרי"ב שיהיו למטה מן הקרסים והלולאות ויכרוך מלמטה למעלה והוא כתב דעדיף להיות מחוברות למעלה ויכרוך מלמעלה למטה ויהיה הקשר למטה בגב הרגל וכו' עיין שם ומדברי הגאון מוהר"ם בסדר חליצה אות ס"ו מתבאר דהרצועות למטה וכורך מלמטה למעלה וקושר למעלה כהמנהג שהזכיר בים של שלמה הנ"ל (אלא שכתב שהוא מנהג רע) והרב זכור לאברהם כתב גם כן שיהיו הרצועות למטה מן הקרסים והלולאות וכן עשינו במנעל שלנו ועתה ראיתי במנעל שהובא מקושטא שרצועה שמצד ימין היא למטה מהשלשה קרסים סמוך לגב הרגל ורצועה שמצד שמאל היא למעלה מן הלולאות ומדברי הרב הלבוש סי' קס"ט סעיף כ"ח נראה דהוא כמו מנעל שלנו וכן נראה מסדר חליצה של מוהר"י מינץ שבדרכי משה עיין שם וכן נראה מסדר חליצה שבכנסת הגדולה בגן נעול אות כ"ד כ"ה ובים של שלמה פרק מצות חליצה סי' ז' בשם אביו של מוהרי"ב כתב לעשות חיבור הרצועות זו שלא כנגד זו ולפי הנראה אין כונתו שתהיינה אחת למעלה ואחת למטה (כבמנעל הנ"ל) אלא שלא תהיו זו כנגד זו ממש כיעויין שם:

עוד יש חילוק בין מנעל שלנו למנעל הנ"ל כי מנעל שלנו הלולאות הם רצועות קטנות תפורות מבחוץ להמנעל ועיין בים של שלמה בפרק מצות חליצה סי' וי"ו בשם סמ"ק והרא"ש והטור דטוב שיהיו רצועות בפני עצמן ועיין למרן הבית יוסף בסי' קס"ט (ד"ה ומאיזה) ולהרב הלבוש שם סעיף י"ט וגם הרב זכור לאברהם כתב כן עיין שם ובמנעל הנ"ל הלולאות הן מגוף אזן המנעל ולא רצועות בפני עצמן והוא כמו שדקדק בים של שלמה מלשון הטור וקצת תימה בעיני כיון שהטור עצמו הביא לשון הרא"ש אם כן אין לעשות עיקר ממה שנראה מדקדוק הלשון והיה להם לעשות כמפורש בסמ"ק והרא"ש וכן נראה דעת מוהרי"ב וים של שלמה שם:

גם בתואר הלולאות יש חילוק כי במנעל שלנו הנקב של הלולאות הוא לאורך הרצועה קטנה ואינו פרוץ מרובה אלא מעט בענין שאם יכנס הקרס בתוכה לא יוכל להשמט מעצמו ועומד שם מהודק ובמנעל הנ"ל הלולאות כל אחת כצורת חלון מרובע ופרוץ מרובה אשר בקל אפשר להקרסים **שלו** להשמט מתוך הלולאות:

אף גם זאת הקרסים במנעל שלנו וכן הרצועות הארוכות הכל מחובר על ידי תפירה ובמנעל הנ"ל חבור הקרסים והשתי רצועות הנ"ל הוא על ידי תחיבה בלא תפירה עיין בים של שלמה סי' וי"ו דבבי"ת וסמ"ג כתב תפורות ומוהרי"ק דקדק מדאמרו קטרינן ביה מיתנא דהוא בלא תפירה והוא חלק עליו וגם למוהרי"ב איכא תפירה כיעוין שם וכן נראה ממה שכתב בשמו בים של שלמה סי' ז' ועיין למרן הבית יוסף בסימן קס"ט (ד"ה ומאיזה) ולהרב הלבוש שם סעיף י"ט ולהרב זכור לאברהם:

וכן בנקבים שבמנעל שמצד אחורי הרגל יש חלוק בין מנעל שלנו למנעל הנ"ל דבמנעל שלנו יש שני נקבים היינו נקב אחד אחורי הרגל נגד הקרס התחתון ונמשך רוחב הנקב נגד הקרס הנ"ל ועוד מעט מלמטה ומלמעלה ונקב השני נגד הקרם השני ומשך כל אחד מהנקבים הוא כל אחורי הרגל וגם מעט מצד ימין ומעט מצד שמאל ובמנעל הנ"ל הוא באופן זה בין קרס התחתון לשני יש שלשה נקבים אחד מימין ואחד באמצע ואחד בשמאל וכן בין קרס השני לעליון שלשה נקבים כנז"ל ולפי שההכרח לשלוח מנעל הנ"ל בחזרה הוצרכתי לרשום החילוקים על הספר ובדיו ואולי בעת הפנאי אוכל לעיין ולדעת בעזרת השם יתברך איזה יכשר ועיין להגאון חתם סופר הביא דבריו הרב פתחי תשובה סימן קס"ט סעיף קטן כ"ה:

אות יא

אם אי אפשר לברר מאחרים שהחולץ הוא גדול האחים יש לומר דהוא נאמן דיש ספק ספקא ספק דילמא קטן וגדול שוים (צריך ביאור) וספק לא ירצה הגדול לחלוץ וספק שמא הוא הגדול וכל שכן אם האח שבכאן אינו נשוי והאחר אפשר שיש לו אשה אף דאפשר לברורי בכי האי גוונא אין צריך הגאון מצות חליצה סעיף קטן ל"ד (כמ"כ בקונטריסי שהעתקתי איזה פרפראות מספר מצות חליצה כשהיה שאול בידי ועתה אינו מצוי אצלי ועיין להרב ישועות יעקב הביא דבריו הרב פתחי תשובה בסדר חליצה בקצרה סעיף קטן ח' ובביאורו לסדר חליצה למוהר"ם אות ל"ג):

אות יב

היבם ויבמתו נאמנים לומר שיש צ"ב יום זולת אם יש לחוש שרצונה לחלוץ קודם שלשה חדשים פן ירחיק היבם נדוד אבל בלא זה יש לסמוך עליה דודאי לא תעשה שקר בנפשה

בגילוי מילתא בכי האי גוונא דתעביד איסורא ותקלקל עצמה וכן נמי היכא דבודאי אינה מעוברת כיון דאינו אלא מדרבנן ובדיעבד חליצתה כשרה גם כן נאמנת בזה דהוי מילתא דעבידא לגלויי הגאון מצות חליצה סעיף קטן ל"ג:

אות יג

היבם מצטרף למנין עשרה כן כתב בסדר חליצה להגאון מוהר"ם אות כ' ועיין מה שכתבתי לעיל במערכת גט סי' א' אות א':

אות יד

על דבר המנעל הנעשה משלשה חתיכות אם כשר לחלוץ בו לכתחילה וכו' אף לכתחלה שפיר דמי לעשות מחתיכות הרבה דכיון דהסכימו האחרונים דמותר לעשות משתי חתיכות אם כן מאין הרגלים לחלק דמשלשה חתיכות פסול לכתחלה דמה לי שתי חתיכות מה לי שלשה וכו' ומנא לן לחדש גזרה מדעתינו לומר דבשתי חתיכות חייש למרופט טפי משלשה דמנא לן הך גזרה שאין לה מקום ושרש כלל כל שכן בנדון דידן דאיכא הוצאת לעז וזילותא דבית דין וחס ושלום לערער על הרב שנהג לחלוץ במנעל הנעשה משלשה חתיכות והמערער יהיה נזהר שלא נכווה בגחלת תלמיד חכם ועון עלבון תלמיד חכם בידו הגאון הר המור סימן ל"ב ועיין בחתם סופר חלק שני סי' קי"ב הובא בפתחי תשובה סי' קס"ט סעיף קטן כ' ובמה שכתבתי לבוכארא כרשום לעיל אות ט':

ואם המנעל הוא מעור עוף או דג צריך עיון אי מהני לחליצה ואנעלך תחש פרי מגדים בסי' תרי"ד במשבצות סעיף קטן ז':

אות טו

במאי דדרשינן דהיבמה הולכת אחר היבם ובמאי דדרשינן מקרא וקראו לו זקני עירו הן ולא שלוחם היה כתוב בקונטריס זה ונדפס בספרי דברי חכמים שבשדי חמד חלק ראשון סימן קכ"ד:

אות טז

בענין כריכת הרצועות בהמנעל הנה על ידי שבשביל הוצרכתי לעיין בדברי המחברים בזה ודעת קדושים אמצא ואעתיק פה דברי איזה ספרים אשר אינם נמצאים ביד כל אדם והם כבר ראו אור דברי הפוסקים שקדמום וזה החלי בעזרת השם יתברך הרב זכור לאברהם במערכה זו כתב (בדף ער"ה) ינעול המנעל וכו' ואחר שיכרוך וכו' על בשר השוק מלפנים וכן נקט הפרח מטה אהרן ופרי האדמה חלק רביעי הביאו היד אהרן סוף אות כ"ה לשון זו דמלפנים ע"ע וראיתי בכתיבת יד הח"ר משה גיראסי יצ"ו דהבין

דלפנים רוצה לומר לאחורי השוק ומוכח זה כתב דמנהגינו אינו כן רק על פני השוק אלו דבריו יצ"ו ולעניות דעתי דגם הרבנים הנז' סוברים כמנהגינו דהוא על פני השוק דהא בבית יוסף לא הביא שום חולק על זה כנראה שהוא מוסכם ואם כן מוכרח דמלפנים דקאמרי רוצה לומר על פני השוק וכן נראה מדברי הכנסת הגדולה לסדר חליצה אות כ"ד ועיין בלשון השלחן ערוך סדר חליצה אות כ"ד ועיין בלשון השלחן ערוך סעיף כ"ח ובלבוש שם ועיין בסדר חליצה למוהר"ם אות ס"ו דמשם באר"ה דלפנים היינו פני השוק איך שיהיה נראה דכולהו רבוותא סוברים על פני השוק מבחוץ כמנהגינו וכן שמעתי מפה מעלת הח"ר מ' מאנאר יצ"ו דרבני ירושלם נחלקו בדבר וסוף דבר הסכים ה"ה מוהרי"ט אלגאזי יצ"ו כמנהגינו על פני השוק ועשה כן מעשה אלו דבריו יצ"ו ועיין בח"ג דף קכ"ו ע"ד ולענין סדר כריכת הרצועות והקשרים עיין יד אהרן אות כ"ה באורך ומדברי הרב דבר משה ושאר אחרונים נראה דלא יש רק שלשה כריכות דהיינו אחר שסבב ובא לחור העליון שאחוריו אז יסבב למעלה מן האוזן כלו לפניו ויקשרנו שם ולא עוד אמנם השתא דבא מעשה לידי ורציתי לעשות כך וראיתי שאינו מהודק יפה שאם אתה עושה כן כשיגיע לחור העליון שמאחוריו שמשם יתחיל לסבב לפניו עד למעלה מן האוזן כלו וכנז"ל אז הוא נשמט ונופל למטה ואינו עומד שם כלל מחמת שיב ריוח הרבה בנתים ועל כן עשיתי עוד כריכה אחרת מצר שלפניו דהיינו בתוך האזנים ולמעלה מהקרסים והלולאות וסבבתי אותו לאחורי השוק למעלה מן האזנים ומשם סבבתי גם כן לפניו הכל על השוק ממש ושם עשיתי הקשרים והשתא נהדק יפה יפה והשתא כפי זה נמצא שיש על השוק ארבעה כרכים מלפניו ומלאחריו חוץ מכריכה אחת שיש עוד לפניו על גבי הרגל ממש שמשם מתחיל הכריכות ועיין מהר"ם אות ס"ו בכנסת הגדולה בגן נעול אות כ"ד ובלבוש שהביאו הבאר היטב סעיף קטן כ"ט ובדבר משה הנז"ל דנראה דלא יש רק שלשה כריכות ותו לא אם לא שנאמר דהשלש כריכות דכתב הרב דבר משה הם חוץ מהכריכה העליונה דכיון שצריך לסבוב ולקשרו לצד פנים ולמעלה מהמנעל הוא בהכרח לעשות כריכה אחרת וכנז"ל איך שיהיה עיין בשלחן ערוך בפירוש סדר חליצה אות ח"ן דיש אומרים לעשות חמשה כריכות ויש אומרים שלש ויש אומרים שנים וכתב מרן דהמנהג שלא לעשות יותר משתי כריכות דבהכי סגי להדק המנעל וכו' הרי דהכל תלוי שיהדק המנעל יפה וכיון דבמנעלים שלנו אינו מהדק יפה בשלש כריכות ודאי דהטוב והישר לעשות עוד כריכה אחרת להדקו יפה וכן נראה קצת שיהיה מנהגינו כמו שכתבתי דחזינא הרצועות ארוכות ביותר וכשכורכים שלש כריכות הם עודפות הרבה

אמנם כשכורכים ארבעה אינן עודפות ודו"ק וכן אמר לי החרמ"ג שכן נהגו עד כאן דברי הרב זכור לאברהם הנז"ל:

ובחלק שלישי דף קי"ט ע"ד כתב עיין מה שכתבתי בספרי דמה שכתבו הפוסקים על בשר השוק מלפנים היינו פני השוק ועיין בדין צומת הגידין ביורה דעה סי' נ"ו בבאר היטב סעיף קטן ג' ועם שיש לדחות כמובן מכל מקום האמת נראה דגם האדם שאינו רואה אותו נקרא צד חוץ ומה שלפניו שייך בו לשון לפנים כמו גב היד תוך היד והרב המגיה שם כתב על זה וזה לשונו ועיין לה"ה חיים שאל חלק שני סי' ל"ג דשקיל וטרי בראיות ברורות בענין כריכות מנעל החליצה שיהיו מצד חוץ שכן נוהגים בכל גלילות טורקיה והביא כמה פוסקים שסוברים כן ונשא ונתן עם כמה רבנים והסכימו כולם לעשות הכריכות מבחוץ ושוב הביא מה שכתב הרב פרי האדמה שהביא הרב יד אהרן וסיים שאמר להרב יד אהרן על אשר הביא בספרו דברי הפרי האדמה ולא העיד על דבריו ושהשיב לו האמת אתך ולא הוה אדעתאי לכתוב על זה וכו' עד כאן דברי הרב המגיה והנה הרב המחבר שציין לעיין בשלחן ערוך סכ"ח נראה שכונתו לדקדק כן מלשין מרן בשלחן ערוך בהלכות חליצה סעיף כ"ח וצריך שיהיה הקשר על בשר שוקו ולא על אזני המנעל לכן צריך שיחתוך במנעל לפניו ולאחריו כמו פגימה כדי שתהא הרצועה החוזרת דבוקה ממש על רגלו יחף ויסבב הרצועות פעמים סביב לשוק עד שישובו ראשי הרצועות על השוק לפנים וכו' ובדיני סדר חליצה בקצרה סעיף מ"ב יכרוך הרצועות פעמיים סביב שוקו מן הארכובה ולמטה ויכניסם בנקבים במנעל בענין שיגעו הרצועות בבשר שוקו מאחוריו וכו' עד כאן לענייננו מלשון זה נראה בעליל שהכריכות הן מבחוץ ולכן כתב שתהיו בענין שיגעו הרצועות בבשר שוקו מאחוריו ואם היה מכניס הרצועות מבפנים הרי כל הרצועה נוגעת בבשר השוק ולאו דוקא מאחוריו:

ונשאלתי מכבוד ידידי הרב הכולל מוהר"ר חזקיאו הכהן רב בעי"ת בוכארה יצ"ו וזה לשונו שאלתי מחכמי הישיבה כמה כריכות כורכין על המנעל וכיצד כורכין והם השיבוני כי כורכין חמש כריכות כדעת הרב זכור לאברהם והכל נכרכין פנימה דהיינו שמותחין הרצועה הימנית על פני הרגל לצד שמאל הקושר ומכניסין אותה ממטה לאזני המנעל ומסבבין אותה על הרגל ומוציאין אותה מצד ימין הקושר וכן עושין לשמאלית באופן הימנית הולכת לצד שמאל והשמאלית לימין עד שכורכין שלש כריכות סביב הרגל פנימה ואחרי כן מוציאין שתיהן ממעל לאזני המנעל וכורכין שם שני קשרים ועניבה עליהם וטעמם למה עושים הכל פנימה כי היכי דלא ליהוי מעל דמעל והנה כשומעי זאת פג לבי מלהאמין בדבר הזה כי עטרת ראשי אדוני אבי נהג כזאת בדבר כזה

אשר לא נעלם אף מדרדקי דבי רב ואם רק הוא מכם ולא היה מן הצורך להטריח קולמוסי בדבר הזה כי דבר פשוט הוא כביעתא בכותחא ואין לחוש מעל דמעל אחרי נהגו לעשות בו שני חריצין אף כי יכרוך הרצועות מלמעלה הקשר יבא על הבשר וכן כתב הטור סי' קס"ט בשם ספר המצות ולדעת הב"י מרדכי פרק מצות חליצה בשם אבי"ה צריך שיהיה הקשר על בשר שוקו ולא על אזני המנעל לכך כתב בספר המצות צריך שיחתוך לפניו ולאחריו כמו פגימה ויכוין שיבא הקשר וכו' וכתב בעל דרישה יכוין שיבא הקשר וכו' נראה לעניות דעתי מה שאנו נוהגין לחתוך מאחריו שני פגימות האי טעמא משום שבמקום שפוגמין וכו' מחשב גם כן קשר אבל מה שמשם והלאה מנוחת הרצועות וכו' אין קפידא וכן כתב הלבוש וכן כתב הבית שמואל בשמו וזה פשוט וגדולה מזו שנינו בפרק מצות חליצה ק"ב שהקשו שם למאן דאמר לכתחלה לא מאי טעמא כתב רש"י נראה דאפילו שני מנעלים יחד אם חלצה אותם יחד חליצתה כשרה וכן כתב הרא"ש וכן כתב רבינו ירוחם בשם הרמ"ה הגם שמרן בית יוסף בסי' קס"ט נדחק בדברי הסמ"ק והוכרח להעמיד רש"י בדיעבד הנה הרב הפרישה תמה על הרב בית יוסף וישב דברי סמ"ק אשר המה אלצוהו להבית יוסף לדחוק בדברי רש"י ולהעמידם בדיעבד ואוקים דברי רש"י לכתחלה כפשטן אם כן איפא איככה נחוש למעל דמעל ברצועות התפורות במנעל גופיה והקשר יבא על הבשר במקום החריצין ולהיות כי צעיר אנכי לימים והם ישישים ולא נתנו אמון בדברי אלה נועצנו יחד ובהסכמה עלינו לדרוש מנעל עשוי ומכורך ברצועות על הרגל יחד מאת כת"ר שיחיה לעד ובזה יודע איפא קושט דברי אמת עכ"ל יצ"ו:

והנה אמת דבלשון סדר הגאון מוהר"ם באות ס"ו קצת יש במשמע שתהיינה הכריכות מבפנים כדמשמע להו לחכמי הישיבה הנ"ל יצ"ו ואני אמרתי לחתני ותלמידי המופלג ושנון היקר ר' שלמה אשרוו רב מטעם הממשלה יצ"ו פוק עיין בה בצירוף חברך תלמידי היקר ר' יאודה אשכנזי יצ"ו ולו שמעו בקולי ואחר שעיינו שניהם כאחד ונלוו עמהם החוט המשולש תלמידי הב' נו"ח אברהם נסים אשכנזי יצ"ו ותלמידי הבחורים רפאל לאבאק בן הרב ר' משה ליב ז"ל יצ"ו ויוסף הלוי יצ"ו בדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים הם המדברים בדין זה ותרב חכמת שלמה דק ואשכח שגם כונת מוהר"ם לא היתה לעשות הכריכות מבפנים וגם הוא יסבור ולו ידע שתהיו מבחוץ והצדק אתו שכן הבין בדעתו מרן חיד"א בדבריו שבספר חיים שאל שהבאתי בתשובתי לידידי הרב השואל הנ"ל יצ"ו וכן נראה שהבין הרב זכור לאברהם הנז"ל ולא אאריך בביאור דברי מוהר"ם רק אכתוב את אשר כתבתי להרב השואל יצ"ו ואלה דברי אשר נתוכח עם מעלת חכמי

הישיבה יחיו הם המדברים בשם הרב מר אביו הכהן הגדול לעשות הכריכות סביב הרגל מבפנים משום לתא דמעל דמעל ולמעלתו פג לבו מהאמין על השמועה ולחזקיה פשיטא ליה דאין בזה משום מעל דמעל ככתוב בדב"ק הנה מצד הדין רואה אני דברי כת"ר שרירין וקיימין שאין בזה חשש משום מעל דמעל ותמה אני על חכמי הישיבה אם ראו דברי הרבנים הדרישה וזכור לאברהם מה מקום להנדס בזה הדרישה כתב שכפלת הרצועות תהיה במקום בשר על שוקו וכו' אבל מה שמשם והלאה מונחת ברצועה על עור המנעל עד מקום שחוזרות ופוגעות הרצועות זו לזו לפניו או לאחריו אין קפידא דאינו דומה לקשר כלל ובזכור לאברהם כתב שכריכת הרצועות מבחוץ ובזכור לאברהם חלק שלישי כתב הרב המגיה תורף דברי מרן חיד"א בחיים שאל ומפורש יוצא לכרוך מבחוץ ורק מה שכנגד הנקבים והפגימות יגע בבשר ואם חכמי הישיבה יצ"ו הן כל יקר ראתה עיניהם פליאה דעת ממני איך יעמדו על דעתם לומר שיש בזה משום מעל דמעל והמעיין בגוף דברי הרב בחיים שאל ישר יחזה כלפי לייא ונהפוך הוא שאם תהיה מבפנים חשיב לה הרב מעל דמעל ועם כי אין להזניח סברתם ויש להם עמוד חזק להשען בו מר ניהו תנא ירושלמאה הרב פרי האדמה שהביא בחיים שאל ובזכור לאברהם אבל ודאי לדינא הנכון הוא כמו שכתב כת"ר יצ"ו ואף אם שמועתם ברורה (שהרב מר אביו היה עושה מבפנים) לא נפלאת היא לומר שלא ראה דברי מרן חיד"א הנ"ל (ואולי לא היה נמצא אצלו ספר חיים שאל כלל שגם אני הדל זה זמן לא כביר שזכיתי בו) והבין מדברי סדר חליצה דמוהר"ם באות ס"ו שכתב לפנים שרצונו מבפנים אלא שמרן חיד"א שם כתב שכונתו שיהיו על פני השוק ואין כונתו שיהיו הכריכות מבפנים ואילו הרב א"ב הוא ראה דברי מי שגדול בחיים שאל הנ"ל הוה הדר ביה שכן ראוי להיות חוזר ולבטל דעתנו נגד דעת קדמונינו לקדושים אשר בארץ זיע"א ונכון בעיני להעתיק דברי מרן חיד"א בחיים שאל ככתבו וכלשונו וזהו:

עתה אמת אגיד כי בענין כריכות המנעל חליצה הוו נהיגי פה עיהק"ו ירושלם תובב"א דעושין כריכות הרצועות מבפנים על הרגל ממש וזה שנים בהיותי עומד ומשמש לפני מורינו הרב הגדול חד בדרא כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה שמעתי שהעיד שבאיזמיר עיר ואם נוהגים לעשות כריכות הרצועות מבחוץ וכן נוהגים במתא קושטנדינא רבתי ובכל גלילות טורקיאה וגם העיד שכך היו נוהגים פה עיה"ק ירושלם ת"ו טרם לכתו לאיזמיר ככל אשר עושים בקושטנדינא ואיזמיר ושאלוניקי ומצרים וגלילותיה והאידנא דאתרמי חליצה בבית דיננו י"ב בשנת התק"ך אנן בעניותין הוינן בה בעיקרא דמלתא ובצפייתינו צפינו כי שרש כריכות אלו הם להדק הטב המנעל כמבואר בש"ס פרק מצות חליצה

איכו השתא ניחזי אנן בעבור נעלים דמות צורות דנהיגי ברוב ישראל כי המנעל יש לו נקבים מאחוריו ופנמים מלפניו יסודתו בהררי קודש סברת המרדכי ומרן בשלחן ערוך כמבואר באורך בפירוש סדר חליצה אות נ"ט וטעמא שיהיו רצועות נוגעות בבשר דלא ליהוי מעל דמעל ובשגם הסברא תמוהה קצת דבשם פרק מצות חליצה אסיק דלית בהא מעל דמעל כמו שהקשה מרן בית יוסף לדברי סמ"ק שכתב והאזנים לא יהיו זה על זה שהוא מעל דמעל וקשיתיה למרן דמגמרין משמע להיפך וכן מהרש"ל אכיף ימא רבה ים של שלמה פרק מצות חליצה סי' ו' דחה דברי המרדכי מטעם זה וזו הלכה העלה שלא לעשות נקבים ופגימות עיין שם באורך מכל מקום אנן דסגינן בשלמותא כלנו מסובין אתכא דריש גלותא מרן בשלחנו הטהור וכותיה נקיטינן דתירץ בעד הסמ"ק דלכתחלה יש לחוש לזה הגם דדחיקא מילתא דאם כן אמאי איצטריך הש"ס לשנויי דבדיעבד במנעל לא משום גזרה דמרופט כבר פשטה הוראה בכל גלילותינו כמרן ואם כן מאחר דנקיטינן הך חומרא דמרדכי אם כן מה מקום לכרוך הרצועות מבפנים דהוי מעל דמעל לסברא זו ועוד דברצועות הכרוכות על הרגל מהדק הרגל לא המנעל ורפוי הוא ועינא דשפיר חזי בדברי המרדכי ומרן בשלחן ערוך יראה שכונתם לכרוך הרצועות סביב המנעל דוקא והרי הוא כמבואר לכל מעיין ופשוט והנקבים ופגימות יוכיחו דאי הרצועות נכרכות מבפנים לא צריכי נקבים ופגימות וכן מוכח בהדיא מסוף דברי מרן אות נ"ט הנז' ומה שכתב בסדר חליצה להרב בית שמואל אות ס"ו הרואה יראה שזה כונתו כדאמרן ומ"ש שם לפנים רוצה לומר לצד פנים שבו הקרסים והלולאות ופשוט וגם בסדר חליצה למוהרשד"ם ובסדר חליצה להרב פרח מטה אהרן חלק שני סי' כ"ה מוכח הכי וכן בסדר חליצה להרב מוהר"י חאגיז בהלכות קטנות משמע כן והוא היה מארי דאתרא בעיה"ק ירושלם תו"ב ובזה ראיתי בשו"ת הרשב"א באותיות מרובעות סי' שצ"ח שכתב וכורכין הרצועה שתי כריכות סביב צואר המנעל וכו' עיין שם ובכל האמור ויותר ממה שקריתי לפניכם נשאתי ונתתי עם רב אחאי הרב המובהק שפר יוחסין כמוהר"ר יום טוב אלגאזי נר"ו וגם הרצינו הדברים לפני הרב המופלא כמוהר"ר יאודה נבון נר"ו ולפני הרב המו' כמוהר"ר משה בולא נר"ו והסכימו כולם בדבר לעשות הכריכות מבחוץ כמו שהיו נוהגים פעה"ק ירושלם ת"ו מקדם קדמתה וכמנהג כרכין ועיירות גדולות שבטורקיא"ה וארץ מצרים וגם העידו שכך נוהגים בערי המערב ועשינו מעשה בשני בתי דינין לכרוך הרצועות מבחוץ רק שיהיו נוגעים בבשר מאחור בנקבים ומצד פנים בפגימות ובין הקרסים ללולאות אמנם הרב המופלא בעל פרי האדמה נר"ו ידע מכל העובר ולא פצה פה רק הוא היה עושה כמו שנהגו בזמנו מקרוב ובלכתי

לעיה"ק חברון ת"ו נשאתי ונתתי עם הרב המופלא בעל יד אהרן נר"ו ואמרתי לו שבספרו הבהיר יד אהרן אבן העזר הנדפס חדש ממש הביא דברי הרב פרי האדמה נר"ו ולא העיר על זה והשיב לי האמת אתך ודאי ולא הוה אדעתאי לכתוב על זה אלו דבריו נר"ו עד כאן הגיעו דברי מרן חיד"א הנ"ל הא למדת דהעיקר לעשות הכריכות מבחוץ ומכל הקום אין להזניח סברת האומרים לעשותן מבפנים אחר שכן היו נוהגים לפנים האמים רבני גאוני עיר הקדש ירושלם תוב"ב כמו שהעיד מרן חיד"א והרב הגדול תנא ירושלמאה פרי האדמה אף אחר שידע וראה מה שרבני גאוני דורו הסכימו לעשותן מבחוץ בכל זאת אף שלא פצה פה קדשו בזה מכל מקום לא זז מסברתו לעשותן מבפנים כמו שמתבאר מדברי מרן חיד"א הנז"ל וראיתי בכתב אחד מידידי הי"ו שכתב על אחד מהלומדים הי"ו שטעה במה שהבין שצריך לעשות הכריכות מבפנים ולא עיין יפה וכו' ואני הדל הוכחתיו על פניו שחלילה לדבר כן בדבר שיש ויש מגאוני ארץ שסוברים כן וכבר ידעת שיש רבנים סוברים דלומר על מי שגדול ממנו שטעה הוא לשון זילזול כמו שהבאתי בחלק הכללים מערכת הכ"ף כלל קי"ד ואף שאני הדל כתבתי שם בהיפך והוכחתי מכמה מקומות שמשתמשים בלשון זה על גדולי ישראל ועיין עוד בשדי חמד חלק הכללים במערכת הלמ"ד כלל צ"ט מכל מקום בדבר שאין הטעות ברור ויש מקום לומר שאינו טעות חלילה לומר כן:

סימן ג

אות א

מצות חליצה בשלשה דיינים הטעם דחליצה חשוב דין שגובה כתובתה כן כתבו הפוסקים ועיין בתשובות הרא"ם והיה נראה לי דבארוסה דלית לה כתובה אין צריך בית דין ואין נראה כן מסתמות הפוסקים והש"ס וכו' וצריך לומר דלא פלגינן בתקנתם כיון דגם בארוסה משכחת דאית לה כתובה דהיינו בכתב לה כתובה והוא הדין דחליצה בלילה דפסולה משום דחשיב כגמר דין שגובית כתובתה היינו אף בארוסה דלא חלוקו חז"ל בתקנתם כן כתב הגאון ישועות יעקב ריש סי' קס"ט וכן כתב שם סעיף קטן ג' ובפירוש הקצר סעיף קטן א' עיין שם ולא ידעתי מי ומי הפוסקים שכתבו דטעם דבעינן שלשה בחליצה הוא משום דהיא דין כי בדברי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והריב"ה ומרן בשלחן ערוך לא ראיתי שום רמז מזה ומשמעות הש"ס ריש פרק מצות חליצה הוא משום דכתיב זקנים ואין בית דין שקול וכן כתבו הרבנים פרישה ולבוש כיעוין שם וכיון דמשום הכי הוא פשיטא ודאי דאין לחלק בין נשואה לארוסה כלל ומשמעות הש"ס

הנ"ל הוא דמדאורייתא בעינן שלשה משום דכתיב זקנים ומדברי הגאון ישועות יעקב הנ"ל נראה דהוא תקנתא דרבנן וכן מאי דמצריכינן חליצה ביום נראה מהש"ס דף ק"ד ע"א דהוא מדאורייתא בין להסלקא דעתין משום דמקשינן ריבים לנגעים וכן להמסקנא משום דכתחלת דין דמיא דלא כדמשמע מדברי הגאון ישועות יעקב ועיין להרב פתחי תשובה סי' קס"ט סעיף קטן ט' הביא מה שכתב הגאון נודע ביהודה מהדורא תניינא סוף סי' קי"ד דצדד להקל בארוסה שחלצה בלילה והביא גם כן מה שכתב הרב ישועות יעקב ולא העיר על דבריו ומשמע דגם הוא מודה דחליצה ביום הוא מתקנתא דרבנן ואין נראה לעניות דעתי כן:

ועתה ראיתי בספר מצות חליצה אות א' שכתב דבעינן בית דין של שלשה גם בחליצת ארוסה וכתב דעיקר הטעם דבעינן שלשה הוא משום דכתיב זקנים וכו' והכריח כן מדלא מהני יחיד מומחה כמו בדיני ממונות וכן מדלא סגי בשנים אף למאן דאמר שנים שדנו דיניהם דין וכתב ששוב מצא כן בנודע ביהודה סי' קי"ד ושמח עיין שם ודברי הנודע ביהודה הנ"ל הם לענין חליצה בלילה כיעוין שם וקצת נראה דעתו לחלק בין חליצת נשואה לחליצת ארוסה אלא שכתב דאינו מחליט דבר זה לחלוטין עיין שם ולענין חליצה בלילה עיין להרב נודע ביהודה מהדורא תניינא סי' קנ"א מה שכתב בשם רש"ל ומה שכתב על דבריו הוא ז"ל ונראה דלדברי הכל חליצה ביום מדאורייתא עיין שם והביאו שם בספר מצות חליצה . סעיף קטן כ"ו:

אות ב

שנים הנוספים גם כן צריכים לקבוע מקום לחליצה כן הביא מרן בבית יוסף סי' קס"ט (תוך ד"ה היה אחד מהם) מדברי ההגהות שכתב ויאמרו השלשה נלך למקום פלוני וכו' ומסידור הטור דין הנוספים קודם דין הקביעות עיין שם וכן נראה דעתו בשלחן ערוך שם סעיף ג' וסעיף ד' דכתב ההוספה קודם הקביעות עיין שם ובסדר חליצה בקצרה סעיף ה' וסעיף וא"ו ובפירוש סדר חליצה סעיף י"ב ועיין בדרכי משה אות ג' שכתב דמדברי ההגהות אין הכרע דמה שכתב שיאמרו השלשה להשנים וכו' רוצה לומר שיודיעו ויפרסמו שהם רוצים לקבוע מקום וכו' עיין שם ולעניות דעתי מרן הבית יוסף תנא דווקנא שפיר דייק מדברי ההגהות שגם השנים צריכים לקבוע דאם אין רצונם אלא להודיע להשנים הוה ליה לכתוב ויאמרו השלשה דיינים להשנים הרי אנו הולכים לקבוע מקום וכו' ומדכתבו ויאמרו נלך וכו' משמע דרצונם לכלול אותם עמהם שגם השנים ילכו עמהם לקבוע מקום וכבר פשט המנהג שכל החמשה קובעים כמו שכתב

הרמ"א עצמו בסדר חליצה בקצרה סעיף וא"ו ובסדר חליצה למהר"ם אות י"ו וכן דעת הגאון רש"ל בים של שלמה פרק י"ב סוף סימן ג':

אות ג

דעת האור זרוע דשנים הנוספים אין צריך שיהו כשרים והרב תרומת הדשן סימן רכ"ו עמד מתמיה עליו מעובדא דרב שמואל בר יהודה (יבמות ק"א סוף ע"ב) דאמר ליה סק לזירזא דקנה וכו' ואנא גר אנא וכו' דמוכח בהדיא דגר שפסול לחליצה פסול גם להנוספים עיין שם ועיין להרבנים מרן בבית יוסף ובשלחן ערוך בסדר חליצה סעיף ה' ובפירוש לסדר חליצה סעיף י"א ובית שמואל סי' קס"ט סעיף קטן ד' וים של שלמה פרק מצות חליצה סי' ג' ותמיה לי שלא זכרו שרים רבים דהרא"ש ז"ל בפרק מצות חליצה סוף סי' א' מסיים בגירסתו (על מה שכתב ואנא גר אנא) אמר ליה לפרסומי מילתא עד כאן דמוכח מזה דגר כשר לשנים הנוספים ומעתה לא נפלאת היא לומר שכן הוא גירסת האור זרוע הנ"ל ושפיר סובר דלהנוספים אין צריך כשרים ואף דלפי מה שכתב בתרומת הדשן יש לומר דדוקא גר כשר להנוספים משום דהנוספים הם להעיד וגר כשר לעדות אבל שאר הפסולים לעדות אין להוכיח דכשרים להנוספים מכל מקום יש לומר דהאור זרוע לא סבירא ליה דהשנים הנוספים הם כדי שיעידו ויצטרכו כשרים לעדות רק לפירסום בעלמא כדמשמע פשטיות הש"ס:

והנה רבינו מוהרי"א לא הראה לנו איה מקום כבוד דברי האור זרוע הנ"ל ומצאתי ראיתי בספר אור זרוע בחלק ראשון סי' תרס"ד שהעתיק עובדא דרב שמואל בר יהודה הנ"ל וגרים כגירסת הרא"ש אמר ליה לפרסומי מילתא ומסיים בזה הלשון הא למרת דמלינן חמשה אפילו בפסולים לחליצה דנקטינן כרבא דאינו כשר לחליצה וכו' עד כאן הרי מבואר דכן הוא גירסתו ומינה הוא דקיליף להכשיר פסול להיות מהנוספים ומסתמא ודאי מה שראה הרב תרומת הדשן הוא במקום אחר שכתב בסתם ואהכי הוא דקשיא ליה אבל באמת דברי תורה עניים במקום אחד וכו' ויש לתמוה על מה שכתב מרן בבית יוסף דיש לדקדק מדברי רבינו הטור דלא כהאור זרוע (מדכתב דהנוספים אפילו הם עמי הארץ מכלל דפסולים לא) דאם כן הוו דברי הריב"ה דלא כדעת הרא"ש הנ"ל דלפי גירסתו מוכח ודאי דפסול לחליצה כשר לנוסף ואם דעתו לומר דלא הכשיר הרא"ש אלא גר דכשר לעדות ולא שאר פסולים מלבד דהיה לו לפרש דלדעת הרא"ש והריב"ה גר כשר לשנים הנוספים ושלשה סברות בדבר ותו קשה אם כן אזדא ליה דיוקא דדייק מדברי הריב"ה דהרי גר יוכיח:

הן אמת דבקיצור פסקי הרא"ש שם סי' א' כתב דצריך שנים הנוספים לפרסומי ושם אות ב' כתב דגר פסול לחליצה ומשמע דלכל החמשה קאמר דגר פסול לחליצה וצריך לומר דגירסת הריב"ה בדברי הרא"ש היא כגירסתינו בגמרא (דלא מסיים אמר ליה לפרסומי מילתא) אך לפי גירסתינו בדברי הרא"ש (כן הוא בשלשה דפוסים שלפני) נראה דשפיר מוכח דכשר וכדברי האסיפת זקנים וגם מדברי הקיצור פסקי אין כל כך הכרח דיש לומר דמה שכתב דגר פסול לחליצה היינו למה שהוא מן הדין מה שאין כן בנוספים דאינו אלא משום פרסומי וצריך עיון:

אות ד

בשו"ת צמח צדק החדש להגאון מוהר"ם מליבוויץ בחלק אבן העזר סי' קס"ב הוכיח מדברי רש"י יבמות דף ק"ד ע"ב [שכתב] או ג' ונמצא אחד מהם קרוב דהדר הוה ליה שנים עד כאן דקרוב אינו פוסל את האחרים דאף על גב דקיימא לן גבי עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה צריך לומר דדייני חליצה לא דמו לעדים אף דדיני ממונות ואף אם נאמר דבדייני חליצה גם כן נמצא אחד מהם קרוב או פסול מבטל כל הבית דין מכל מקום וכו' (כתב לחלק בנדונו) עיין שם ולפי הנראה לא ראה מה שכתב במשנה למלך פרק י"ז מהלכות עדות דבשו"ת מוהרח"ש כתב דכשם שאמרו בעדים עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה הכי נמי בדיינים והגאון משנה למלך הקשה מדברי רש"י הנ"ל דמוכח דאינו פוסל השאר והרב מחנה אפרים סייעו מדברי הריטב"א עיין שם (ועיין עוד בצמח צדק הנ"ל סי' נט"ר ובמה שכתבתי על דבריו בקונטריס הכללים מערכת העי"ן כלל מ"ח):

ולפי סברת רש"י הנ"ל נראה לכאורה דלפי מאי דקיימא לן לחלוץ בפני חמשה משום פירסום ואם חלצה בשלשה חליצתה כשרה אם כן אם חלצה בפני חמשה דהיינו שלשה דיינים ושנים נוספים ונמצא אחד מהשלשה קרוב או פסול החליצה כשרה דפשו להו ארבעה ואינו פוסל את השאר אך יש לומר דכיון דמתחלה הקצו לבית דין דוקא שלשה דיינים והשנים הנוספים לא יחדו אותם להיות בית דין רק לתוספת בעלמא אם כן אין השנים הנוספים מצטרפים להבית דין של שלשה וכי נמצא אחד מהם קרוב או פסול פשו להו שנים והחליצה פסולה וכן נראה מדברי הגאון ישועות יעקב סי' קס"ט סעיף קטן ו' והביא דבריו הרב פתחי תשובה שם סעיף קטן ג' שאחר החליצה נודע ששנים מן השלשה היו שני בשני בחד בעל והצריכו חליצה שנית בפני בית דין כשרים וכל מה שנשאו ונתנו באותו נדון היינו משום חיזור על כל האחים עיין שם ולא כתב להכשיר החליצה הראשונה לפי שיטת רש"י הנ"ל שמעת מינה דבכי האי גוונא גם לרש"י לא

מהני דדוקא אם היו מיחדים מתחלה ארבעה או חמשה לדיינים הוא דאיכא למימר דכי נמצא אחד קרוב או פסול פשו להו תלתא:

וכן מתבאר לפי עניות דעתי מדברי ה"ה ג"ע כמוהרא"ק בספר שער אשר הנדפס מחדש בשו"ת אבן העזר סי' מ"ח במעשה שחלצה בפני שלשה דיינים ושנים נוספים ושוב נודע ששנים מן השלשה הם בעלי שניות ושקיל וטרי בדעת הפוסקים אי אמרינן בשניות תרי בעל כאשתו ואי מחמירינן בגטין וקידושין ואם יש לחלק בין כשהם רוצים להעיד זה לזה לכששניהם מעידים או דנים זה עם זה לעלמא וכתב דכשהם דנים או מעידים לעלמא לכולי עלמא כשר ועמד מתמיה על מה שכתב מרן הבית יוסף (על דברי התרומת הדשן סי' רכ"ו) דלדעת הרי"ף דאמרינן תרי בעל כאשתו מדינא פסולים בעלי השניות (עיין שם בבית יוסף ריש סימן קס"ט בפירוש סדר חליצה סעיף ז') דהא כשהם דנים לעלמא כשרים לכולי עלמא יעוין שם ומדלא נחית להכשיר החליצה משום שהיתה בחמשה וכי דליית חד מנייהו פשו מיהא ארבעה שמעת מינה דסובר כדכתיבנא (דדוחק לומר דנקטי הרבנים הנ"ל בפשיטות כמוהרח"ש הנ"ל אלא דבשער אשר שם כתוב עכ"מ משמע שלא נמצא כל סיום הענין ואפשר דהוה שקיל וטרי בסברת מוהרח"ש הנ"ל) ועיין אור לי דף ע"א ע"א אי אמרינן בגטין וקדושין עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה או דוקא בדיני ממונות:

אות ה

אם קרוב שאינו יכול להיות מהבית דין יוכל לעמוד על גבי הבית דין להורות להם סדר החליצה כתב מרן החבי"ף בספר חיים ושלום חלק שני סי' ק"ו (ד"ה עו) דמצא בכנסת הגדולה בסדר חליצה סעיף ו' שכתב רב שפסול להיות דיין יש מגמגמים לאסור לעמוד על גבי הדיינים לסדר החליצה מחמת שהוא קרוב ולדעתי אין חשש וסיים הוא דמהיות טוב לא יהיה על גבי הדיינים אלא רחוק קצת לצד אחד ואם יצטרך ללמדם את המעשה אשר יעשון ילמדם קודם לכן ושוב כתב שמצא שו"ת הרב מוהרמ"ח סי' ך' שכתב שנכון להחמיר בזה (עיין שם כל התשובה) וסיים על דבריו דנראה לי דאם אינו מתראה לפני היבם והיבמה ועומד מנגד לרוח אחרת אין קפידא בדבר עד כאן ועיין מה שכתבתי לעיל במערכת גט סי' א' אות ב' ובכנסת הגדולה בסדר חליצה אות ו':

אות ו

הדיינים צריך שלא יהיו סומין ויש מחמירים שלא יהיה בהם שום מום הרמ"א בסדר חליצה בקצרה סעיף א' משמעות הדברים שלח יהיה בהם שום מום בשום מקום שבגופם וכן כתב בפירוש מרן החבי"ב בכנסת הגדולה סי' קס"ט הגהות הטור אות

ה' בשם הגאון מוהר"ם מינץ סי' כ"ט שכתב ואפילו בשאר מומי הגוף כגון קטע וחגר וכדומה בהם יש להחמיר עכ"ל וכן סתם וכתב הוא בסדר חליצה אות ב' שלא יהיה בדיינים שום מום ממומי הגוף כגון פסח וכו' וכן מתבאר ממה שכתב בשו"ת עטרת חכמים סי' ט"ו על דיין שיש לו חולי שבור הבאתיו לעיל במערכת גט סי' א' אות כ' עיין שם והגאון חתם סופר באבן העזר חלק שני סימן צ"ג עמד בעיקר דבר זה שלא יהיו הדיינים בעלי מום דאין לו מקור רק שהדרכי משה בסדר חליצה כתב כן בשם מוהרי"ח והאריך להסביר הדבר וכתב בסוף דבריו נדחקתי לקיים דברי רמ"א בהבנת לשון מוהרי"ח וכן כתבו בלבוש וסדר חליצה של כנסת הגדולה שנדפס בסוף ספר ג"פ ומשמע שכל מום פוסל אבל לולי כן היה ראוי לשמוע דברי הדיין מוהר"ח הירש שכונת מוהרי"ח אמומי עין שלא יהיה שום מום בעין שלהם אבל בשאר אברים אין קפידא וכו' והמיקל ומכשיר בעל מום בגופו לשנים הנוספים לא הפסיד ובלבד שלא יהיה שום מום בעיניו עכ"ל:

והגאון נודע ביהודה במהדורא תניינא סי' קנ"א (בד"ה ואמנם) כתב וזה לשונו ומוהר"ם מינץ שרצה להחמיר בחליצה בכל המומין לדעתי הוא נגד סוגיא דיבמות דף ק"א דיליף מדצריך למעט סומין מכלל דלא בעינן סנהדרין דאם לא כן כל המומין פוסלים אם כן על כל פנים מפורש דלא בעינן סנהדרין ולא פסלי בהו מומין עד כאן לשונו ולפי הנראה לא ראה דברי הרמ"א בדרכי משה בסדר חליצה מה שכתב על דברי מוהרי"ח עיין שם ועיין להגאון מרן חיד"א בספר ברכי יוסף חשן משפט סי' ה' אות י"ג (ד"ה הן אמת דצריך ביאור) שעמד ליישב מה שכתב רבינו ירוחם שלא יהיו הדיינים בעלי מומין ומסיק דטעות סופר הוא בריי"ו וצריך להיות סומין:

אות ז

דיין שיש לו בשר נפוח ממול ערפו מאחוריו סמוך לראש' כתב בספר זכרנו לחיים בחלק שני מערכה זו אות א דהרב מוהרמ"ג בקונטריס תרומת כסף שבספר מצרף לכסף מכשירו לחליצה ומעשה רב שהאב בית דין היה כן וידעו גאוני עולם ולא מיחו בדבר והוא נסתפק במי שיש לו בשר נפוח על מצחו סמוך לגבות עיניו אם ראוי לדיני חליצה דכיון דיש לו מום זה בגלוי אפשר לא דברו הרבנים בזה עד כאן הנה מה שנראה לו דעובדא דבתרומת כסף הוי מום שבסתר ואהכי מסתפק בנדונו דהוי בגלוי הנה כבר ביאר היטב הגאון בשו"ת עטרת חכמים סי' ט"ו דכל מום שנראה כשאדם ערום מיקרי מום הניכר אף שאינו נראה כשמכוסה בבגדים וכל שכן דלפי הנראה גם ההיא עובדא

דבספר תרומת כסף הוי מום הניכר כיון שהיה בשר נפוח מאחוריו כמו שנים או שלשה בצים במקום אחד כמו שכתב בזכרנו לחיים שם אי אפשר שלא יהיה ניכר:

אך לפי קוצר דעתי הדבר פשוט דכשר בלי פקפוק דודאי אין לנו להחמיר בזה יותר מפיסול בעלי מומין לעבודה והרואה בדברי רבינו הרמב"ם ריש פרק שמיני מהלכות ביאת מקדש במומין שבראש ישפוט בצדק שאין זה מכללן ואם כשר לעבודה כל שכן וקל וחומר לדייני חליצה דאינו אלא חומרא בעלמא ומשום גזרה לגזרה וכמו שביאר הגאון חתם סופר אבן העזר חלק שני סי' צ"ג פשיטא ודאי שאין להחמיר ומה גם דאיכא מאן דמפרש דלא הקפידו אלא אמומין שבעין ולא על מומי הגוף ומסיק בחתם סופר שם דהמיקל להכשיר בעל מום בגופו לשנים הנוספים לא הפסיד וזה בבעל מום ממש מה שאין כן בנדון הנ"ל דלפי הנראה אינו מכלל המומין הפוסלין בעבודה נראה דאפילו לשלשה דיינים יכול להיות אפילו שלא בשעת הדחק וכל שכן אם יש איזה צורך והכרח כן נראה לפי עניות דעתי אם יוכשר בעיני המורים וצריך לעיין בגוף ספר מצרף לכסף הנ"ל ואינו מצוי אצלי ועיין מה שכתבתי באות הקודם בשם הנודע ביהודה סי' קנ"א והברכי יוסף חשן משפט סי' ה' ועתה בא לידי ספר ישמח לב חלק שני וראיתי להרב נר"ו בדף ד"ן ע"ג (ד"ה ולענין) שכתב בשם ספר נחלי דבש דף ז' שהביא בשם הרב מוהר"ם קארגויא דכל מה שיש להקל בענין מום רשאי וכל מום שפסול בכהנים משום שאינו שוה בזרעו של אהרן לית לן בה בחליצה ואפילו במום גמור יש להקל אם אינו ניכר לבריות ודוקא מום גלוי חגר וסומא מחמירינן ולא לעיכובא עד כאן (ועיין לעיל במערכת גט סי' א' אות כ'):

אות ח

דיין סומא באחד מעיניו עיין קרבן נתנאל ריש פרק מצות חליצה דרש"ל הפריז על המדה לפסול בדיעבד והוא ז"ל מסיק דלכתחלה יש להחמיר ולא בדיעבד וכן דעת הגאון מרן חיד"א בברכי יוסף חשן משפט סי' ה' אות י"ג (ד"ה הראת לדעת) דאם כבר חלצה אפילו אם היבם לפנינו אין להחמיר כחומרת מוהרש"ל ושכן פסק הרב פרח מטה אהרן חלק שני וכו' וכן פסק הרב דב"ש סי' ק"י ומה שכתב מוהר"ם מינץ להחמיר כדברי ראבי"ה לא כתב כן לפסול אלא דרך עצה טובה וכו' עיין שם באורך ורמזו בשיורי ברכה סי' קס"ט וכן ראיתי להגאון בספר מצות חליצה בביאורו סעיף קטן ט' שאחר שהאריך בענין זה מסיק לחוש לכתחלה לסברת ראבי"ה אבל לא בדיעבד:

אות ט

דיין שאינו יכול לראות החליצה אלא על ידי בתי עינים כשר כן כתב הגאון שבות יעקב חלק ראשון סי' קכ"ו וכתב הרב באר היטב בסדר חליצה בקצרה סעיף קטן ג' שכתב כן בתשובת דבר שמואל וספר דבר שמואל אינו מצוי אצלי וממה שכתב בשבות יעקב נראה בהדיא דלא מיירי כלל מדין זה ואדרבא מדסבירא ליה דראית הלבנה דרך אספקלריא לא הוי ראיה (זולת כשאחרים העומדים בחוץ מעידים דאז סומך עליהם כיעוין שם) הוה משמע להגאון שבות יעקב דהוא הדין לבתי עינים אלא דשוב כתב דשמא מיירי כשלא ראה הלבנה בעובי הרקיע עיין שם ובשבות יעקב שם הכריח דראיה כזו הוי ראיה מעליתא וכתב בשם הלק"ט דמותר לקרות ספר תורה בבתי עינים ומזה למד לחליצה ופוק חזי מאי עמא דבר וכו' ורוב בעלי הוראה הם זקנים ממש ורואים על ידי בתי עינים ואין פוצה פה וכו' עיין שם:

שוב ראיתי להגאון מרן חיד"א בברכי יוסף חשן משפט סי' ה' אות י"ג (ד"ה והרב שבות) שכתב דהרב דבר שמואל בסי' ק"י נשאל על זה במי שעיניו כהות ורואה על ידי בתי עינים אי כשר לחליצה עיין שם ולא הביא מסקנתו לדינא ואולי זהו מה שציין הרב באר היטב הנ"ל ועיין בספר מצות חליצה סעיף קטן ס"ז שכתב דלדעתו צריך עיון דין זה ואין ראיה מקריאת ספר תורה דמותר לקרא בבתי עינים דשם תל בראיה מה שאין הכא דנתמעט סומא באחד מעיניו מלעיני אף דיכול לראות יש לומר נמי דלעיני דוקא (ועל) [ולא] על ידי כלי הבטה והאריך עוד בזה עיין שם ועתה אין הספר הנ"ל מצוי אצלי (כי שאלתיהו על קצת ימים והחזרתיו לבעליו) ולפי הנראה דברי הגאון שבות יעקב נכונים בטעמן והמיקל יש לו על מה לסמוך סמוכים דרבנן שבות יעקב ודבר שמואל (כמו שכתב בבאר היטב בשמו):

אות י

הרב והתלמיד נמנים שנים לחליצה כן כתב הרב משנה למלך פרק רביעי מהלכות יבום ועיין להרב באר היטב סי' קס"ט סעיף קטן ה' שכן כתב הרב משפטי שמואל והסכימו עמו שבעה רבנים ובספר מצות חליצה הנדפס מחדש האריך בזה באות ב' ומסיק דדין זה צריך עיון לדינא ודברי הבאר היטב מאיש לוקחו הכנסת הגדולה באות י"ג:

אות יא

גר שאמו מישראל כיון דאין פיסולו אלא משום חומרא בלבד כי היכי דלא ליתו לאיחלופי בחליצת ישראל (כמו שכתב רש"ל בתשובה סי' ץ') יש לצדד שיהיה משנים

הנוספים לחליצת גר דומיא למה שכתב התרומת הדשן דקורבה שאינה פוסלת מן הדין מותר בשנים הנוספים הגאון מצות חליצה בביאורו אות ו':

אות יב

לא יהיו השלשה דיינים שונאים זה לזה כמו בדיני ממונות ובדיעבד אף בשונאים גמורים החליצה כשרה דלא גריעי מעם הארץ דאין עליהם שם בית דין רק שיודעים להקרות סגי ובשנים הנוספים לא איכפת לן אם הם שונאים זה לזה כיון דאינם רק לפרסם הגאון מצות חליצה בביאורו סעיף קטן זיי"ן:

אות יג

לא יהיו השלשה דיינים שתויי יין ואין להקל זולת בשנים הנוספים יש לצדד להקל דבר זה קיימתי מסברא והזהרתי את הדיינים שלא ישתו יין שרף כמנהגם בבוקר שכר ירדופו ואשתכח כוותי בספר מצות חליצה סעיף קטן ח':

אות יד

במה שנהגו אחר גמר כל מעשה החליצה לגזור איסור על החולץ והחולצת שלא ילך שום אחד מהם למים ביום ההוא היה כתוב בקונטריס זה ונדפס בספרי דברי חכמים סי' קכ"ה ועל זה כתב לי רב אחד יצ"ו וז"ל דברי חכמים סי' קכ"ה על דבר אם יש סכנה בחליצה בודאי זה מוקצה מן הדעת לאמר כן עיין בסוטה א"ך מצוה אגוני מגנא ברכות ל"א הי מצוה דמגני עלן ועיין במרדכי פ"ב דפסחים הובא ברמ"א או"ח תנ"ה אף על גב דנוהגין לשפוך המים כמבואר ביו"ד של"ט ולדעת כמה פוסקים לא מהני ס' והטעם דחלילה שיארע דבר תקלה במצות השם ועיין בפתחי תשובה בסדר חליצה מהר"מ אות צ"א בד"ה וד דמה שאומרים וכו' כי שומר מצוה לא ידע וכו' ועיין בצ"ץ החדש סימן שי"ט עכ"ל יע"ו:

אמר המחבר הרואה דברי הרב הנ"ל אם אין אצלו ספר דברי חכמים יבין בדעתו שאני הדל בדברי חכמים סימן קכ"ב כמסתפק הייתי בדבר זה ובא הרב הנ"ל לומר שאין מקום ספק ומוקצה מן הדעת לומר שיש חשש סכנה ומוכיח כן ממה שכתבו הפוסקים בדין מים שלנו דאין לשפכן משום מת או משום תקופה וכו' ומדברי הרבנים פתחי תשובה וצמח צדק החדש אמנם המעיין בדברי חכמים שם ישר יחזה הן לו הובא שם דברי רב אחד בדורנו ההוא אמר שכמעט בכל תפוצות ישראל מחזיקים דבר זה לסכנה ח"ו ושהדבר לקוח מהזהר ריש פרשת חקת דף ק"ף ע"א וכו' ואני הדל כתבתי (בד"ה והנה) דאם היינו מודים לדבריו דמוכח מהזהר הקדוש שיש חשש סכנה היה לנו ליכנס בסלע המחלוקת שבין רבני האחרונים בדבר שנחלקו הפוסקים עם הזהר כדעת מי אית

לן למינקט דהרדב"ז סובר דאפילו פוסק אחד נגד הקבלה נקיטינן כהפוסק וכל שכן אם הרבה פוסקים סוברים נגד הקבלה ומדברי מרן הבית יוסף מוכח דבדבר שאין לנו גילוי בתלמוד אזלינן בתר הקבלה כמו שהבאתי במכתב לחזקיהו בחלק התשובות סימן ד' ובנדון שלפנינו מתבאר מדברי הפוסקים שהזכרתי לעיל בסימן א' אות ל"ח שאין שום סכנה בדבר ויותר נראה דגם מרן הבית יוסף מודה בהא דנקיטינן כדעת הפוסקים לפי מה שכתב הרב אורים גדולים שהבאתי שם שהרשב"א הוכיח מכמה דוכתי בש"ס שאין שום חשש סכנה מדהיו מטעין את היבמין לחלוץ ואם כן לפי זה מבואר או מוכח בש"ס היפך הקבלה ובכי האי גוונא אזלינן בתר הש"ס והפוסקים אליבא דכולי עלמא ולא חששין אנחנא למה שכתוב בקבלה ועיין באור לי סימן ח' בפרט במקום ביטול מצוה דאורייתא וכל זה במונח דפליגו הקבלה והפוס' אך שם (בד"ה האמנם) כתבתי דבאמת אין שום מחלוקת וגם לדברי הזה"ק מלבד שאין שום חשש סכנה אדרבא מצוה זו יכולה היא להגן להצילו מסכנה כמו שמתבאר מדברי תקוני הזהר הקדוש בתיקון כ"ו והבאתי תורף הדברים דמבואר דאם אינו מקיים מצות חליצה הוא מסוכן ואם מקיים מצות חליצה ניצול מכל פגע רע והבאתי שבשו"ת חיים ושלום סימן ל"ח מדברי התיקונים הללו הביא סעד וסמך לדברי הרשב"א בתשובה דאין האמת מה שאומרים בשם המקובלים שהחולץ יש לו עונש בר מינן וכתבתי דמדברי הזוה"ק ריש פרשת חוקת הנ"ל אין הכרח שיש חשש סכנה ח"ו וסיימתי דאין שום חשש סכנה לא על פי הפשט ולא על פי הקבלה אלו תורף הדברים אשר בדברי חכמים הנ"ל מעתה עיניך הרואות כי לא היה לו שום ספק בדבר אם יש חשש סכנה בחליצה ח"ו ואשר ציין הרב הנ"ל מדברי הרבנים פתחי תשובה וצמח צדק הנז"ל אודיע כי תהלות לאל יתברך אני זכיתי בהם תחלה שהדברים שבקונטריסי בסימן א' אות ל"ח (הרמוז בדברי חכמים) הם מיסוד דברי הרבנים הנ"ל ועוד ראיתי עתה בספר היקר אבן שתיה שנדפס מקרוב לידידי הגאבד"ק לוצין יצ"ו בחלק אבן העזר סוף סימן ק"ד שכתב שכבר האריכו המחברים שאין בזה שום חשש ושוב כתב שמצא בהרדב"ז חלק א' סימן ק"ח שכתב שיש קצת חשש בזה ויהיב סימנא לשון חלוץ מכאן והאחרונים לא ראו דבריו ושוב כתב דהרדב"ז כתב כן משום שסובר מצות יבום קודמת אבל לדידן דמצות חליצה קודמת יש לומר שומר מצוה וכו' ושקיל וטרי קצת וסיים דצדקו דברי האחרונים דלדידן דמצות חליצה קודמת ליכא בזה שום חשש אלו תורף דב"ק:

סימן ד

(**והוא ציונים וזכרונות שהיה בדעת רבינו זצוק"ל לבאר הדברים ולבררן ולהוסיף עליהן ולהכניסם בפנים מהם מילואים למה שבפנים ומהם דינים חדשים ובעו"ה לא הספיק ונדפסו כפי מה שנמצאו**):

אות א

הודה קודם מותו שיש לו מופקרת ובנים ממנה אורי וישעי סימן קכ"ט ויש לעיין ידי משה (הנספח לספר הפרנס) בדף מ"ט ע"ג והלאה ויש לעיין באות שאחר זה:

אות ב

שהה יו"ד שנים ואחר כך נתעברה וילדה בת ויש חשש על הבת שהיא מאחר ושוב מת שואל ומשיב תניינא חלק ב' סימן מ"ב ויש לעיין במה שרשום לעיל אות א':

אות ג

אם על היבמה יש מצות חליצה ויבום נראה מדברי הרב דוד ויטאל בספר כתר תורה דף ל"ו ל"ז בחלק השני אות ו' וז' שהוא רק על היבם שהרי בחלק הזה הוא מצות הזכרים לבד ויש לעיין בשו"ת חיי אריה סימן ס':

אות ד

אם אינה רוצה לחלוץ יש לעיין בפנים ושואל ומשיב חלק ב' סי' קל"ה רוח חיים סי' קס"ט אות ב' צמח צדק החדש סי' ח' פתחי תשובה סימן קנ"ט סעיף קטן ט"ו קרית חנה סוף סי' ט"ו:

אות ה

בן י"ג שלא הביא שתי שערות אם מותר לישא קודם שיחלוץ ליבמתו שו"ת הרי"מ החדש סי' מ"א:

אות ו

טעם שאין מברכין על חליצה ויבום אורי וישעי סימן ל"ג:

אות ז

מומר אלם אם יחלוץ משיב דבר חלק ד' סימן ע"ה ויש לעיין בשואל ומשיב מהדורא ג' חלק ג' סימן ק"ה:

אות ח

לא ידעה שהיבם מומר שואל ומשיב תניינא חלק ג' סימן צ"א:

אות ט
לא הזהיר הדיין ליבם שלא יסייע בהגבהת הרגל שואל ומשיב תליתאה חלק ג' סימן צ"ד:

אות י
אין מוחזק באחים ואמר יש לי אחים שלחן ערוך סימן קנ"ז סעיף ז' שואל ומשיב תליתאה חלק ג' סימן קכ"ז:

אות יא
חליצה פסולה דצריכה חיזור על האחים שואל ומשיב תליתאה חלק ג' סימן קל"ה עבודת השם סימן מ"ה פסקי הלכות (פינסק קארלין) דף רט"ז סימן ג':

אות יב
אם נאמנת האשה לומר שהבן שמת כבר כלו חדשיו שו"ת חשק שלמה סימן ל"ב דף מ"ט:

אות יג
הגדול אינו רוצה והשני רוצה דבר אליהו סי' ע"ד הגדול במקום רחוק והיא רכה וענוגה ברכת רצ"ה סי' ל':

אות יד
לחלוץ בערב שבת קודש בשעת הדחק שואל ומשיב תניינא חלק ב' סוף סי' ס"ח ובספר נחלי דבש בנומר 12 אות ט"ו:

אות טו
הגבהת המנעל שלשה טפחים סדר חליצה דמוהר"ם אות ס"ה וסדר הגט דהנ"ל אות נ' ורכ"ג ורל"ה ופתחי תשובה קב נקי שם שד"ח במערכת ארבעה מינים סימן ג' אות ו' לענין דיעבד:

אות טז
יבם איטר עבודת השם סימן מ"ו:

יבם איטר ויש אח קטן ממנו שו"ת רעק"א תניינא סימן מ"ג:

אות יז
איטרת יד בסדר חליצה דמוהר"ם אות פ"ג לעשות בשמאלה וברמזי אבן העזר שבתפארת ישראל סדר נשים לסימן קס"ט כתב דתעשה בימין דעלמא וצריך לעיין בל"ן:

אות יח
כונה לחליצה אם היא כונת המצוה עמק יהושע סימן כ"ג ויש לעיין כנסת חכמי ישראל סימן ח"ק אות ב' וסימן קכ"ו אות ה' ובסוף סימן קמ"ג עולת יצחק סימן רכ"א נחלה לישראל בהשו"ת סוף סימן מ"ב (בד"ה ודע) שו"ת הד"ר סימן ל"ו:

אות יט
ואם חליצה מצוה היא כנסת חכמי ישראל שם עולת יצחק שם:

אות כ
נטל ממון לחלוץ כנסת חכמי ישראל שם:

אות כא
אשה שאין לה מכירים עולת יצחק סי' ר"ה אם אין מכירין החולצת ויש בידה מכתב מהרב דבר משה סי' פ"ח ובשנת תרח"ן עשינו מעשה עפ"י גב"ע וקיום ב"ד מהרב דאקמציט הי"ו:

אות כב
שיעור שתי שערות יש לעיין שו"ת רעק"א תניינא סימן ע"ח:

אות כג
ניטל העצם מגודלה ואינה יכולה להתיר הקשרים אם מותר לעשות המנעל הדוק בלי קשרים רעק"א תניינא סימן ס"א:

אות כד
חליצה בבית היבמה משיב דבר חלק ד' סימן ע"ג:

אות כה
קביעות מקום לחליצה בשבת דמשק אליעזר (על חשן משפט) סימן ה' סעיף קטן ב':

אות כו
נטילה אחר חליצה כפי אהרן חלק ב' פ"ו ע"ב והלאה:

אות כז
מנעל שלנו שאינו עשוי להילוך אם יש לפקפק שואל ומשיב תליתאה חלק ג' סימן קכ"ח:

אות כח
אח אם נאמן לומר שמת אחיו ויחלוץ תעלומות לב חלק ב כ"ב ע"ב:

אות כט
על קשירת הרצועות יש לעיין בל"ן נחפה בכסף חלק ב' סוף סימן כ"ב ובפנים סימן ב' אות ט"ז ובשו"ת עולת יצחק (ציוני) חלק ב' סי' ויש לעיין בספר נחלי דבש על הלכות חליצה ובפירוש סדר חליצה שם ובסדר חליצה ממהר"ם שם:

אות ל
רקקה בפני בית דין דם ולא רוק בית אהרן (החדש על הלכות גטין) דף ע' סעיף קטן ז':

אות לא
דיין שאינו שומע כי אם בקול גדול והמדבר לו בריחוק ארבע אמות צריך להמשיך הקול לאזניו על ידי קנה רעק"א בתניינא סימן ס"ד:

אות לב
מקור להדין שרב ותלמיד חשובים שנים לחליצה בית אהרן (הנז"ל באות ל') בדף ס"ח סעיף קטן ח':

אות לג
משום חשש לעז על הולד אם יכולים לחלוץ בשלשה דיינים לכתחלה צמח צדק החדש סימן שי"ח אות ח' עי"ש גוף המעשה:

אות לד
ברכה אחר החליצה מוהר"ם שיק ארח חיים סימן קנ"ג:

מפתחות מערכת חליצה

סימן א
(**מה ששייך בעיקר החליצה**).
אם היבם והיבמה מוסכמים שלא לחלוץ ולא לייבם אם מניחים אותם (אות א'.
אם מצות חליצה ויבום היא דוקא על האיש או גם עליה (שם.
באיזה ענין כופין את היבם או מטעין אותו לחלוץ או לעשות לו הרחקה דר"ת (אות ב' ואות ט"ל.
יבמה קטלנית אם כופין לחלוץ (אות ג'.
אסור לישא אחרת בזה"ז קודם שיחלוץ (ועי"ש לענין לשדך) ואם היתה משודכתו קודם שמת אחיו מותר לישא אותה (אות ד'.
דוקא אם יש בשידוכין חרם שלא לבטל השידוכין הוא דמותר משא"כ בשידוכין שלנו (אות ה'.

אם עבר ושידך ונשא קודם שיחלוץ אם כופין אותו להוציא או אם כופין לחלוץ (אות ו'.
אם היבמה רחוקה ממקום היבם ואינה רוצה לילך אחריו וגם הוא יש לו אמתלא שאינו יכול לילך אחריה אם מותר לישא אשה (אות ז'.
יבם קטן שהתחיל לחלוץ ובין כך בא הגדול ממדינת הים אם יגמור החליצה (אות ח'.
הא דחולץ הקטן כשהגדול הוא במדינת הים אם הוא דוקא כשהוא במדינת הים או לאו דוקא מדינת הים (אות ט'.
אם הגדול נשוי והקטן פנוי חולץ הקטן ודוקא אם הקטן ראוי עתה לחלוץ (אות יו"ד.
יבם בחוצה לארץ ויבמה בארץ ישראל הולכת אחריו (אות י"א.
אם רוצים לייבם אם צריכה לילך אחר היבם או דוקא בחליצה (אות י"ב.
אונן אם נחלץ וכן אוננת אם חולצה וכן יבמה כשהיא נדה אם חולצת (אות י"ג.
יבם סומא בשתי עיניו ואין שם אח אחר (אות י"ד.
חליצה שהיא מחמת ספק אי חשיבא חליצה פסולה וצריכה לחזור על כל האחים (אות ט"ו.
בחינת רגל היבם לידע אם הוא איטר שיש בזה כמה בחינות אם צריך לנסותו בכולם (אות י"ו.
אם היבם איטר ויש אח אחר באיזה ענין חולץ האיטר (אות י"ז.
יבם איטר דחולץ בב' רגליו אם הוא בבת אחת או בזה אחר זה (אות ח"י ואות ל'.
יבם איטר דחולץ בב' רגליו ויש לו מיחוש ברגל שמאל שאינו יכול לדחוק רגלו על הקרקע (אות י"ט.
חרש שאינו שומע אלא בקול גדול ואינו מדבר אלא מעט מדוחק ודעתו משובשת אם ראוי לחלוץ (אות כ'.
בנים הרי הם כסימנים אם הוא בין באשה בין באיש (כ"א.
יבם שמעכב החליצה עד שתברר יבמתו נכסי אחיו (כ"ב.
יבם שרוצה לילך למדה"י ולא נתברר עדיין שמת אחיו אם חולץ (אות כ"ג.
בשעת הדחק חולצין אף שאין מכירים (אות כ"ד.
ודוקא אי ליכא אח אחר אפי' קטן (אות כ"ה.
שתי יבמות אחת כשרה לכהונה ואחת פסולה תחלוץ הפסולה (אות כ"ו.
וכן ב' יבמות ילדה וזקנה תחלוץ הזקנה (אות כ"ז.
אחר החליצה מותרת לינשא מיד אפילו אם היתה עגונה (אות כ"ח. שלא **שלא** יהיו טבעות בידה בשעת החליצה (אות כ"ט.
יבם חולה שאינו יכול לעמוד ולא לדחוק רגלו בארץ (אות ל"א.

הטעם למה שצריכה להשליך המנעל לארץ (אות ל"ב.
קריאת הפסוקים אם צריך מתוך הכתב (אות ל"ג.
אם קראה ככה יעשה קודם חליצה (אות ל"ד.
אם כונת החליצה היא כונת המצוה או כונת הקנאה (אות ל"ה.
ואי מצות יבום וחליצה היא דוקא על היבם או גם על היבמה (שם.
מותר לחלוץ בחול המועד אבל אם החליצה תהיה נמשכת כל היום אין לחלוץ משום מניעת שמחת יום טוב כיון שאינה אוכלת קודם החליצה (אות ל"ו.
יבמה שיש לה ריבוי שערות וספק אם באה לכלל שנותיה (אות ל"ז.
אם יש חשש סכנה בחליצה (אות ל"ח.
הכרת היבם ע"י כתב אי מהני ואיך להתנהג בזה (אות מ'.
אם אפשר לחלוץ בשעת הדחק בלא הכרת היבם (אות מ"א.
אם כתוב במכתב שזה אחי המת ולא כתבו בפירוש שהוא אחיו מהאב אי מהני (שם.
יבם גדול והוא נשוי ויש יבם קטן ממנו והוא פנוי והוא הראוי לחליצה אך הוא איטר אבל הגדול אינו איטר מי יחלוץ (אות מ"ב.
אם יש מצות עשה דיבום וחליצה על היבמה (אות מ"ג.
בדין בדיקת שערות היבם (אות מ"ד.
במה שנחלקו הפוסקים אם מצות יבום קודמת או מצות חליצה (אות מ"ה.
ומאי דבעינן חליצה ביום ובבית דין של שלשה אם הוא מדאורייתא (שם.
חליצה בשמאל דפסולה אם הוא מדאורייתא (שם.
מה שהיבם צריך לדחוק רגלו בשעת חליצה אם הוא מדאורייתא (שם.

סימן ב

(**בסדר החליצה**).
טעם למה שעושים החקירות ביום שלפני החליצה (אות א'.
אם לא ראו הדיינים גוף החליצה (אות ב'.
אם צריך להיות החליצה שלא בבית היבמה (אות ג'.
ואם הוא חולה אם יעשו בביתו (שם.
ואם צריך שיהא מקום גבוה וגם מפורסם (שם.
אם נפסקו הרצועות בענין שאי אפשר לקשור אם אפשר בתפירה (אות ד'.
ואם יש לרצועות עיקר מהתו' ואם יש חילוק בין לשון שליפה לחליצה (שם.
אם בשעת הדחק עושים הזמנת המקום ביום החליצה (אות ה'.

אם אפשר לחלוץ בעיר שאינה של החולץ והחולצת או בעינן לעיכובא זקני עירו (אות ו' וט"ו.
ואם מ"ש היבמה הולכת אחר היבם הוא דוקא מטבריא לציפורי ואם רחוק יותר כופין אותו או לא שנא (שם.
אם הדיינים והחולצת צריכים נטילה קודם קריאת הפסוקים משום שנגעו במנעל ורגל היבם (אות ז'.
איזה היכר יש לידע המנעל ימין (אות ח' ובאות ט' ואות יו"ד עוד איזה דינים שייכים לצורת המנעל והרצועות עי"ש ובאות י"ד.
אם היבם נאמן לומר שהוא הגדול (אות י"א.
אם היבם והיבמה נאמנים לומר שיש צ"ב יום (אות י"ב.
אם היבם מצטרף בשעת סידור החליצה למנין העשרה שצריך בחליצה (אות י"ג.
מאי דדרשינן וקראו לו זקני עירו הם ולא שלוחם (אות ט"ו.
סדר כריכת הרצועות במנעל (אות ט"ז.

סימן ג

(**בענין דייני חליצה**).
אם בארוסה דלית לה כתובה צריך ב"ד של ג' לחליצה (אות א'.
ועיקר מאי דבעינן בית דין של ג' בחליצה אם הוא מן התורה (שם.
אם שנים הנוספים ג"כ צריכים לקבוע מקום לחליצה (אות ב'.
שנים הנוספים אם צריך שיהיו כשרים ואם יש חילוק בין גר לפסול (אות ג'.
אחד מהדיינים שנמצא קרוב או פסול אי מבטל השאר (אות ד'.
קרוב אם יוכל להיות ע"ג הדיינים להורותם אשר יעשו (אות ה'.
דיין סומא או שאר מומים (אות ו' ואות ז'.
סומא באחד מעיניו (אות ח'.
דיין שאינו רואה אלא ע"י בתי עינים (אות ט'.
רב ותלמיד אם נמנים שנים (אות יו"ד.
גר שאמו מישראל אם כשר לשנים הנוספים לחליצת גר (אות י"א.
לא יהיו הדיינים שונאים זה לזה (אות י"ב.
לא יהיו שתוים (אות י"ג.
במה שנהגו אחר גמר כל סדר החליצה לגזור איסור על החולץ והחולצת שלא ילך שום אחד מהם למים בו ביום (אות י"ד. ציונים למערכה זו סימן ד' (להיותם דברים קצרים לא נעשה להם מפתחות)